

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E, ROMANLARDA
BATILILAŞMA VE KADIN

Yüksek Lisans Tezi

Birce Demirgüç

Ankara – 2016

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E, ROMANLARDA
BATILILAŞMA VE KADIN

Yüksek Lisans Tezi

Birce Demirgüç

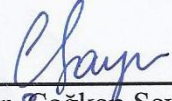
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hayriye Özen

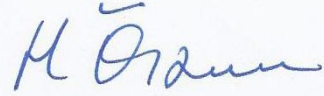
Ankara – 2016

KABUL VE ONAY

Birce Demirgüç tarafından hazırlanan “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, Romanlarda Batılılaşma ve Kadın” başlıklı bu çalışma, 29.01.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Çağkan Sayın

Doç. Dr. Hayriye Özen

Yrd. Doç. Dr. Özgür Avcı

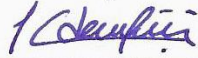
ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

29.01.2016

Birce Demirgüç

ÖZ

DEMİRĞÜÇ, Birce. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Romanlarda Batılılaşma ve Kadın, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Bu tez, 'kadınlık durumunun' Osmanlı ve Cumhuriyet batılılaşması/modernleşmesi sürecinde romanlarda nasıl temsil edildiğini incelemektedir. Çalışmada, hemen her açıdan bir geçiş dönemi olan ve modernleşmenin başladığı 19. yüzyılın yanı sıra, batılılaşmanın hız kazandığı ve yoğunlaştığı 20. yüzyıl da ele alınmıştır. Gerçeğe son derece yakın bir tarih anlatıcılığı yaptığı düşünülen dönem romanlarının metin incelemeleri yapılmıştır. İncelemeye esas olarak 'muhafazakâr', 'modernleşmeci' ve 'sentez arayışında' olarak kategorize edilen yazarların romanları konu edilmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu romanlar üzerine yapılmış çalışmalar da ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Çalışma, Doğu – Batı karşıtlığının toplumsal düzlemde yarattığı buhran ve çatışmanın, kadınlığın temsilini de önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bir yandan modern toplumda kadının rolünün değişmesi gerektiğine vurgu yapılırken, diğer yandan geleneksel cinsiyet rollerinden de tam olarak sıyrılmasına izin verilmediği gösterilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Batılılaşma, Modernleşme, Kadının Temsili, Türk Romanı.

ABSTRACT

“DEMİRGÜÇ, Birce. From Ottoman to Republic, Westernization and Women in Novels, Master’s Thesis, Ankara, 2016.

This study examines how ‘women’ has been represented in the novels in the process of westernization/modernization both during the Ottoman era and the Republican era. It focuses on both the 19th century, which experienced the start of westernization, and the 20th century, which witnessed the radicalization of the modernization process. By employing the content analysis method, the related novels of these periods are examined. Mainly, the novels of those writers, who are categorized ‘modernizers’, ‘conservatives’, and ‘synthesizers’ are analyzed. Moreover, the studies that focus on the same novels are also used as secondary sources. It is argued in the study that the crisis situation and the grievances that the East – West antinomy created at the societal level highly influenced the representations of the women in the novels. While many writers have emphasized in the novels that women should have a new role in the modern society, they also continue to attribute traditional gender roles to women.

Key Words;

Westernization, Modernization, Representation of Women, Turkish Novel.

TEŞEKKÜR

Çalıőmam esnasında bana yol gösteren danıőmanım Doç. Dr. Hayriye Özen'e ve tüm eğitim hayatımda emeği geçen değerli hocalarıma, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, tez süresince yardımları dokunan dostlarıma ve bu konuyu ele alabilmemde en büyük pay sahibi olan Türk romancılarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YAZARLAR VE ESERLERİ

1. MODERNLEŞMECİLER	7
1.1. Halid Ziya Uşaklıgil	10
1.1.1. Kırık Hayatlar	11
1.2. Nezihe Muhiddin	12
1.2.1. Sus Kalbim Sus	13
1.3. Recaizade Mahmud Ekrem	13
1.3.1. Araba Sevdası	14
1.4. Şükufe Nihal	15
1.4.1. Yalnız Dönüyorum	16
1.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu	17
1.5.1. Ankara	18
2. MUHAFAZAKÂRLAR	18
2.1. Müfide Ferit Tek	21
2.1.1. Pervaneler	22
2.2. Peyami Safa	23
2.2.1. Fatih – Harbiye	23
2.3. Safiye Erol	25
2.3.1. Kadıköyü'nün Romanı	25
2.4. Samiha Ayverdi	26

2.4.1. İbrahim Efendi Konağı	27
3. SENTEZ ARAYIŞINDAKİLER	28
3.1. Ahmet Hamdi Tanpınar	33
3.1.1. Huzur	33
3.2. Ahmet Mithat Efendi	36
3.2.1. Felatun Bey İle Rakım Efendi	36
3.3. Fatma Aliye	37
3.3.1. Enin	38
3.4. Halide Edip Adıvar	39
3.4.1. Tatarcık	40
3.5. Halide Nusret Zorlutuna	41
3.5.1. Gül'ün Babası Kim	42
3.6. Hüseyin Rahmi Gürpınar	42
3.6.1. Mürebbiye	43
3.7. Muazzez Tahsin Berkand	44
3.7.1. Kızım Ve Aşkım	44
3.8. Namık Kemal	45
3.8.1. İntibah	46
3.9. Şemsettin Sami	47
3.9.1. Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat	48

İKİNCİ BÖLÜM BATILILAŞMA

4. BATT'DA MODERNLEŞME – BİZDE BATILILAŞMA	49
5. KÜLTÜREL BATILILAŞMA	51
5.1. Sanatta Yansımalar	52
5.1.1. Değişen müzik	54
5.1.2. Değişen edebiyat	56
5.2. Eğitim	57
5.3. Sosyal Hayattaki Etkiler	58
5.3.1. Yeni eğlence	59

5.3.2. Yeni çalışma hayatı	61
5.4. Yaşam Tarzında Farklılıklar	62
5.4.1. Batılı mimari ve dekorasyon	64
5.4.2. Değişen gelenekler	66
5.4.3. Modern kılık kıyafet	67
5.5. Dildeki Etkiler	69
6. BATILILAŞMA TARTIŞMALARI: “DOĞRU” VE “YANLIŞ” BATILILAŞMA	71
6.1. Düşüncede Batılılaşma	72
6.2. Görünüşte Batılılaşma	74
7. DOĞU – BATI KARŞILAŞTIRMALARI	76
7.1. Batılılaşma Karşıtlığı	78
7.1.1. İslami kültür	78
7.1.2. Milli benlik	80
7.1.3. Geleneklere bağlılık	81
7.1.4. Sentezci Yaklaşımlar	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ROMANLARDA KADININ TEMSİLİ	
8. TOPLUMSAL KADIN TİPLERİ	86
8.1. Cariye ve Odalık	87
8.2. Metres	89
8.3. Türk Kadını	91
8.3.1. Eş, anne ve aile kadını	92
8.3.2. Eski nesil – yeni nesil kadın	94
8.4. Ecnebi Kadın	95
9. İDEAL KADIN PORTRESİ	96
9.1. Namuslu Kadın	98
9.2. Güzel Kadın	101
9.3. İdeal Kadın Portresine Uymayan Kadın	102
10. KADIN – ERKEK ÇATIŞMASI	104

10.1. Hür Kadın	106
10.2. Eğlenilecek Kadın – Evlenilecek Kadın	108
10.2.1. Evlilik	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

11. DÖNEMLER ARASI DEĞİŞİMLER	114
12. BATILILAŞMANIN ETKİLERİ	120
12.1. Batılılaşmanın Kadınla Birleştiği Yer	121
13. KADININ ERKEK KARŞISINDA KONUMLANDIRILMASI	122
14. KADIN ÜZERİNDEN BATILILAŞMA	123
14.1. Günümüze Kadar Gelen Kukla Kadın	125
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	133
ÖZGEÇMİŞ	139

ÖNSÖZ

Bu çalışma Tanzimat dönemi ile yükselişe geçen ve kendini hissettiren Batılılaşma hareketlerini ele almakta, Batılılaşmanın etkilerini ve hakkındaki değerlendirmeleri romanlar üzerinden incelemektedir. Bununla birlikte, Batılılaşma hareketleri boyunca sıkça üzerinde durulmuş olan kadın figürünün, nasıl tanımlamalar ile karşımıza çıktığını, hangi kalıplara sokulmaya çalışıldığını irdelemektedir.

19. yüzyılın başlarında toplumsal hayatta kendini göstermeye başlamış Batılılaşma ve karşı bir direnç olarak önümüze çıkan muhafazakârlık çatışmasını incelemektedir. Temel olarak ele alınacak olgu Batılılaşma olacak ve bununla birlikte gelen zorluklara, karşı tavırlara, hayranlığa bakılarak dönemsel bir inceleme yapılacaktır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında olumlu ve olumsuz etkilerini en şiddetli şekilde göstermiş olan ve bunu 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiren Batılılaşma ve karşı etkileri yine bu dönemler arasında yazılmış romanlar ele alınacaktır. Araştırmanın yapısına uygun olarak, tarih anlatıcılığı yaptığı düşünülen romancılar ile toplumsal ve siyasal tarihi bize sunan eserler ışığında, dönemi mümkün olan en güzel ve yakın örneklerle kavrayabileceğimiz düşünülmüştür. Dönemin zihniyetini ve toplum üzerindeki etkileri son derece iyi anlayabileceğimiz kaynakların bu dönemde yazılmış romanlar olacağı ve roman karakterlerinin yaşayış tarzı ve düşüncelerinin bize fikir vereceği savı ile yol haritası çizilmiştir.

Batılılaşma ve bunun karşıt tutumları toplumdaki kadınları da bir hayli etkilemiş ve bu farklı tutumlar kadınların yaşayış tarzları ve toplumsal rolleri ile kendilerine yol haritası çizme eğiliminde olmuştur. Düşünülmektedir ki Batılılaşma sancılarının oldukça şiddetli zamanları incelenerek bunlar ışığında günümüz toplumunu ve yansımaları daha iyi değerlendirmek mümkün olacaktır.

Konumuz ile ilgili olan ve öne çıkan romanların metin incelemeleri yapılacak ve toplumsal etkiler analiz edilecektir. Eser seçimleri sırasında dönemi ve Batılılaşma sorunsalını ele alan yazarlar belirlenmiş ve seçilen yazarların öne çıkan ve uygun birer eseri incelenmiştir. Buna müteakip dönemin önde gelen ve günümüz edebiyatında hala yer sahibi olan erkek romancılarımız kadar bilinirliği daha gerilerde kalan kadın romancılarımızdan da faydalanılmıştır. Zira kadın olgusunu ele alırken o dönemde yaşamış kadınlarında düşüncelerini görmek ve mukayeseler yaparken onlara da yer vermek daha uygun olacaktır. Bu noktada dönemin erkek romancılarının eserlerinin günümüzdeki yeni baskılarına rahatlıkla ulaşılabildiğini, kadın romancıların eserlerine ise bir o kadar zor ulaşıldığını belirtmek gerekir.

Bu çalışmada Batılılaşmanın en yoğun yaşandığı dönem ele alınarak hem Batılılaşma yanlılarının hem de Batılılaşma karşıtlarının amaçları doğrultusunda kadın sembolünü kullandığı ve özellikle Batılılaşma yanlıları tarafından bir model olarak öne çıkan kadın figürünün ilk dönemlerde istenildiği kadar Batılılaşmadığı ve ilerleyen dönemlerde de Batılılaşmasına izin verilmediği tez olarak savunulmuştur. Batılılaşmanın toplumsal düzlemde kısa sürede büyük etkileri olduğu, Batılılaşma yanlıları ve karşıtlarının savları sonucu durumun bireyler açısından iç çatışma haline geldiği, bu süreç boyunca da kadınlık durumun kullanılmaya çalışıldığı ve tüm Batılılaşma hareketleri boyunca toplumdaki kadınların ne kadar Batılılaşabildiği gibi sorunların döneminin eserleri üzerinden incelenmesi ve cevaplanması hedeflenmiştir. Ayrıca Batılılaşma ile ilgili sorunların ve beraberinde gelen kadın sorunlarının günümüze değin güncelliğini koruduğu fark edilmiştir.

GİRİŞ

Bu çalışma, günümüzde halen güncelliğini koruyan, Batılılaşma, modernleşme, muasır medeniyet seviyesine ulaşma gibi kavramların ilk çıkış noktasını ele almaktadır. Bunun içinde kabul edilen dönemler değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemde yaşamış yazarlar ve bu dönemlerde yayımlanmış romanlar, günümüzdeki romancılıktan farklı olarak, kendi dönemlerini ve dönemin getirdiği sıkıntıları anlatmıştır. Bu sebeple de bu dönemde yaşamış ve yazmış yazarların belli romanları seçilmiştir. Batılılaşma güncelliğini ve önemi yitirmediği gibi, üzerine yapılan tartışmaların da bitmediği bir süreçtir. Eğer bu süreci değerlendirmeye devam edeceksek ilk çıkışını ele almak faydalı olacaktır.

Çalışma kapsamında, Tanzimat döneminden yola çıkmış ve erken Cumhuriyet dönemine kadar gelinmiştir. Söz konusu geçiş sürecinde yaşamış, bu dönemlerde eser vermiş kadın ve erkek yazarların birer romanı ele alınmıştır. Dönemi ve dönemin insanını anlamak için bu kaynakların son derece önem arz ettiği savı ile yola çıkılmıştır. Dönemin içerisinde bulunduğu ikilem ve buhran bu eserler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmanın merkezine kadın alınmıştır çünkü mevcut durumdan toplumdaki kadınların fazlaca etkilendiği düşünülmüştür. Sosyal ve siyasal değişimlerin kendilerini doğrulamak için kadın figürünü kullandığı tahmin edilmektedir. Çalışma ile elde edilecek sonuçların ise günümüze kadar ki pek çok süreci açıklayabileceği ve dönemin etkilerinin halen sürdüğü düşünülmüştür.

Batılılaşma her ne kadar kalkınma ve ilerlemeyle eş değer görülebilir ise de bu kavrama çoğu zaman olumsuz anlamlar da yüklenmiştir. Cumhuriyet'e geçiş süreci temelde Batılılaşmayı, modernleşmeyi ve geleneksellikten kurtulmayı hedefleyen bir süreç olup Osmanlı döneminde başlayan reform hareketleri ile ilk olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat Taner Timur'un da ifade ettiği gibi, bu reform sürecini şekillendirecek olan Osmanlı reformcuları, az Batılılaşmış ve Avrupa'daki akımları özümseyememiş kişilerdir (Timur, 2003, s.27). Bu da siyasal ve sosyal alanlarda sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Batılılaşma açısından aslen bir milat olarak kabul edilebilecek dönem II. Mahmud dönemi olarak ele alınmaktadır. Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri ile ivme kazanmış olan Batılılaşma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu ivmeyi koruyarak hayatını sürdürmüştür. Bu sebeptendir ki her ne kadar 1826 yılı bir hareket noktası olmuşsa da bu çalışmada ivmenin yükseldiği dönem ele alınacaktır. Bu sayede olumlu ya da olumsuz yönleriyle Batılılaşmanın yoğun yansımaları görülebilecektir.

Bu dönemlerde edebiyat ve düşün hayatı için bir hayli önemli olan çok sayıda aydın göze çarpmaktadır. Özellikle yurt dışında eğitim almış, bulunmuş, incelemeler ve değerlendirmeler yapmış ya da yabancı yayınları ve düşünceleri yakından takip etmiş aydınlarımız mevcuttur. Bu önemli isimler ve sayıları oldukça fazla eserler arasından konumuza uygun ve az ele alınmış kaynakları bulmak ve seçmek kolay bir vazife değildir. Kaynak sayısının asgari düzeyde tutulması ve gereken araştırmanın incelikli bir şekilde yapılması ne denli uygun görünse de, görece sayısı fazla bir literatür taraması yapılmıştır. Bu sayede gözden kaçabilecek noktalar mümkün olan en düşük seviyeye indirilebilmiştir. Eser sahipleri Doğu – Batı sorunsalını başarılı bir şekilde ele almış ve Batılılaşan/Batılılaşmayan kadınlara yer vermiş aydın ve yazarlardan seçilmiştir.

Düşünölmektedir ki ataerkil bir profil çizen siyasi ve toplumsal hayat özellikle söz konusu Batılılaşma olduğunda kadın figürünün üzerinden şekillendirmeye çalışılmıştır. Gerek bu düşüncenin savunucuları gerek karşıtları gerekse sentezci bir yöntem izleyenler oldukça belirgin olan örneklerini ve ideallerini toplumdaki kadınlar üzerinden canlandırmıştır. Ve bu tutumu sergileyenler kadın da olsa erkek de, arada kalmışlığı ve baskıyı kadınlar fazlaca hissetmiştir. Berktaş'ın; “Yeni ulus–devletin ataerkilliği, kadınlık metaforundan, hem modernleşme amacı açısından hem de milli birlik ve düzenin istikrarının sağlanması açısından simgesel bir öge olarak yararlanır.” (Berktaş, 2009, s.277) ifadesi de bu açıdan destekleyicidir. Yaşayışta, kültürde, ailede ve toplum tarafından yüklenen hemen her rolde

kadınlar kendileri için belirlenen bir kostümün içine giren mankenler olmuştur.

Bu çizgide ilkin romanları tanımak ve yazarlarının yaşamları ile görüşlerini anlamak faydalı olacaktır. Bunlar ile ilgili edindiğimiz bilgiler ışığında Batılılaşmanın dönemsel yansımaları ve aydınların konu ile ilgili görüşleri daha net olarak incelenebilecektir. Batılılaşmanın getirdikleri, bu eserler bağlamında incelenerek buradan da varmak istediğimiz son nokta olan Batılılaşmanın kadın figürü üzerindeki yansımaları ve etkileri nihayetinde bir bütün olarak serimlenecektir.

Dönemin romanlarının önem arz ettiği fakat gerektiği kadar incelenmediği varsayılmıştır. Bununla birlikte hem Batılılaşma etkilerinin hem de kadın imgesinin ele alındığına gerektiği kadar sıklıkla rastlanılmamıştır. Bu çalışmada incelenen hem eser sayısı önceki araştırmalardan fazladır hem de ele alınan klasikleşmiş eserlerden kaçınılmaya, değinilmemiş eserler kullanılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, dönemin eserleri incelenmiş olsa dahi, kadın yazarların eserlerinin ele alınmadığı literatürün bu açıdan yetersiz kaldığı görülmüştür ve dönemin kadın yazarlara da yer verilmiştir.

Çalışma için, ele alınan yıllar arasında yaşamış ve eser vermiş yazarlar ve romanlar seçilmiştir. Roman türünün dışına çıkılmamıştır. Hemen her dönemden, her fikirden, kadın – erkek yazarlar seçilmiştir. Bu sayede bütün bir süreç, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu romanların incelemeleri yapılmış, bununla birlikte bu eserler, yazarlar ve söz konusu dönemle ilgili çalışmalara bakılmıştır. Yazarların gazete yazıları, makaleleri, farklı eserleri kullanılmamış; bu kadar çeşitli eser ele alınırken çalışmanın merkezinden uzaklaşılacağı düşünülmüştür. Metin analizleri ve gerekli diğer okumalar yapıldıktan sonra, mümkün oldukça ideal örnekler seçilerek gerekli verilere erişilmiştir.

Çalışmanın bölümleri, bir anlatım sırası içerisinde kurulmuştur. Evvela ele alınan yazarların görüşleri, hayatları ve incelenen eserlerinin kısa

özetleri sunulmuştur. Bu sayede ilkin değerlendirilecek yazarların ve eserlerin anlaşılması hedeflenmiştir. Ardından Batılılaşmanın ne olduğu ve söz konusu eserler içerisinde hangi yönleriyle nasıl ele alındığına, yaşamın hangi alanlarında nasıl değişimlerin yaşandığına değinilmiştir. Sürecin birebir yaşandığı bir dönemde, toplum üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılmış, bununla birlikte Batılılaşma ile ilgili farklı görüşler olduğu ortaya çıkmıştır. Yazarları, eserleri, Batılılaşmayı inceledikten ve kavradıktan sonra kadın imgesinin kurgulanışına son aşamada geçilmesi uygun görülmüştür. “Kadın” bölümüne geçildiğinde, artık Batılılaşmanın yansımaları bilinerek ve yazarların tutumları anlaşılabilir şekilde eserlerde kadının nasıl kurgulandığına dikkat çekilmiştir. Kadınların kategorize edildiği, kendisinden beklentilerin olduğu, ideal kadın profilleri çizildiği anlatılmıştır. Kadınların yaşadığı farklı sıkıntıların halen devam ettiği fark edilmiştir. Bunun yanı sıra, toplumdaki kadınların Batılılaşmaya ve toplumun üzerlerindeki baskıya nasıl karşılık verdikleri belirtilmiştir. Son olarak bir değerlendirme bölümü ile tüm süreç harmanlanmış, genel kanılar ve fikirler anlatılmıştır.

Bizzat romanların ve akabinde konu ile ilgili incelemelerin, araştırmaların, eleştirilerin okunmasıyla bu çalışmada değinmek istediğimiz noktalar belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Batılılaşmanın hem toplumsal düzlemde hem de toplumdaki kadınlar özelinde hedeflenen verilerine ulaşılmıştır. Bu çalışma ışığında Batılılaşmanın toplum üzerindeki farklı etkileri görülmüş ve toplumdaki kadınlar üzerindeki yansımalarının dikkat çekici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZARLAR VE ESERLERİ

Çalışmada elde edilen verileri ve yapılan analizleri paylaşmadan önce, söz konusu dönemde yaşamış ve eserlerini vermiş yazarların hayatları ve görüşleri hakkında kısa bilgilerin verilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Eserler hakkında görüş ortaya konarken; yazarların kişisel tutumlarını, fikri yapılarını ve bakış açılarını bilmek daha anlamlı değerlendirmeler yapılabilmesi açısından uygun görülmektedir. Bununla birlikte ele aldığımız yazarların, o dönemde yaşadığı ve yine o dönemlerde bu eserleri kaleme aldığı anlaşılabilir. Ayrıca ele alınan romanlar hakkında da kısa bilgilerin verilmesi, konusunun genel çerçevede sunulması ile romandan verilecek örneklerin anlaşılabilirliğinin artacağı sanılmaktadır. Romanlarda değinilen ve anlatılan durumların bilinirliği ile araştırmanın devamında daha nitelikli kanaatlerin oluşması amaçlanmaktadır.

Buradan hareketle, ilk olarak araştırma için kullanılan romanlar ve bu romanların yazarları hakkında bir bilgilendirme ile başlanmaktadır. Akabinde ele alınacak olan konular için giriş niteliğinde olan bu yardımcı bölüm dikkatlere sunulmaktadır. Bu sayede dönemin ruhunun anlaşılması da söz konusu olabilecektir.

Dönemin durumu ve şartları ile toplumun siyasi ve sosyal hayatı, fikirleri anlamamızda, günümüzden geçmişe bakmamızda bize yardımcı olacaksa; yazarların hayatları da onların düşüncelerini anlamamızda fayda sağlayacaktır. Buradan hareketle, yazarların yaşam şartlarının, eğitimlerinin, çevrelerinin, ilgi alanlarının bu kişilerin siyasi ve sosyal görüşlerini de etkilediği ve şekillendirdiği düşünülebilir. Ele alınacak konulardan önce eserleri tanımak ve bu eserleri kaleme alan kişileri anlamak ve değerlendirmek daha sağlıklı ilerlememize vesile olacaktır. Tüm bunlar birleştiğinde ise dönemi anlamak kolaylaşacaktır.

Dönemleri yorumlamak için, dönemin koşullarının bilinmesi gerekmektedir ve Şerif Mardin'in de belirttiği gibi, bu dönem romanları,

Türk modernleşmesini incelemek açısından az yararlanılmış ve fakat dönemle ilgili önemli bilgiler veren, siyasi ve toplumsal sorunları irdeleyen, sorunlara karşı yaklaşımları belgeleyen tezli romanlardır (Mardin, 1991, ss.32-33). Bununla birlikte ele alınan eserler kadar, ele alınan eserlerin kaynağı olan yazarların taraflarının ve yaklaşımlarının bilinmesi de gerekmektedir. Bu sayede, romanlar üzerinden dile getirilen görüşlerin daha objektif olarak değerlendirilmesi, yazarı ile birlikte düşünülmesi ve yorumlanması mümkün olacaktır.

Bu nokta belirtmekte fayda vardır ki; ele alınan yazarların en olgunu 1840 doğumlu Namık Kemal, en genci 1906 doğumlu Semiha Ayverdi'dir ve bu bize dönemi tam olarak anlamamızı sağlayacaktır. Dönemin içerisinde doğmuş ve yaşamış yazarlar, dönem sonrası yaşamış ancak geçmişe dönük anlatım yapan yazarlara kıyasla daha yerinde bir tarih anlatıcılığı yapacaktır. Bu sebeptendir ki; ele aldığımız dönemde yaşamış, roman yazmış ve romanlarında bizim ele alacağımız konulara yer vermiş yazarlarımız seçilmiştir. Eserlerin seçiminde de yine aynı metot izlenmiştir. Tarihsel olarak geç bir döneme tekabül eden romanlar olsa da; bu romanların yazarlarının yaşadığı dönemler ve roman içerisinde anlatılan dönemin tarihi göz önünde bulundurularak gerekli seçimler yapılmıştır. Örneğin en geç yayımlanan roman, 1964 tarihli İbrahim Efendi Konağı'dır ve bu romanın seçilme sebebi kendi yayımlanma tarihinden önceki bir dönemi, Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyet'in ilanını sunuyor olmasıdır. Yine bu romanın yazarı olan Semiha Ayverdi de romanında bahsi geçen dönemde yaşamış ve gördükleri, bildikleri dâhilinde bir eser ortaya çıkarmıştır.

Edebi açıdan da Tanzimat Dönemi edebiyatı ile başlayan ve Cumhuriyet Dönemi edebiyatına kadar ulaşan geniş bir inceleme yapılmıştır. Bu inceleme bize, toplumsal ve siyasal düzlemdeki değişimleri de sunabilecektir. Öncelikle benzer görüşlere sahip yazarların kategorize edilmesi ile yola çıkılarak yazarların tarafları anlaşılmasına çalışılacak, ardından bu yazarların hayatları ve ele alınan eserlerin kısa anlatımları yapılacaktır.

Batılılaşma açısından fikri farklılıkları görülen bu yazarların, kadın imgesinin kurgulanması konusunda ise paralellik gösterir nitelikte oldukları ise şaşırtıcı sonuçlar arasında görülmüş ve değinilecek noktalardan biri olarak belirlenmiştir. İlâveten, ele alınan neredeyse tüm yazarların, farklı kategorilere ait olduğu düşünülmüşse de, hemen hepsi sentezci olarak nitelendirilebilecek durumdadır. Modernleşme yanlısı da olsalar, muhafazakâr da olsalar, bir noktada sentez arayışında oldukları hissedilmektedir. Ancak daha derin bir ayırım yapılması gerektiğinde; aşağıda yapacağımız ayırımın uygun olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada yazarlar, modernleşmeye ilişkin bakış açıları çerçevesinde kategorize edilmiştir. Kategorileri belirlerken ise modernleşmeyi ve getirilerini destekleyenler, bunlara karşı çıkararak mevcut durumu sürdürmek isteyenler belirlenmiş; modernleşmeci ve muhafazakâr yazarlar ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte her iki tarafa da yakın olan ve farklılıkları harmanlamaya çalışan sentezci yazarlar da karşımıza çıkmıştır. Elbette kategoriler arasında, yazarların görüşleri açısından geçişkenlik söz konusu olabilir ve burada çok keskin ayrımlar yapılamayacaktır. Ancak yazarların görece ağır basan görüşleri ile bir sınıflandırma yapılmaya çalışılmıştır ve belirtmek gerekir ki, kati bir çerçeve mevcut değildir. Çalışma çerçevesinde oluşmuş değerlendirmeler, ele alınan eserler ve bu eserlerde öne çıkan görüşler belirleyici olmuştur.

1. MODERNLEŞMECİLER

Modernleşme destekçisi yazarlar arasında, Halid Ziya Uşaklıgil, Nezihe Muhiddin, Rezaizade Mahmut Ekrem, Şükufe Nihal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu yer almaktadır. Bu yazarlar modernleşme hareketlerini destekledikleri ölçüde, aşırı Batılılaşmanın da karşısında durmuşlardır. Özenti taklitçilikten uzak ve gerçek manasıyla bir modernleşmenin taraftarı olmuşlardır.

Mardin'in de belirttiği üzere, "...bu yazarlar en çok iki sorunun üzerinde durdular; kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin Batılılaşması" (Mardin, 1991, s.33). Neredeyse tüm aydın kesimin üzerinde durduğu, kadınların modernleşmesi konusunda söz konusu yazarlar da hemfikirdir. Fakat kendilerinin istediği modernleşme ile üst sınıf erkeklerin taklitçi ve aşırı Batılılaşması kabul edilebilir bir modernleşme şekli değildir.

Halid Ziya Uşaklıgil'de, ele aldığımız tanımlamalar üzerinden yola çıkılırsa, Batılılaşma'dan çok modern bir toplum hayatı sunulduğu açıktır. Uşaklıgil'in kadınlar hakkındaki tutumu ise yine eserlerinde görülecektir. Kadınların eğitim alma, çalışma, evlilik, cinsellik, boşanma gibi haklarını destekleyen ve onlara modern toplumun özgürlüklerini sunan ya da sunulmadığı durumlardaki sıkıntıları gösteren karakterleri mevcuttur. Yine kadın karakterleri olay örgüsü içerisinde önemli hareket ettirici noktalar olarak belirleyen Uşaklıgil'de modern toplum arayışını ve kadın hakları konusundaki tavrını görebilmek mümkündür.

Bunların ardından Nezihe Muhiddin'e bakıldığında, kendisinin yine modern toplum savunucularından olduğu, eserlerinde eski adetlere, muhafazakâr görüşlere karşıt tavırlar sergilediği görülecektir. Kadın ve erkeğin birlikte, eşit ve özgür bir şekilde sosyal hayattaki yerlerini aldığı eserlerde kimi zaman da Osmanlı Dönemi saray yaşantısına, özellikle cariyelik, kölelik, odalık ve harem kavramlarına karşı duruşu da belirgindir. Aynı zamanda aktivist bir kadın hakları savunucusu olarak nitelendirebileceğimiz Muhiddin, Batı tarzı modernleşmenin de destekleyicilerindedir.

Recaizade Mahmut Ekrem ise, Tanzimat Dönemi yazarlarından olup, züppe karakteri ile taklitçi ve temelsiz Batılılaşma anlayışının tamamen karşısında duran, modern hayatı eserlerinde desteklemekle birlikte, aşırı Batılılaşma konusunu ise komedi unsurları ile yansıtan yazarlarımızdandır. Recaizade'nin kadınlık durumu bağlamında net bir tavrı ya da beyanı bulunmamaktadır fakat Araba Sevdası romanı ve diğer edebi eserlerine bakıldığında kadın karaktere karşı erkek karakterlerin beslediği aşkı

yücelttiği görülebilmektedir. Bu açıdan kadın olgusunu değerli bulduğu söylenilebilecektir. Modernleşme konusuna gelindiğinde ise, yanlış Batılılaşmayı eleştiren tavrının yanı sıra düşüncede Batılılaşmayı önemseydiği aşikârdır.

Entelektüel ve aktivist kadın yazarlarımızdan Şükufe Nihal'e gelindiğinde, kendisinin modernleşme taraftarı olduğu ve bu modernleşmede kadın bireylerin etkin rol oynadığı ve gelişme gösterdiği bir yaşayış arzulanacağı belirgin olarak karşımıza çıkacaktır. Fakat Şükufe Nihal'de diğer yazarlardan farklı olarak, toplumdaki kadınların yanlış Batılılaşmasına dair sitemler bulunabilmektedir. Ele aldığımız eserinde de geniş bir zamanı değerlendirmiş olmasının yanı sıra, modernleşmeyi desteklediği ve bunun yanı sıra güçlü bir kadın figürü çizme uğraşında olduğu belirgindir.

Pek çok alanda, özellikle Cumhuriyet Dönemi çerçevesinde adını sıkça duyduğumuz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'da elbette modernleşme taraftarı yazarlar içerisinde. Ele aldığımız Ankara romanında, diğer birkaç yazarımız gibi, Karaosmanoğlu da geniş bir zaman dilimini işlemiştir ve eserinde görebileceğimiz üzere, modern toplum anlayışını desteklemiş ve bunu sadece İstanbul zümresi ile sınırlı bırakmamıştır. Kadın haklarını destekler nitelikte bir tavrı takınmış, hemen her konuda toplumdaki kadınların ilerleyişini ve haklarını desteklemiştir.

Modernleşme yanlısı olan bu yazarlar arasında, kadın hakları ve kadınların Batılılaşması konusunda hepsinin destekleyici olması şaşırtıcı değildir. Zira Osmanlı'dan itibaren, Batılılaşma hareketlerinin başlaması ile aydınlar kadın özgürlükleri ve hakları hakkında yazılar yayımlamaya başlamışlardır. Mardin'in de bu konu da belirttiği mevcut olan ile paralellik göstermektedir: "...Osmanlı üst sınıfında kadınların özgürlüğü konusunda dikkat çekici bir görüş birliği vardı" (Mardin, 1991, s.36). Bunun dışında, modernleşme konusunda ise dikkat çekici nokta şudur; söz konusu yazarlar edebi çerçevede ve tarihsel tabanda çok farklı zaman aralıklarına düşmekte, buna rağmen modernleşmeyi savunmaktadır. Ancak dönemlerinin farklılıkları, yanlış Batılılaşma eleştirileri ya da direkt olarak modern bir

yaşantı sunmaları aşamasında değişkenlik göstermektedir. Osmanlı Dönemi Batılılaşması, üst sınıflarda aşırı özentilik ile birlikte gelmiş ve bu dönemin yazarlarının önemli bir eleştiri kaynağını oluşturmuşlardır. Ancak dönemler ilerledikçe, bu züppe tipler kaybolmuştur. Nihai amaca bakıldığında ise, dönemler arası farklılaşmalar mevcut olsa da, yazarların halkın modernleşmesindeki isteği değişmemiştir. Kimi zaman yanlış Batılılaşmayı eleştirseler ve kimi zaman geçmişe atıfta bulunarak güncel olanı destekleseler de amaçları topluma fikri Batılılaşmanın, özgürleşmenin, kadın haklarının ve modern yaşam tarzının olumlu taraflarını göstermek olmuştur. Batılılaşma olacaksa, bunun toplum tarafından içselleştirilmiş şekilde ve her alanda olması gerektiğini belirtmişler ve topluma öncülük ederek modern hayatın getirilerini eserlerinde anlatma gayretinde olmuşlardır. Kaleme aldıkları eserlerin bu yönleri de, bize, söz konusu yazarları bu kategori altında birleştirme imkânı sunmuştur.

1.1. Halid Ziya Uşaklıgil

1866 – 1945 yıllarında yaşayan Uşaklıgil, romanları ile Türk edebiyatına Batı kimliği kazandırmıştır. Okul döneminde Fransızca öğrenmiş, tercüme yapmıştır. Ayrıca gazetecilik, dergicilik ve öğretmenlik de yapan Uşaklıgil gerçekçi eserler yazmaya özen göstermiştir (Kurdakul, 1973, ss.395-396). Batı Edebiyatı'nı çok iyi tanıyan Uşaklıgil, bu konuda dersler dahi vermiştir. Türk edebiyatında Batılı ve modern romancılık yapmıştır.

Eserlerinde Batılılaşmış ve özgür ruhlu karakterler kullanırken Türk kültürüne ait noktalara da değinmiştir. Toplumsal ilişkileri mümkün olduğunca doğal haliyle ele alırken karakterlerinin de psikolojilerini çok doğru şekillendirmiştir. Kimilerine göre Batılılaşma ya da kültür sorunlarına değinmediği ifade edilen Halit Ziya için Berna Moran "...incelediğimiz zaman, bir bakıma, yine Batılılaşmayla ilgili özellikleri olduğunu göreceğiz." (Moran, 2005, s.24) demektedir.

Batılı yaklaşımı ve Batıcılığı savunduğu eserlerinde çok belirgin olan Uşaklıgil için siyasal düzlemde bireysel özgümlükler önem taşımaktadır. Bu sebeptendir ki eserlerinde de yasaklardan ve baskılardan sıkılmış özgümlüklerini kazanmaya çalışan kültürlü karakterler mevcuttur. Aykut Kansu'ya bakıldığında Uşaklıgil eserlerinde “Bütünüyle modern bir yaşantıyı benimseyen ve bunun gereklerini gösteriş için veya zorunluluktan değil, içten gelen bir inançla yerine getiren edebi kahramanlar...” (Kansu, 2011, s.289) yer almaktadır ve toplumda da buna özlem duyanlara ayna tutulmuştur.

1.1.1. Kırık Hayatlar

1924 yılında yayımlanmış Kırık Hayatlar, Halit Ziya Uşaklıgil tarafından kaleme alınmıştır. Eserde Doğu – Batı çatışmasından söz edilebilse de bu yaşayış tarzı ve düşüncelerle betimlenmektedir. Geleneksel ve modern yaşam tarzlarının çatışması ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Tanzimat dönemi yazarlarından olan Uşaklıgil, bu dönemin edebi akımının getirdiği gibi Doğu – Batı karşılaştırmasını ilişkiler üzerinden yürütürken bir sentez yapma çabası içinde olmamıştır. Ancak çağdaş hayatı her açıyla yansıtmaya çabasında olmuştur. Aykut Kansu bu çabayı anlatırken “Yazdıkları, değişim özlemi içindeki bir toplumun tüm beklentilerine yanıt verecek nitelikteydi.” (Kansu, 2011, s.289) demiştir. Yine de Uşaklıgil için tüm zorluklara rağmen modern yaşamı eskiye tercih etmek gerekmektedir.

Dönemin liberal akımı içinde yerini bulabilecek olan Halid Ziya hemen her eserinde bunu hissettirmiştir. Kırık Hayatlar'da da bu açıkça görülebilmektedir. Onun bu bakış açısını anlamak için yine Kansu'nun şu çıkarımına dikkat çekilebilmektedir “...yarattıkları edebi kişilerin bunalımlarının temel nedeninin eski ile yeni ya da geleneksel yaşantı tarzı ile modern yaşam arasında bocalamaktan ziyade çağdaş ve özgür bir yaşantı biçimini istedikleri gibi yaşayamamaktan ötürü olduğuydı” (Kansu, 2011, s.289).

Uşaklıgil bu eserinde hem fikri Batılılaşmış hem de taklitçi Batılılaşmış örnekler vermektedir. Ancak yine Batılılaşmanın yıkıcı tarafları Halit Ziya tarafından yansıtılmış, bir özgürlük isteği anlatılmış ancak bu özgürlük de olumlu sonuçlar doğurmamıştır.

1.2. Nezihe Muhiddin

1889 – 1958 yılları arasında yaşayan Nezihe Muhiddin, döneminin kadın hakları savunucuları arasında yer almış, kadınların hem toplumsal hem siyasal hayatta varlıklarını gösterebilmesi için çalışmalar yürütmüş, 1923 yılında henüz Cumhuriyet Halk Fırkası bile kurulmamışken daha sonraları ilk siyasi parti unvanını alacak olan Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuştur (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.333). Çok sayıda romanı ve öyküsü bulunmaktadır.

Özel eğitim görmüş olan Nezihe Muhiddin, Farsça, Arapça, Almanca ve Fransızca öğrenmiş, uzun süreler öğretmenlik yapmış, sosyoloji, pedagoji ve psikoloji gibi konular hakkında yazmıştır (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.333). İki evlilik yapmış olmasına rağmen kendi soyadını kullanmayı sürdürmüştür.

Kadınların özgürlükleri ve hakları için pek çok çalışma yürüten Nezihe Muhiddin, dernekler ve cemiyetlerde aktif olarak rol alırken diğer yandan kadın dergileri ve gazeteleri çıkartmıştır. Kanun değişikliğinin hemen akabinde 1935 yılında İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı olmuştur.

1930'lardan itibaren Nezihe Muhiddin itibarsızlaştırılmaya çalışılmış, etkisiz hale getirilerek kendi köşesinde çekilmesine uğraşmıştır. Bu dönemden itibaren unutulmaya başlanan Nezihe Muhiddin'in yaşamı akıl hastanesinde son bulmuştur. Van Os'un bakış açısıyla "Galiba yeni – ve sadece erkeklerden oluşan – hükümet cinsiyet düzeninde Nezihe Muhiddin tarafından istenilen değişiklikler için henüz hazır değildi" (Van Os, 2011, s.347). Eserlerinde uç noktalardan yola çıkarak, kadınların bir meta gibi

satılmasından hürriyet kazanmasına değin süreçleri ele almış, romanlarında güçlü kadın karakterler yaratma çabasında olmuştur.

1.2.1. Sus Kalbim Sus

Nezihe Muhiddin'in bu eseri 1944 yılında yayımlanmıştır. Evvela cariyeye olan ancak sonrasında fikren Batılılaşan ve modern cemiyet hayatına katılan bir kadının hayatını ve dönüşümlerini incelediği bu eserde toplumsal ve kültürel olarak kadına atfedilen değer ve toplumdaki kadınların başarabilecekleri şeyler karşılaştırılmıştır. Toplumdaki kadınların sosyal yaşam içerisinde edinebileceği ve hatta edinmesi gerekli olan mevki vurgulanmıştır.

Diğer eserlerinde de kadınların bir meta gibi alınıp satıldığı dönemlerden itibaren ele aldığı konular son noktada modernleşen, kültürel birikim sahibi olan ve hemen hemen erkeklerle aynı noktaya erişen bir örgü izlemiştir. Bu romanında da bunu belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Bilinçli bir kadın kuşağı yetiştirmede etkili olan yazarlardan olan Nezihe Muhiddin, hayranlık uyandıran ve rol model olan kadınların başında gelmiştir. Kendisi de Batılılaşma akımı ile birlikte idealleşen Türk kadını figürünün önemli örneklerinden olan yazarımızın aklındaki resmi Doğan “Çalışan, üretime katkıda bulunan, rasyonel, eğitilmiş, meslek sahibi, sosyal ve siyasal hayatın içinde olan kadın imgesi, Nezihe Muhiddin'in idealindeki kadın kimliğini oluşturmuştur.” (Doğan, 2012, s.35) cümlesiyle ifade etmiştir. Nitekim söz konusu eserde aynı noktalara işaret edildiğini görülebilir.

1.3. Rezaizade Mahmud Ekrem

1847 – 1914 yılları arasında yaşayan Rezaizade Mahmud Ekrem, Süryanice ve Farsça öğrenmiş sağlığı elverdiği ölçüde eğitimine devam

etmiş; memurluk, öğretmenlik ve Meclis-i Ayan üyeliği yapmıştır (Kurdakul, 1973, s.323). Batı düşüncesinin benimsetilmesinde önemli rol oynamış, eski edebiyattan kopuşu başlatmıştır. Tek romanı olan Araba Sevdası ilk realist roman olarak literatüre geçmiştir.

Recaizade Mahmud Ekrem, kendi eseriyle ilgili yazısında Avrupa görmüş gençlerin tüm topluma sirayet ettirdiği alafrangalığı bir hastalık olarak yorumlaması elbette onu Batı düşmanı yapmıyor fakat kendi dilini, sanatını, kültürünü ve geleneklerini beğenmeyen dönem gençliğine karşı durmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Batı hayranlığının yıkıcı sonuçlarını “alafranga züppe” tipiyle betimlemiş, kendi toplumuna yabancılaşmayı anlatmıştır. Murat Belge’nin bir Tanzimat tepkisi olarak gördüğü bu yapı ile ilgili görüşü şu şekildedir “...Recaizade gibi yazarların romanlarındaki abartılı Batı taklitçisi züppeleri görüyor ve ılımlı dönüşüm programının bile yeterince travma yarattığını anlıyoruz” (Belge, 2009, s.98).

1.3.1. Araba Sevdası

Türk edebiyatının ilk realist romanı olarak kabul edilen Araba Sevdası Recaizade Mahmud Ekrem tarafından 1886 yılında kaleme alınmış fakat 1896 yılında yayımlanmıştır. Döneminin aydın ve yazarlarına bir cevap niteliğinde olan bu eser, modernleşme karşıtı tavrın yerine eski ile yeninin yarattığı çıkmazı ve sorunsalı yine modern bir bakış açısıyla çözümlenmeye ve aktarmaya çalışmıştır.

Kadın – erkek ilişkisi üzerine kurulmuş olan bu romanda, aşktan ziyade Batı’ya özentiliğin hatta yine bu özentilik ile peyda olmuş bir aşkın hikâyesi anlatılmıştır. Dönemin klasik züppe tipi Recaizade’de de mevcuttur fakat âşık olduktan sonra hızla değişen bir karakter söz konusudur. Asıl ele alınan ve tenkit edilen konu başkarakter Bihruz’un alafranga özentiliği ve züppeliği değil yaşadığı aşktır. Berna Moran da bu konuyu ele alarak, “... bu aşkın kaynağı da romantik Fransız edebiyatıdır ve Bihruz işte bu Fransız romanlarının kahramanlarına hayrandır; onlara özenmektedir.” (Moran, 2005,

s.75) şeklinde açıklamıştır. Kadın karakter Periveş Hanım'a değinecek olursak, bu kadın figürü dönemin makbul görülmeyen, toplumda düşük olarak nitelendirilen kadınlarından biri olarak resmedilmiştir. Fakat ana karakterimiz Bihruz yanlış tahminleri sebebiyle bu kadın karakterini beğenmiştir. Güzin Dino'nun Araba Sevdası ile ilgili çalışmalarından birinde bu konu şöyle ifade edilmiştir, "...kadını çok kibar bir muhitten, görgülü, kendisi gibi alafranga terbiye görmüş, zarif, nazik ve faziletli farz eden Bihruz bey, o gün oracıkta ona delice âşık oluverir" (Dino, 1951, s.381).

Eserdeki züppe tip Bihruz'la da kalmamaktadır. Çalışma arkadaşları da kendisi gibi, daireleri doldurmuş yeni züppe tipi memurlardır. Kendilerinden aşağı bir makamda çalışan, yıllardır yükselememiş 55 yaşındaki Naim Efendi ise kültürel olarak daha donanımlı, Doğu kültürüyle yetişmiş fakat Batı kültürünü de takip eden Osmanlı erkeğini temsil etmektedir. Rezaizade Mahmud Ekrem'in bu anlatım yolu ile bize işaret ettiği noktayı yine Dino "...kültür buhranının iki tip arasındaki tezadı canlandırır (...) Bihruz bey kalabalığının kuru gürültüsü arasındaki tezat, bugün bize Tanzimat sonrası Osmanlı cemiyetinin bir gerçeği gibi beliriyor." (Dino, 1951, s.385) şeklinde açıklamıştır.

1.4. Şükufe Nihal

1896 – 1973 yılları arasında yaşamış olan Şükufe Nihal, Darülfünun'dan Coğrafya bölümünden mezundur ve buradan mezun olmuş ilk kadındır (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.429). Kadın derneklerinde aktif görevler üstlenen Nihal, kadın hareketlerinin ve kadın özgürlüklerinin de önemli temsilcilerindendir. Farklı ülkelerde eğitim gören Şükufe Nihal, Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir. Henüz 16 yaşında iken dış tesirlerle evlenmiştir ancak ilerleyen dönemlerde eşini terk etmiş ilerleyen dönemde ikinci evliliğini yapmış ve uzun süre sonra bu evliliğini de noktalamıştır.

Şükufe Nihal, Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınları cepheye destek vermeleri için örgütlemiştir (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.429). Takip eden

yıllarda ise kadınların toplumsal ve siyasal hakları için mücadele etmiş ve sesini duyurmuştur.

Geri kalmışlık, Batılılaşma ve toplumdaki kadınların ilerlemesi üzerine eserler vermiş olan Nihal, şiirleri ile de öne çıkmaktadır. Değınilecek yanlışlardan birinin yıllar boyu kadın figürünün bir süs ya da oyuncak gibi görülmüş olması olduğunu vurgulamakta olan Şükufe Nihal, toplumun kurtuluşunun da yine toplumdaki kadınların elinde olduğu görüşünde olmuştur. Sabiha Doğan'ın anlatımıyla “Eserlerinde köyden kente toplumsal hayatı yansıtan konu ve temaları işlemiştir.” ve bununla birlikte milli edebiyat fikrini desteklemiştir (Doğan, 2012, s.170). Şükufe Nihal, son yıllarını geçirdiği huzurevinde vefat etmiştir.

1.4.1. Yalnız Dönüyorum

Şükufe Nihal tarafından kaleme alınan eser 1938 yılında yayımlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten inkılâplara kadar farklı dönemleri siyasi ve sosyal açıdan ele almıştır. Bu dönemsal yazım tarzı ile ilgili Hülya Argunşah “Yalnız Dönüyorum'da sosyal hayatta devam eden tezatları, algılanan hayat biçimlerini ve bunların içerisindeki kadının yeri meselesini daha etkileyici hale getiren unsur, romanın zamanıdır.” (Argunşah, 2009, s.18) demiştir.

Bu eser sadece duygusal bir roman olmayıp siyasi olaylar, tarih, toplumsal değışmeler ve Nihal'in biyografisi ile kesişmeler de yansıtmıştır. Türk kadının sosyal hayat içerisinde git gide daha fazla yer edinmesi ve bunun da hem yazarlara hem de eserlere yansımalarının başarılı bir örneğini Şükufe Nihal ve Yalnız Dönüyorum ikilisinde görmek mümkündür.

Güçlü kadın örnekleri üzerinden giden, devrin ve inkılâpların getirdiklerini değerlendirmesini bilen ve kendisi için daha da fazlasını isteyen, canlanmaya başlamış kadın figürünün iyiden iyiye yerleşmesi arzusuyla eser vermiştir. Nihal için, Argunşah'ın şu açıklaması “Özlediği

hayatı tek başına kurabilme ve tercihlerini ortaya koyabilme iradesini kendinde bulan güçlü kadının örneklerini verir” (Argunşah, 2009, s.17) tarafı olduğu düşünceleri ve toplumsal yapıyı özetler niteliktedir.

1.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu

1889 – 1974 yıllarında yaşamış olan Karaosmanoğlu, eğitimini tamamlayamamış olsa da her fırsatta devamı için uğraşmış ve siyasetle de ilgilenmiştir. Romanları, tiyatro oyunları kadar gazeteciliği ile de öne çıkmıştır (Kurdakul, 1973, ss.223-224). Fransızca öğrenerek Batılı aydın ve yazarları incelemiş; kadınlık sorunları, medeniyet, millileşme gibi düşüncelerini eserlerine yansıtmıştır. Yakup Kadri, Cumhuriyet dönemiyle siyasi faaliyetlerde de bulunmuş ve diplomatlık yapmıştır.

Yakup Kadri çağdaşları gibi, toplumun içinde bulunduğu sıkıntıları, Doğu – Batı ikilemini ele almış olsa da onun farkı tarih anlatıcılığı yapıyor olması denilebilmektedir. Gerçek hayattan kahramanlar, durumlar ve dönemsel kesitleri ele almış; romanları, tarihsel romanlar olarak karşımıza çıkarken, toplumsal sorunları tarihsel açılardan yansıtmıştır (Kurdakul, 1973, s.224). Kimi eserlerinde de Batılılaşma etkileriyle kendi toplumuna yabancılaşmış karakterleri sunmaktadır.

Aşırı Batılılaşma eleştirilerini bulabildiğimiz, Karaosmanoğlu eserleri hakkında, bunun o dönemin özellikle muhafazakâr kesimler tarafından işlenen bir konu ve toplumsal bir tepki olduğu söylenilebilmektedir. Seçil Deren bu tavır ile ilgili şunu dile getirmiştir “...Osmanlı zihniyetinin aşırı Batıcılığa gösterdiği aşağılayıcı ve alaycı tutumun aslında toplumsal normlara uymayan ya da onların dışında olana yönelik otoriter bir denetim olduğunu göstermeye çalışmıştır” (Deren, 2009, s.386).

1.5.1. Ankara

Ankara, Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından 1934 yılında yazılmıştır. 1920'lerin başından yola çıkan, Cumhuriyet'in kuruluşunu da kapsayan, yazıldığı döneme kadar gelip döneminin ötesini, 1940'ları dahi betimleyen bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştirmenlerce zayıf bulunan bu eserin önemli olan tarafı söz konusu dönemi ve dönemin ortamını anlatmasıdır.

Roman karakterlerinden Selma –ki Karaosmanoğlu kadın bireylerin bütün bir toplumdan ayrılamayacağına dikkat çeker– idealize edilen “yeni kadın” olgusunu yansıtmaktadır. Karakteri okumuş, modern fakat geleneksel bir kadın kadar da fedakârdır. Ayrıca kendinden önceki eserlerdeki gibi artık züppe tip yerine kendisine, toplumuna yabancılaşmış tipler sahneye çıkmıştır. Metin Çulhaoğlu'nun bu durumu anlatımı “Bunları ve başka örnekleri, Türk modernleşmesinin halkla mesafeyi fazla açmamak için giriştiği manevralar ya da bu manevraların aydın kesimde yarattığı açmazlar biçiminde yorumlayabiliriz.” (Çulhaoğlu, 2009, s.187) şeklinde olmuştur.

Söz konusu roman, sorunlar ve yaşanan hayal kırıklığı karşısında bir eleştiri de içermekte olup, iyi niyetli bir yol gösterme ya da ümit etme çabası halini almıştır. Yakup Kadri ve bir kısım aydın için istenilen, beklenen ile ulaşılmış olan arasında büyük farklar mevcuttur. Öngörölmüş olandan ayrı bir noktaya düşölmüştür. Bekir Berat Özipek durumun değerlendirmesini, “Eskiye ait olan birçok toplumsal yapı ögesi tasfiye edilmişti; ancak yerine konulanlar, büyük ölçüde konulmak istenenler olmamıştı.” (Özipek, 2009, s.80) cümlesiyle ortaya koymuştur. Yine de eser tarihsel anlatımı ve çizdiği karakterler ile yolumuza ışık tutmuştur.

2. MUHAFAZAKÂRLAR

Muhafazakâr düşüncedeki yazarlar arasında, Müfide Ferit Tek, Peyami Safa, Safiye Erol ve Samiha Ayverdi ele alınmıştır. Bu yazarlar farklı

açılardan geleneksel çizgide kalmış ve kimi zaman modernleşme hareketlerini kimi zaman ise Batılılaşma fikrini eleştirmişlerdir. Dini görüşleri, geleneksel tarafları ya da milliyetçi yanları ağır basan yazarlar arasında yer almış, dönemin Batılılaşma heyecanı karşısında savunmalarını yapmışlardır. Eserlerinde savundukları görüşler ve Batılılaşma karşısında sundukları argümanlar, bu yazarları muhafazakâr olarak addetmemize olanak sağlamıştır.

Batılılaşmanın yükselişte olduğu bir dönemde karşıt görüşlerin de ortaya çıkması ve dönemin eserlerinde bu karşıtlığın ele alınması elbette şaşırılacak bir durum değildir. Ahmet Alver'in de bu konudaki açıklaması "Eserlerde, özellikle hayatın alafrangalaşması ve Batı'yı yanlış anlama teması çokça ele alınmış, doğu – batı kavramlarını temsil eden kahramanlar yoğunluk kazanmış, roman kurgusu genellikle bu iki kesim arasında cereyan eden maddi – manevi çatışmalar ve çekişmeler üzerine şekillenmiştir." (Alver, 2012, s.31) şeklinde olmuştur. Burada sözü geçen yazarlar söz konusu çatışmada Doğu tarafında yer almışlardır.

Müfide Ferit Tek, muhafazakâr yazarlar arasında olup söz konusu bakış açısı milliyetçilik temelinde gelişmiştir. Ele aldığımız eseri Pervaneler'de de konu ile ilgili düşünceleri son derece nettir. Tek, milliyetçi muhafazakâr olmasının yanı sıra kadınların modernleşmesini de desteklemektedir. Bu desteğin altında yatan fikir ise Türk milletinin modernleşmesinin toplumdaki kadınlarla sağlanabileceği çizgisinde gelişmiştir. Eserlerinde Batı hayranlığını, farklı milletler arasında yapılacak evliliklerin kültürel olarak uyumsuzluğunu ve kendi tanımıyla misyoner faaliyetler amacı güden okullardaki eğitimin gençler üzerindeki olumsuzluğunu sert bir şekilde eleştirmiştir.

Peyami Safa'da ise, bir sentez yapma çabasıyla birlikte muhafazakâr görüşe ne kadar yakın olduğu da görülebilmektedir. Özellikle gelenekler ve kültürel değerler üzerinde duran Safa, kadınlık durumu konusunda da bu yaklaşımlarını korumaktadır. Genel olarak kadınları, erkeğin ve toplumun her anlamda gerisinde görmektedir. Diğer taraftan kadınların eş, anne ve ev

hanımı rollerini tam olarak gerçekleştirebilmesi için yeterli donanıma da sahip olmasını istemektedir. Bu noktada kendi evliliğinde son derece görgülü, bilgili, eğitilmiş ve yazarlık merakı olan bir eş seçmesi ise kadın olgusuna karşı tutumunu sentezci olarak değerlendirebileceğimizi düşündürmektedir. Ele aldığımız eserinde de başka eserlerinde de Doğu – Batı karşıtlığını işlemiş ve taraftarı olduğu Doğu’yu galip çıkarmıştır.

Safiye Erol’a gelindiğinde, kendisinin kadınların ilerlemesi ve Batılılaşması konusunda son derece modern bir bakış açısına sahip olmasıyla birlikte, genel fikrinin muhafazakâr çizgide ilerlediğini görebilmekteyizdir. Ele aldığımız eserinde Doğu – Batı çatışmasından ziyade modern ve geleneksel iki kuşağın çatışmasını bulmaktayızdır. Erol, her ne kadar bir sentez arayışında olsa da manevî açıdan modernleşme karşıtı olduğu söylenilebilecektir. Modern yaşam tarzının, ağırlıklı olarak olumsuz yansımalarını aksettiren Erol, hem geleneklerine hem kültürüne bağlılığı hem de dini görüşleri sebebiyle muhafazakâr yazarlarımız içerisinde yerini almaktadır.

Bu kategorideki yazarlarımızın sonuncusu, Samiha Ayverdi’dir. Hem milliyetçiliği hem maneviyatçılığı hem de geleneklere bağlılığı ile belki de muhafazakârlığı çok az tartışılabilir yazarlarımız arasındadır. Kadın imgesinin kurgulanışı konusunda sentezci olarak adlandırabileceğimiz bir bakış açısına sahiptir. Ele aldığımız eserde de görülebileceği gibi, toplumdaki kadınların eğitim, sosyal ve çalışma hayatında yer edinebileceğini vurgularken; ev işlerini, eşine ve çocuklarına ayıracağı zamanı ve ilgiyi iyi organize etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte modernleşmeyi ve Cumhuriyet Dönemi’nin getirilerini yadsıdığı, geçmişe derin bir özlem ve bağlılık duyduğu neredeyse tartışılmayacak derecede açıktır.

Muhafazakâr çizgide gördüğümüz bu yazarlar, değişime karşı büyük bir endişe duymakta ve eserlerinde de bu konuda yönlendirmeler yapmaktadırlar. Fakat duydukları endişenin, dönemin ve toplumun içinde bulunduğu buhran dikkate alındığında, gerçekçi olmadığını söylemek mümkün değildir. Avrupa’nın modernleşme hareketlerinin bir bütünlük

ihtiva ettiğini hatırlayacak olursak bu noktada Mardin'in eleştirisi de tamamlayıcı olacaktır: "Osmanlı İmparatorluğu modernleşmenin bilhassa bu bölümünde, tümü ortaya çıkarıcı bağlayıcı yapılar kurma noktasında sıkıntı çekmiştir" (Mardin, 1991, s.28).

Her görüşün kendisini ortaya çıkarırken karşıtlarını da yarattığını düşünecek olursak, söz konusu yazarların görüşlerine de hak vermek gerekir. Kadınlık konusuna değinildiğinde ise, Batılılaşmaya karşı ortaya koydukları büyük ve net eleştiriler, burada bulunmamaktadır. Elbette kendi muhafazakâr çizgilerini sarsmayacak tutumları mevcuttur. Fakat özellikle kadın imgesinin tekrar kurgulanışı konusunda fikirlerinin bir nebze de olsa ılımlılaştığı görülebilmektedir.

Bunun yanı sıra, toplumsal gelişmeler sebebiyle hemen her görüşten yazarlar yozlaşmış ve taklitçi Batılılaşmayı eleştirirken, muhafazakâr bakış açısına sahip yazarların da söz konusu durumu kendi açılarından ve belki de birkaç ton yüksekte dile getirmeleri anlaşılabilir bir durumdur. Burada Alver'in anlatımı bize yardımcı olabilir: "...Batılılar gibi yaşama arzusu, bir süre sonra özellikle İstanbul'da toplumun alt kesimine kadar ulaşmış ve gündelik hayatın her katmanına yerleşmiştir. Bu durum, toplum ve devlet bazında bir süre sonra iyiyi kötüyü ayırt etmeden her şeyin taklit edilmesi ile sonuçlanmıştır" (Ayver, 2012, ss.28-29). Bu noktada kendini muhafazakâr tarafta tanımlamış kişilerin, eleştirme ve kendi doğrularını beyan etme hakları ortaya çıkacaktır.

2.1. Müfide Ferit Tek

1892 – 1971 yıllarında yaşayan Tek, okul yaşantısı boyunca İtalyanca ve Fransızcanın yanı sıra Arapça ve Farsça öğrenmiş, ilk eğitimini Trablusgarp'ta bir rahibe okulunda almış ve lise eğitimini de Fransa'da gerçekleştirmiştir (Doğan, 2012, s.160).

15 yaşındayken evlenen Tek, sonrasında, Türkçülük akımının öncülerinden kabul edilen romanlarını yazmaya başlamıştır. Milli Mücadele'nin destekçilerinden olmuş, eşinin görevleri sebebiyle uzun yıllar farklı ülkelerde ikamet etmiş bununla birlikte Milliyetçi tavrı ile tanınan Tek'in Türk Ocağı üyeliği de bulunmuştur (Doğan, 2012, s.160).

Türklerin hem Asya hem de Avrupa kıtasına ait bir toplum olduğunu belirten Müfide Ferit'e göre Doğu ve Batı'yı uzlaştırmak da yine Türklerin görevidir. Sabiha Doğan, Müfide Ferit'in bakış açısını şöyle ifade etmiştir "Batılılaşmanın, Avrupa'nın ilmiyle aydınlanma olduğunu, ülkenin okumuş kadınlara ihtiyacı olduğunu söylemiştir" (Doğan, 2012, s.160).

Romanlarında kültüre yabancılaşma, milli duygulardan uzaklaşma gibi siyasi ve toplumsal öncüllerden faydalanmıştır. Ayrıca kadın ve erkek eşitliğini işaret eden ve savunan Tek, eserlerinde toplumdaki kadınların modernleşmesine yer vermiş ve desteklemiştir.

2.1.1. Pervaneler

1924 yılında yayımlanan eser Müfide Ferit Tek tarafından kaleme alınmıştır. Milli yönleri her zaman ağır basmış olan Tek'in bu tutumu söz konusu eserde de açık bir şekilde gösterilmiştir.

Kimi eserlerinde Türk milliyetçiliği tarafından kabul görebilecek bir kadın imajıyla muhafazakâr bir feminite modellemiş olduğu kanısına varmak kaçınılmazdır. Bu eserinde ise, Müfide Ferit, aksi bir tavırla bunun karşıtı kadın figürleri çıkarmış ve onların desteği ile yine kendini, bu defa farklı bir şekilde, doğrulamıştır.

Eserlerinde Milliyetçilik temasını fazlaca işleyen ve geçiş sürecini bu bakış açısıyla tartışan Müfide Ferit öte yandan kadın – erkek eşitliğini de savunan bir yazar olmuştur. Doğan için bu tavır "Müfide Ferit Tek, Türklerin Asya ve Avrupalı olmaları dolayısıyla Doğu ve Batı'yı uzlaştırma misyonuna sahip olduğu iddiasındadır." (Doğan, 2012, s.160) şeklinde

yorumlanmaktadır. Bu eserde de aksi bir tutumla aynı sonuçlara varılması kaçınılmazdır.

2.2. Peyami Safa

1899 – 1961 yıllarında yaşayan Peyami Safa, çeşitli sıkıntılar sebebiyle öğrenimini tamamlamakta zorlanmıştır (Kurdakul, 1973, s.331). Ancak Fransızca öğrenerek ve çeşitli çalışmaların ardından gazeteciliğe ve romancılığa geçiş yaparak kendini edebiyat dünyasına kolaylıkla kabul ettirmiştir.

Doğu – Batı sorununu oldukça güzel canlandıran ve aksettiren yazarlarımız arasında görülmektedir. Farklı siyasi çizgileri yakından incelemiş ve hatta kendisi de meyletmış olup eserlerinde toplumun ahlâki çöküntüsünü, değişimleri, bocalamaları ve çatışmaları önümüze sermiştir.

Doğu – Batı meselesinde her ne kadar sentezciliğe varmak ve orta nokta bulmak istese de Safa'nın kazanan tarafı her zaman Doğu olmuştur. Fethi Naci, Safa'nın hemen her romanında bu sonuca ulaştığını belirtirken şu açıklamayı yapmıştır "...Doğu – Batı sorununu ele alıyor ama bu sorunu tartışmıyor, Doğu'yu övüyor, Batı'yı yeriyor" (Naci, 2013, s.201). Yine de Peyami Safa düşüncelerini belirtirken, kendini kaybetmeyecek ölçüde yenileşmeyi uygun bulduğunu dile getirmiştir.

2.2.1. Fatih – Harbiye

Peyami Safa tarafından kaleme alınmış roman 1931 yılında basılmıştır. Safa, Batılılaşma hareketlerinin Türk cemiyet hayatındaki yansımalarını ve bu bağlamda geçiş döneminde kendini gösteren iki farklı kültürü ve yaşayış tarzını ele alan romanında, bu ikilem arasında kalan bir kızın fikri karışıklığını serimlemektedir. Bu noktada da kadın karakterini

kendi kararlarını veremeyen, çekildiği tarafa gidebilen bir birey olarak çizmektedir.

Peyami Safa'nın bu romanında da, kendi milli kültürümüzü kaybetmeden medenileşme arzusu açıkça görülebilmektedir. Medeniyetin, Batılılaşmanın karşısında durduğu söylenemeyecek olan Safa'nın muhafazakârlığı milli kültür ve ahlakımız noktasında ortaya çıkmaktadır. Fakat şu aşkadır ki, Safa Batı'yı yermekte Doğu'yu ise övmektedir.

Pek çok eserinde kullandığı gibi ve dönemin pek çok yazarında gördüğümüz gibi, Safa bu eserinde de zengin, züppe ve Batılı tip Macit'in karşısına, dürüst, Doğulu fakat aydın olan Şinasi'yi çıkarmaktadır. Bu karakterlerin karşıtlığı üzerinden kültürel karşıtlık sembolize edilmektedir.

Peyami Safa yaptığı karşılaştırmaları, Doğu – Batı ikilemini, Batı'yı temsil eden beden / madde ile Doğu'yu temsil eden ruh / kalp üzerinden göstermiştir. Moran'a bakacak olursak, bu durumu, “Batılı tipin savunduğu başlıca değerler, yazarımıza göre Batı uygarlığına özgü değerler: Para, maddi başarı ve hazza dayanan bir ahlak anlayışı...” (Moran, 2005, s.223) şeklinde tanımlarken öte yandan Peyami Safa tarafından övgüyle söz edilen Doğu'yu ise, “...Doğununkiler ise Türk – İslam uygarlığından gelen manevi değerler ve dine dayalı bir ahlak anlayışı.” (Moran, 2005, s.223) şeklinde tanımlamaktadır.

Ancak yine bu eserde de, Doğu ve Batı'yı sembolize eden erkek karakterlere karşın, iki kültürü de bilen, ikisine de kendini yakın hisseden, arada kalmış olan bir kadın karakteri vardır. Bu kadın imgesi bizim için önem arz etmektedir. Zira bu kadın imajı Doğulu yaşam tarzına da Batılı yaşam tarzına da girebilecek, tercih yapacak bir kadın imajıdır. Erkek karakterler fikirleri ve yaşayışları ile sabitken, kadın karakter her iki kabın da şeklini almaya hazır olarak sunulmuştur. Bu da, derinlemesine bakıldığında yine kadın figürünün arada kalmışlığını ve toplumsal yönlendirmeler ile Doğu'yu yahut Batı'yı seçtiğini işaret etmektedir.

2.3. Safiye Erol

1900 – 1964 yıllarında yaşamış olan Erol, Fransız ve Alman okullarında eğitim görmüş ardından da Almanya'ya giderek lise ve üniversite eğitimlerini burada tamamlamıştır (Doğan, 2012, s.167). Almanya'da Felsefe ve Edebiyat alanında eğitim gören Safiye Erol, Felsefe alanında doktora derecesi alarak Türkiye'ye dönmüştür.

Kadın sorunları ile ilgili yazılar ile karşımıza çıkan Safiye Erol, yazı hayatının başlarında kendi ismini kullanmamıştır. Politika içinde de yer alan Erol ilerleyen dönemlerde Rûfaiyye Tarikatı'nın müridi olmuştur.

Erol, mistik yazım tarzıyla nitelendirilmiş fakat Doğu'ya ya da Batı'ya öykünmemiştir. Ömer Türkeş'e göre "Safiye Erol bütün erdemlerin yüklendiği bir Doğu'lu kimliğe sarılıp Batı'dan gelen her şeyi reddetmekten yana değil, bir sentez arayışındadır" (Türkeş, 2009b, s.817). Bu arayışı gerçekleştirirken, ele aldığımız romanda da görebileceği gibi, farklı karakterleri ve yaşam tarzlarını incelemiştir. Fakat sentez arayışını ne denli sonuçlandırabildiği ise, muhafazakâr bakış açısı ile kıyaslandığında, tartışma konusu olarak kalmıştır.

2.3.1. Kadıköyü'nün Romanı

Safiye Erol tarafından kaleme alınan eser 1938 yılında yayımlanmıştır. Yedi gençten oluşan bir arkadaş çevresinin modern yaşam tarzlarını ve kendi aralarındaki ilişkilerini ele almıştır. Ağırlıklı olarak kuşak çatışmasına da değinilen bu eserde, Osmanlı'nın son nesli ve onların modern yaşamı benimsemiş çocukları öne çıkartılır. Sosyal yaşamda, mekânlarda, kılık kıyafet ve modada, hemen her yerde bu iki farklı dönem ve bu iki kuşak arasındaki farklılıklar ya da çatışmalar gösterilmiştir.

Eserlerinde modern Türk insanının bunalımını ele aldığı ve diğer taraftan da tasavvuf olgularına yer verdiğini anlayabileceğimiz, döneminin yazarlarında da olduğu gibi Doğu ya da Batı'ya yakın izler ve kimi zaman da

eleştiriler görebileceğimiz Erol’un bu romanı, durumu özetler niteliktedir. Ele aldığımız bu eserde de karşımıza çıkan, Safiye Erol’un tutumu ve fikriyatı hakkında Türkeş’in tanımlaması çok net olmuştur, “Safiye Erol’un (1900 – 1964) romancılığında ise “Türk sağıının üç hali” bir aradadır” (Türkeş, 2009a, s.601).

Kemal Erol’a göre bu romanın bize sunduğu önemli noktalardan biri şudur, “Osmanlı’dan süzülerek süregelen yaşama biçimi ile Batı çizgisinde değişip gelişmeye hazırlanan modern Türkiye’nin yenilikçi yaşam tarzı, romanda resmedilen tablonun gerçek yüzünü oluşturur” (Erol, 2011, ss.393-394). Romanın ana karakterleri için toplumun içerisinde bulunduğu geçiş süreci ve yer alınması gereken taraf oldukça nettir. Safiye Erol’un yeni, Batılı nesli takdire şayan güzellikte sunduğu eserlerinden biri olan Kadıköyü’nün Romanı bir o kadar da eski – yeni ikilemini sunmuş, aydın, yetişmiş ve özgür kadın karakterleriyle de o dönemde yaşamış kadınlara, kadınların yaşayış biçimlerine ve toplumdaki yerlerine ışık tutmuştur.

2.4. Samiha Ayverdi

1906 – 1993 yıllarında yaşayan Ayverdi, Fransızca bilmekte olup tasavvuf ve felsefeye ilgi duymuştur (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.77). Çeşitli vakıf ve derneklerde yer almış olmakla birlikte Türk Ev Kadınları Derneği’nin de kurucusudur. Araştırma ve değerlendirmeler yapmak amacı ile yurtdışında pek çok ülkede gezilerde bulunmuştur.

Doğu edebiyatıyla yakın ilgilenen Samiha Ayverdi, dergi yazılarının yanında roman ve şiirler de yazmış, eserlerinde Batılılaşmanın olumlu taraflarından ziyade olumsuzluklarını ele alarak eleştirilerde bulunmuştur (Doğan, 2012, s.168). Türk ve İslam kültürü üzerine çalışmalar yapan ve manevi hayatın gelişimine kendini adayan Samiha Ayverdi Rufaiyye Tarikatının önemli müritlerinden olmuştur.

Doğu ve Batı çizgisinde değerlendirmeler yaparken Doğu'yu öne çıkaran, Batı'yı menfaatçi olarak nitelendiren Ayverdi'yi gelenekçi muhafazakâr kategorisinde ele alan Tayfun Atay'a göre "Özellikle Samiha Ayverdi'nin külliyyatı, Osmanlıcı–Gelenekçilik denilebilecek bu çizgiyi en iyi biçimde karakterize eder" (Atay, 2009, s.172). Ayverdi'nin gözünde bozulmuş olan toplum ancak İslam ve Kuran ile kurtulabilecektir.

2.4.1. İbrahim Efendi Konağı

1964 yılında yayımlanmış olan bu eseri ele almamızdaki sebep romanın işlediği dönemdir. 1900'lerden başlayan anlatım imparatorluğun çöküşü ve yeni devletin kurulması da dâhil bir süreç izlemiştir. Bir ailenin dağılışını, bir sembol olarak kullanılan konağın da yitmesini ele alan eser, geçiş sürecini ele alırken diğer yandan da Osmanlı döneminin klasik ev yaşantısını, kadın ve erkeğin düşük sınıflardan yüksek mevkilere kadar değerlendirildikleri rollere derinlemesine inmiştir.

Roman asıl olarak Ayverdi'nin geçmişe duyduğu özlemi ve eski – yeni arasında düştüğü boşluğu da hissettirmektedir. Ömer Türkeş'e göre, Ayverdi'nin Osmanlı'yı sembolize etmek için seçtiği bu konak ile anlatılmak istenen, Cumhuriyet'e geçiş ile altı çizilmek istenen yeni toplum şudur, "... eskiden mutlu insanların bolluk içinde yaşadığı konağın yeni zamanda insansızlaşmış, çürümüş, mirasçı kavgalarına sahne olmuş perişan haline geçiş ile özdeşleşir" (Türkeş, 2009a, s.603). Ayverdi'ye göre Cumhuriyet karşısında Osmanlı–İslam uygarlığını savunmuştur.

Ayverdi de maddenin karşısına manayı çıkaran aydınlardan olmuş, geçmişe, geleneklere ve inanca bağlı bir yol çizmiştir. Nitekim bunları olabildiğince yüksek perdeden anlattığı eseri de İbrahim Efendi Konağı'dır. Samiha Ayverdi'nin bu eserinde de fazlasıyla karşılaşılan ve çağdaşları arasında da rastlanılabilen tutum net ifadesini Türkeş'te bulmuş ve "...köksüz ve görgsüz buldukları Cumhuriyet'in "aşırılıklarına", geçmiş, merkezinde ibadethanenin bulunduğu "mahalle ahlak ve adabına" dönerek

karşı çıkacaklardır.” (Türkeş, 2009a, ss.602-603) şeklinde açıklanmıştır. Fakat yine de karşıt bir görüş ile konuya yaklaşma ve kıyaslama yapma adına güzel örnekler bu romanında sunulmuştur.

3. SENTEZ ARAYIŞINDAKİLER

Muhafazakârlık ve Batılılaşma arasında bir sentez arayışında olmuş yazarlarımızdan Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye, Halide Edip Adıvar, Halide Nusret Zorlutuna, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Muazzez Tahsin Berkand, Namık Kemal ve Şemsettin Sami ele alınmıştır. Doğu ile Batı'nın, eski ile yeninin, geleneksel ile modernin birbirine eklenerek bir arada yaşanabileceğini savunmuşlar, bununla ilgili kendi tezlerini oluşturmuşlardır. Elbette bu yazarların dışında kalan, öncesinde bahsettiğimiz kategorilerde yer alan ve yine de sentez fikrine yakın olanlar da mevcuttur. Yine aynı şekilde, sentez arayışında olduğunu düşündüğümüz, bu kategorideki yazarlardan da muhafazakâr ya da modernleşmeci görüşe daha yakın duranlar da söz konusudur. Fakat genel değerlendirmeler sonucu ve ele alınan eserleri vesilesiyle bu kategori içerisinde kendilerinden bahsedilecektir.

Yüzyıllardır Doğu ile Batı'nın arasında kalmış, kendini ikisine de ait hissederken kimi zaman ikisine de tam anlamıyla ait olmadığını sezinlemiş bir toplum için sentez arayışı yeni bir olgu değildir. Batılılaşma hareketleriyle de sentez arayışında olan aydın ve yazarlar kendilerini göstermişlerdir. Ancak sentezden kastımız iki fikrin birbirine adapte olması manasını da içinde barındırmaktadır. Rzayeva'nın da şu cümlesi konuya ışık tutar niteliktedir: “Sentez sürecinde “çağdaş” yine de şekil değiştirerek, belli biçimde “geleneksel”e uyum sağlıyor, yoksa sentez tamamen olanaksızdır” (Rzayeva, 2007, s.610). Bir çeşit uyum arayışı da diyebileceğimiz bu sentezci yaklaşım, aslında bir orta yol bulma ve her iki tarafı da sahiplenme olarak değerlendirilebilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a bakıldığında ve özellikle ele alınan eseri kapsamında, gerçek bir modernleşme fikri açıkça görülebilmekte fakat geçmiş ile bir hesaplaşma, eski – yeni tartışması da bulunabilmektedir. Kadınlık durumu konusunda ise tavrı belirgin olan Tanpınar; romanlarındaki kadın karakterleri, özgür, aydın, eğitilmiş ve kültürlü kadın karakterler olarak resmetmiş ve hemen her zaman eserlerinin merkezinde, gidişatı ve kurguyu etkileyebilecek güçte sunmuştur. Bununla birlikte kadın karakterlerinin Mevlevi ya da Bektaşî olduklarını da görebilmekteyizdir. Özellikle Huzur romanına baktığımızda, Tanpınar'ın Tanzimat Dönemi romancılarından farklı olarak, züppe tiplerden, aşırı Batılılaşmadan uzak, gerçek bir modern hayat tasvir ettiği görülebilmektedir. Ancak bu modern hayatı eski kültürle birleştirdiği de açıkça ortadadır.

Ahmet Mithat Efendi, dönemin önde gelen yazarları arasında olup, ele alınacak pek çok yazarın da ustası niteliğindedir. Modernleşmeye karşı bir tavrı olmamasıyla birlikte taklitçi Batılılaşma, kültürel yozlaşmaya tutumu negatiftir. İncelenen eseri Felatun Bey ile Rakım Efendi'de de bu iki karakter arasındaki durum fikirlerini yansıtmaktadır. Yine bu eserinde pozitif ayrımcı bakış açısını da görebilmek mümkündür. Toplumdaki kadınların modernleşmesini ve özgürleşmesini destekleyen Ahmet Mithat, üst sınıf erkeklerin yanlış Batılılaşmasını ise sert bir üslupla eleştirmiştir. Kendisinden sonra gelecek yazarları da bu konuda aydınlatan Ahmet Mithat, sentezci tavrıyla dikkat çekmektedir. Mevcut kültürün üzerine inşa edilecek, değerler unutulmadan yeniye ulaşılacak bir Batılılaşma resmetmiştir. Kadın figürü için de erkek figürü için de modern yaşantının, Batılı düşüncenin nasıl olması gerektiğini eserlerinde anlatmaya çalışmış, bu yönde okuyucularını bilinçlendirme istencinde olmuştur.

Fatma Aliye, Ahmet Mithat'ın takipçileri arasında görülebilmektedir. Sentezci bir yaklaşımı olan Aliye, kadın konusunun da üzerinde durmuştur. Ancak farklı olarak, sentez arayışını dini öğelerle yapmış ve kadın konusunda da, kadınların hak ve özgürlüklerini savunurken dini yaptırımları da savunmuştur. Toplumdaki kadınlar ve modernleşmeyle ilgili hemen her

konuda net beyanlardan kaçınan, kendi hayatında da hem Doğu hem Batı tarzı yaşam kalıplarını benimseyen Aliye, kısıtlayıcı ya da reddedici bir muhafazakârlıktan ne kadar uzaksa tam bir modernleşmeden de o denli uzaktır. İki tarafa da yakın duran, iki kültürü de harmanlamaya çalışan Fatma Aliye, eserlerinde de böyle bir sentezin mümkün olabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Halide Edip Adivar'a gelindiğinde; geleneksel ya da dini bir sentez arayışından ziyade, milli değerler ile modernleşmeyi bir araya getirdiği görülebilmektedir. Milliyetçi yanı ağır basan Adivar, modern yaşantıyı da kabul eden fakat milli değerlerden kopmadan modernleşilmesi gerektiğini vurgulayan bir yazardır. Kadın konusunda ise son derece net bir çizgisi olan Adivar, hemen her eserinde güçlü, başarılı, eğitilmiş kadınları başkarakterleri yapmıştır. Ele aldığımız eserinde de bu kadın figürünü görmemiz son derece doğaldır. Ancak sunduğu modern kadın figürleri hiçbir zaman milli duygulardan yoksun, toplumuna ya da vatanına yabancılaşmış karakterler olmamıştır. Ona göre, Batılılaşma bu milli değerlerden bağımsız olmamalıdır.

Halide Nusret Zorlutuna'ya baktığımızda, sentezci yaklaşımın izlerini görebilmek mümkündür. Hatta kadınlık durumuna bakışında da bu sentez fikrinden faydalandığı görülebilmektedir. Milliyetçi çizgiden geldiği söylenebilecek olan Zorlutuna, eserlerinde Anadolu halkına da yer vermiştir. Bu sayede çeşitli kıyaslamalar yapılabilen yaşantılar ve karakterler ortaya çıkmıştır. Ele aldığımız eserinde de İstanbul'dan Anadolu'da bir köye giden, eserin başında züppe bir tip olarak çizilmesine rağmen sonucunda ideal bir sentez yakalayan kahraman, Zorlutuna'nın fikirlerini de yansıtır niteliktedir. Modernleşmeyi desteklediği ölçüde, pek çok açıdan bir sentez arayışında da olan Halide Nusret, tezinin temellendirmelerini eserlerinde sunmuş denilebilecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, yine sentez arayışında olduğunu söyleyebileceğimiz yazarlarımız arasındadır. Modernleşmeyi desteklemediği katiyen söylenemeyeceği gibi derecesi yüksek bir modernleşmeyi de

desteklediği söylenemeyecektir. Kadın konusundaki görüşleri hem eserlerinde hem de hayatının pek çok alanında karşımıza çıkmıştır. Gürpınar, Osmanlı Döneminden itibaren toplumdaki kadınların eğitimini ve çalışmasını her zaman savunmuş, medeni kanunun ise önemli destekçilerinden olmuştur. Daha çok ahlaki ve kültürel açıdan; Batılılaşmanın yaşatabileceği olumsuzlukları sunma çabasında olan Gürpınar, bunların yanında; milli kimlik ve değerlerin de korunması ve unutulmaması yönünde beyanları olduğu görülebilecektir. İçselleştirilmiş, fikri bir modernleşme için sentezci bir yol göstermeye çalışmış olan Gürpınar, Özcan Bayrak'ın ifadesiyle şu istençte olmuştur: “Alafrangalığın doğru anlaşılıp, uygulandığında Türklüğümüze ve Osmanlılığımıza şan ve şeref katacak, bizi yükseltecek bir unsur olarak görür” (Bayrak, 2010, s.44).

Muazzez Tahsin Berkand, sentez arayışında olan önemli kadın yazarlar arasında anılabilir. Batı'ya yakın duran Berkand, kadınların özgürlüklerini, modern yaşayışlarını ve hemen her alandaki varlıklarını desteklemiştir. Fakat Halide Edip Adıvar'a yakın, milliyetçi yaklaşımı, eserlerinde Cumhuriyet ideolojisini destekler örneklerle yansıtmıştır. Kimliğini unutmadan modernleşme ideali sunulmuştur. Özellikle Batılı eğlence anlayışını hemen her eserinde betimleyen Berkand, Kemalist modernleşmeden izler taşıyan eserlerinde dönemin ruhuna uygun çelişkiler de sunmaktadır. Selami Çakmakkı bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Ancak Türk kadınının modern yaşamın içinde yer alması sırasında bazı olumsuz sonuçlar doğmuş, değişen sosyal yaşam, kadının değerleri üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Bu nedenle Muazzez Tahsin'in romanlarında modern olmanın gerekliliği olarak görülen eğlence yaşamına yer yer olumsuzlayıcı bir bakış açısı getirilmektedir” (Çakmakkı, 2013, s.1185).

Kadın karakterleri ne denli modern ve eğitilmiş olsa da bir yandan muhafazakâr, gelenekçi izler de taşımaktadır. Bu noktalar belki de

Berkand'ın kendi içinde bulunduğu dönemin ve görüşlerin çelişkileridir ve görülebileceği gibi bu çelişkiler bir sentez arayışına dönüşmüştür.

Ele alınan sentezci yazarlardan biri de Namık Kemal'dir. Bir taraftan modernleşmenin büyük destekçilerinden olmuş, hürriyet, demokrasi ve millileşme fikirlerini savunmuştur. Çalışmalarını halkı aydınlatmak, onlara yol göstermek ve hizmet etmek için kullandığını ifade etmekten geri durmayan Namık Kemal, toplumun Batılılaşması için de çaba göstermiştir. Yine de genel hatlarıyla bakıldığında, tam bir modernizm ve hürriyet yanlısı olmaktan ziyade milli değerlerden vazgeçmeden ilerleyecek bir süreç arayışında olmuştur. Bununla birlikte, liberal yönetim sistemini de destekleyen Namık Kemal, bu noktada da dini argümanlardan faydalanarak, liberalizmin hâlihazırda İslamiyet'in içerisinde de mevcut olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Kadın hakları ve özgürlükleri konusundaki fikirlerinde de son derece Batıcı yaklaşımlar sergilemiş olup, kadın bireylerin özellikle eğitim konusunda destekçisi olmuş, Batı'daki gibi, toplumdaki erkekler ile kadınların eğitiminin eşdeğer olması gerektiğini savunmuştur.

Sentez arayışında olan son yazarımız Şemsettin Sami, Osmanlılık ve modern Türk milliyetçiliğinin savunucularından olmakla birlikte Batılılaşmanın da destekçisi olmuş fakat bu noktada Batılılaşma için İslamiyet'ten faydalanarak, aslında İslamiyet'in içerisinde de Batılı görüşlerin bulunduğunu savunmuştur. Bu açıdan bir orta nokta bulma çabasında olduğunu düşünmek kaçınılmazdır. Kadın hakları savunucusu olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı Şemsettin Sami, toplumdaki kadınların eğitilmesini ve modernleşmesini desteklemiş, kadın bireylerin tüm toplum için önemli hareket ettiricilerden biri olduğu fikrini sunmuştur.

Batılılaşma hareketlerinin gündemde olduğu, hem modernleşmenin hem de bir taraftan muhafazakârlığın savunulduğu, Doğu – Batı karşıtlığının ve beraberinde gelen bir toplumsal bunalımın görüldüğü böyle bir dönemde, sentez arayışında olmak son derece makul görülmektedir. Her görüşü bir orta noktada buluşturmak ve bu çaba içerisinde çeşitli tezler ortaya koymak istenmiş, çoğu aydın ve yazar da bunu bir görev olarak görmüşlerdir. Nitekim

ele alınan yazarlar içerisinde büyük bir kesimin sentez arayışında olduğu dikkat çekicidir.

3.1. Ahmet Hamdi Tanpınar

1901 – 1962 yılları arasında yaşayan Tanpınar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden mezun olmuş, eğitimci ve yazar kimliğinin yanında milletvekilliği görevinde de bulunmuştur (Kurdakul, 1973, s.368).

Batılılaşma ile birlikte bir medeniyet krizinin doğduğunu dile getiren Tanpınar, bu dönemde sosyal hayatta, sanatta ve fikirlerde değişimlerin olduğunu ve kendisinin de etkilendiğini belirtmekten kaçınmamıştır. Doğu – Batı sorununu ele alan ve konu ile ilgili değerlendirmeler yapan Ahmet Hamdi Tanpınar toplumun maddi ve manevi olarak dağılmaya gittiğini ve kültürel kayıpların baş gösterdiğini belirtmiştir. Değindiği sorunları ve çıkmazları ortaya attığı çözüm yolları ile değerlendirmiştir.

Oğuz Demiralp’ın de belirttiği üzere “...Ahmet Hamdi de, diğerleri gibi, geçmişimizle bugünümüz arasında bir süreklilik ilişkisi olması gerektiğini savunuyordu” (Demiralp, 2009, s.26). Ele aldığımız eserinde de söz konusu yaklaşımlarını görebilmek mümkündür.

3.1.1. Huzur

Ahmet Hamdi tarafından 1948’de yazılarak gazetede tefrika edilen ve ardından 1949 yılında kitap olarak basılan Huzur, ana hatları ile bir değer çatışmasını dile getirmekte ve bu çatışma ile ortaya çıkan bunalımı anlatmaktadır. Buradaki çatışma ana karakterin özel hayatı ile toplumsal hayatı arasında geçmektedir.

Tanpınar’a göre Batılılaşma ile gelen yeni yaşam tarzı köklerimize bağlı kalacak şekilde, eski olanla ilerleyecek şekilde sürdürülmelidir diye düşünülmektedir. Berna Moran, Tanpınar’ın başta Huzur romanı olmak üzere

genel fikrini şu şekilde açıklamaktadır, “...Batılılaşma hareketi, özellikle Tanzimat’ın programsızlığı, bilgisizliği yanı sıra gittikçe hızlanan ekonomik çöküntü yüzünden, bir kültür ve uygarlık buhranı ile sonuçlandı. Hayatımız ikiye bölündü” (Moran, 2005, s.284). Doğu’yu da Batı’yı da toplumun parçası olarak gören Tanpınar için, bunların birleşimiyle yeni bir hayat şekli oluşturmak gerekmektedir.

Ahmet Hamdi’nin ele aldığı ikilem diğer aydın ve yazarlardan farklı değerlendirilmiştir çünkü pek çoklarının da belirttiği gibi, o bu sorunlara daha çok estetik açıdan bakmaktadır. Kültürel, sanatsal ya da geleneksel açıdan yaşanan değişimler Ahmet Hamdi açısından estetik bir beğeni sorununu devreye getirmektedir ve bunu Huzur romanında da oldukça belli etmiştir. Ancak taklit etmeyi, taklit bir yaşam tarzını da asla kabul etmediği görülebilmektedir. Bu noktada, Moran’ın şu çıkarımı önem arz etmektedir: “Tanpınar ise, dünyaya estetik açıdan baktığı için, böyle bir karşıtlık görmez. Ona göre karşıtlık, gerçek (halis) olanla sahte (taklit) olan arasındadır” (Moran, 2005, s.287). Moran’ın da belirttiği üzere, Doğu – Batı ikilemini, madde – mana ikilemi ya da ahlaki yozlaşmanın sebebi gösterilen bir Batıcılık Tanpınar’ın top yekûn ilgilendiği sorun olarak karşımıza çıkmamaktadır. Huzur’da da bize sunulan yine böylesi bir düşünce denilebilmektedir. Ana karakteri olan Mümtaz’ın tüm yaşama bir zevk sorunu olarak baktığını belirtmesi de yine geçerli bir örnek olacaktır.

Tanpınar’ın Huzur’da da anlattığı fikri, eskiye dönüş ya da yeniye geçiş değil, eski olan temellendirilecek bir yeni oluşturmaktır. Buradan da şunu anlayabiliriz ki, Tanpınar köksüzlüğe karşı durmaktadır, bunun dışında bir çağdaşlaşma fikri ile kavgası yoktur. Fethi Naci için bu görüş şöyle yorumlanmalıdır: “Tanpınar’ın Doğu – Batı birleşimi adı altında yapmaya çalıştığı şey, geçmişimizi toptan yadsıyan küçük burjuva bürokrat görüşü ile geçmişin kültürünü tanımış ve sevmiş (...) aydının görüşünü uzlaştırmaya çalışmak gibi görünüyor ilk bakışta” (Naci, 2013, s.216). Bunun yanı sıra Tanpınar’ın ekonomik zayıflıkla ilgili hassasiyeti de bu roman içerisinde yer yer vurgulanmaktadır. Fakat sonuç olarak Tanpınar, anlattığı meseleleri, ele

aldığı toplumsal konuları bir çözüme götürmemiştir. Yalnızca dönemin getirdiği huzursuzlukları serilmemekle yetinmiştir.

Fakat bütün bunlara rağmen Tanpınar'ı muhafazakâr ve milliyetçi olarak tanımlamak da çok zor görünmemektedir. Nurdan Gürbilek bu tavrı "...nihayet kendimize dönme, kendimize has bir kimlik yaratma, "bizi biz yapan ve biz olarak gösteren şeyler"den söz etmedeki ısrarıyla milliyetçi–muhafazakâr yorumlara açıktır Tanpınar." (Gürbilek, 2009, s.410) şeklinde özetlemektedir.

Tanpınar'ın Huzur romanında da anlatmaya çalıştığı fikri, Doğu – Batı sorununun pratik hayat içerisinde kendiliğinden çözümleneceği, aydınların konuşmaktan ileri gitmediği yönündedir ki bu da yine belirttiğimiz gibi bir çözüm arayışında olmadığını hatırlatmaktadır. Yaşanılan duruma bir isim vermeye ya da açıklamaya çalışmamıştır. A. Ömer Türkeş de bu düşüncede olduğunu "Huzur'da dile getirdiği gibi, Şark'a da eskiye de değil, bu memleketin hayatına bağlıdır Tanpınar." (Türkeş, 2009a, s.593) cümlesi ile belirtmektedir.

Tanpınar'a Huzur üzerinden de vermek istediği düşünce, çağdaşlarından farklı olarak, sorunun Doğu – Batı ikileminden kaynaklı olmadığı, bireylerin geçmişle arasındaki kopukluktan kaynaklı bir bunalım olduğu yönündedir ve bu noktada da geçmişle gereken bağlantının kurulmasına dikkat çekmiş, geçmişi beslenilmesi gereken bir kaynak olarak işaret etmiştir. Hem eskiyi hem de yeni bir arada göstermek mi yoksa ne Doğu ne de Batı demek mi istediği tartışılabilir ince bir çizgi niteliğindedir.

Huzur romanı, toplumsal sorunları ele alan bir roman olarak değil, bu sorun ya da sıkıntıların bireylerin kendi iç dünyalarındaki yansımalarını göz önüne seren bir roman olarak değerlendirmek daha doğru olabilecektir. Ele alınan dönemin gerçekçi etkileri yol gösterici niteliktedir.

3.2. Ahmet Mithat Efendi

1844 – 1912 yılları arasında yaşayan Ahmet Mithat, memurluk görevini sürdürürken bir yandan da Fransızca, Arapça ve Farsça dilleri üzerine çalışmış hatta bu dillere ait kelimelerden arındırılmış sade bir dil fikrini savunmuştur (Kurdakul, 1973, ss.20-21). Batı kültürünün çeşitli yazılı eserlerini ve sanatını tanımış olan Ahmet Mithat, kendi döneminde hem dinsizlikle suçlanmış hem de Yeni Osmanlılara yakın görülmüştür. Çok geçmeden de sürgün edilmiştir. Tekrar İstanbul'a dönmesiyle birlikte gazetecilik ve yazarlığa ağırlık vermiştir. Yazdığı romanlarla, ilk Türk romancılar arasında yer etmiştir.

Ahmet Mithat'ın romanlarında öne çıkan fikir, yeni ve Batılı bir hayat ile kendi özünü ve mevcut hayatını bağdaştırmaktır. Burak Onaran bununla ilgili şu yorumu yapmaktadır, “A. Mithat'ın aradığı, Osmanlılığı reddetmeden Batılılaşabilmenin formülüydü” (Onaran, 2011, s.173). Bu noktada da öne çıkan orta yolculardan olduğunu söylemek yanlış olmamaktadır.

3.2.1. Felatun Bey ile Rakım Efendi

Ahmet Mithat tarafından 1876 yılında yazılmış olan Felatun Bey ile Rakım Efendi, toplumsal sorunlara değinilmiş ama benzer eserlere nazaran daha çok ilgi çekmiş bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserin önemli noktalarından biri uzun süre benzer romanlarda karşımıza çıkan “alafranga züppe” tipi ilk olarak Ahmet Mithat Efendi'nin bu romanında kullanılmış ve kendin sonrakilere öncülük etmiştir. Süleyman Seyfi Ögün için bu “Ahmet Mithat Efendi'nin yazıları, 19.yüzyıl Türk romanının çok önemli bir boyutu, özentî hayatlar, tüketim, adetler, üsluplar, dil vb. konularda sözü edilen günlük hayat takıntılarını ve hesaplaşmaları ihtiva etmektedir.” şekilde ifade edilebilmektedir (Ögün, 2009, s.541).

Bu eserde Ahmet Mithat, sadece kılık kıyafet ve eğlenceye dayanan gösteriş meraklısı alafranga özentiliğinin yanında asıl olarak Batılılaşma ile gelen tüketim, israf ve tembelliği diğer taraftan da çalışkan, tutumlu ve etik değerlerine bağlı bir Osmanlı Efendisi göstererek kıyaslamasını sergilemektedir. Berna Moran, Ahmet Mithat Efendi'nin çizdiği karakterleri “Ahmet Mithat Batılılaşmayı yanlış anlayan Felatun Bey'in karşısında doğru anlayan Rakım Efendi'yi koyarak, kendisi için çok ideal sayabileceğimiz bir Osmanlı Efendisi çizer.” (Moran, 2005, s.48) şeklinde tanımlamıştır. Felatun Bey bir mirasyedi iken Rakım Efendi ise çalışkan ve emeği ile başarıya ulaşan karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu karakterler genel hatları ile hemen hemen aynı durumlarla karşılaşarak ve benzer olaylar içerisinde kendilerini bularak farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bunların yanı sıra cariyelik konusuna da değinen eserde para karşılığında satılan bir kadının kendini geliştirmesi, aldığı eğitimler ve ölçülü bir şekilde Batılılaşması da görülmektedir. Bu cariyeye ile birlikte yaşantısı alaturka görünen Rakım Efendi kültürel olarak Batılı bir aydın gibi gösterilmektedir. Burak Onaran bu eseri “A. Mithat romanının ana fikri ve en önemli mesajı Osmanlı insanının yeni, modern, Batılı hayatla kendi hayatını nasıl bağdaştıracağıyla ilgilidir.” (Onaran, 2011, s.171) şeklinde yorumlamıştır. Rakım Efendi'nin yaşam tarzı ve görüşleri İslami temeller üzerine inşa edilmiş, geleneksel eğitim üzerine Batılı eğitim almış, Ahmet Mithat Efendi tarafından dönemin idealize edilmiş insanı yansıtılmıştır. Felatun Bey'le ise Osmanlı'nın o dönemde Batı ile olan ilişkileri sonucu ortaya çıkmış özgüvensizlik ve kompleksle hareket eden özenti yaşam tarzı vurgulanmıştır.

3.3. Fatma Aliye

1862 – 1936 yılları arasında yaşayan Fatma Aliye modern Türk edebiyatında ilk kadın romancı olarak anılmakta olup kendisinin eğitimine çok önem verilmiştir; dilbilgisi, kozmografya, astronomi, Fransızca,

matematik, tarih, felsefe, edebiyat gibi hemen her bilimle ilgilenmesi sağlanmıştır (Doğan, 2012, s.145). 17 yaşındayken evlenen Fatma Aliye, eşinden gizli olarak kitap okumuştur ve sonrasında eşinin iznini alarak tercüme yapmaya başlamıştır ancak bu dönemde de kendi imzasını ve adını kullanmamıştır.

1892 yılında ilk defa kendi adıyla romanı yayımlanmış, romanlarında güçlü, erkeğe ihtiyaç duymayan, çalışan ve para kazanan kadın kahramanlara yer vermiştir. Doğu – Batı çatışması ve bu dönemdeki kadın olgusunu eserlerinde değerlendirmiştir.

Çok eşliliğe karşı çıkan ve kadın ile erkeğin eşitliğini savunan, diğer yandan muhafazakâr tavrıyla da öne çıkan Aliye'nin düşüncelerini özetlerken Sabiha Doğan'a bakacak olursak şu ifade ile kendisini özetlemek mümkündür: “Fatma Aliye yazıları, yapıtları, konferansları, hayır derneklerindeki çalışmaları ve yaşam biçimiyle kadın haklarının kazanılmasını desteklemiş, İslami perspektifle Doğu – Batı sentezini savunmuştur” (Doğan, 2012, s.147).

3.3.1. Enin

Fatma Aliye Hanım tarafından 1910 yılında yazılmış olan bu eserinde kadın karakterler üzerinde durulmuş, kültürlü, eğitilmiş, iyi yetişmiş ve varlıklı kadın figürlerini ele almış, kadın sorunlarını gündeme taşımıştır. Ayrıca söz konusu toplumdaki kadınların erkeklerle ilişkilerini, aile yaşantılarını, sadakatsizliklerini ve toplumsal durumlarını yansıtmıştır. Romanlarındaki kadın karakterler bu eserde de olduğu gibi genellikle güçlü, toplum içinde yer edinen ve çalışma hayatında bulunarak kendi parasını kazanan kadın figürünü işlemiştir.

Fatma Aliye'nin eserleri o dönemin kadın figürleri için bir ses olmakla birlikte hem topluma hem de hemcinslerine karşı yol da göstermiştir. Sabiha Doğan, Fatma Aliye'nin eserlerinde öne çıkardığı görüşlerini ”Buralarda

kadınların hak ettiği konuma gelmesini, kadının eğitim ve çalışma hakkında sahip olması gerektiğini İslami referanslarla savunmuştur.” (Doğan, 2012, s.146) şeklinde ifade etmiştir. Ele alınan dönemin toplumundaki kadınların geri kalmışlığını, cariyeliği, çok eşliliği, örtünmeyi ve birtakım haklardan yoksun kalmayı öne çıkarmıştır. Fatma Aliye’ye göre gerçek bir ilerleyiş için Doğu’dan olduğu kadar Batı’dan da yararlanmak gerekmektedir.

Bu eserinde kadın karakterlere yer verdiği ölçüde erkek karakterler de bulundurmuş ve bu karakterlerin de bahsi geçen konulardaki fikirlerine yer vermiştir. Enin’de erkek sadakatsizliği, cariyelik, kültürlü ve eğitilmiş kadın imajı dikkat çekerken eşlerin birbirlerini tanıyarak evlenmeleri gerektiği üzerinde de durulmuştur. Jale Parla, Fatma Aliye’nin izlediği yolu “...ailede kadının onurlu yeri diyebileceğimiz bir konumu tarif etmeye ve pekiştirmeye çalıştı. Buna göre de, tek eşliliği ve kadının erkek ihanetine başkaldırma hakkını savunan karakterler yarattı.” (Parla, 2011, s.224) şeklinde belirtmiştir.

3.4. Halide Edip Adıvar

1884 – 1964 yılları arasında yaşayan Halide Edip, Üsküdar Amerikan Kız Koleji’ni bitiren ilk Müslüman kadındır (Doğan, 2012, s.150). İngilizce ve Fransızca dillerine hâkim, yazar kimliğiyle birlikte siyaset sahnesinde de yer almış ve öğretmenlik yapmış olan Halide Edip, Kurtuluş Savaşı döneminde cephede görev alarak bir süre gazeteciliğe de el atmıştır.

Hem yabancı okullarda Hıristiyanlığı öğrenen hem Kur’an eğitimi alan Adıvar, geleneksel tesirlerle yetişmesinin yanında Türk Modernleşmesini de desteklemiş ve bunların etkisiyle olsa gerek yaşamı boyunca düşünceleri sentezleme uğraşında olmuştur. Sabiha Doğan’ın anlatımı ile “Doğu – Batı sentezini en iyi başarabilen yazarlarımızdandır” (Doğan, 2012, s.153).

Yurtdışı seyahatleri ile özellikle kadın – erkek eşitliği ve Batı dünyasındaki düşünce akımları hakkında çokça fikir edinmiş, eşinin ikinci bir

kadınla daha evlenmek istemesi üzerine boşanmıştır. Feminizm izleri taşıyan eserler veren Halide Edip, Türk Ocakları'nda da çalışmıştır (Kurdakul, 1973, s.11).

Toplumun yaşadığı değişimleri değerlendiren ve inceleyen eserlerinin yanı sıra kadınlık durumuna da oldukça yer vererek ideal kadın tipleri çizen Halide Edip'in özellikle eğitilmiş kadın imajı üzerinde durduğu açıktır. Tatarcık romanında da bu yaklaşımları görülebildiği ve kimi romanlarına nazaran daha az incelenmiş bir eseri olduğu için ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

3.4.1. Tatarcık

Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınmış, 1939 senesinde Yenigün dergisinde yayımlanmış ve aynı yıl içerisinde kitap haline getirilmiştir. Eser Sinekli Bakkal ve Zeyno'nun Oğlu romanlarının devamı niteliğinde olup bu romanlara yapılan atıfları fark etmek mümkündür. Tatarcık'ta Cumhuriyet ile birlikte gelen modernleşme ve toplumsal değişim gözler önüne serilmiştir.

Kadınların toplumsal hayattaki yerini, Batılılaşmasını ve haklarını yine ön plana çıkarmış olup bizleri kültürlü, güçlü ve toplum nazarındaki kadın figürü ile benzeşmeyen bir karakterle baş başa bırakmıştır. Doğan, Adıvar'ın romancılığı ile ilgili "Doğu – Batı sentezini en iyi başarabilen yazarlarımızdandır." (Doğan, 2012, s.153) ifadelerini kullanmıştır.

Dönem eserlerinde ağırlıklı olarak cahil ve basit geleneksel kadın ile değerlerinden ve köklerinden kopmuş, rahat davranışlarıyla öne çıkan Batılılaşmış kadın karakterlere yer verilmiş fakat Adıvar'da bu iki tipin güzel bir sentezi yapılmıştır. Tatarcık'ta da karşılaştığımız bu ve benzer karakterleri Moran "Çünkü bunlar hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş ve serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlakı sağlam kadınlardı." (Moran, 2005, s.156) şeklinde

tanımlamıştır. Halide Edip'in sıkça kullandığı, bir erkeğin yapabileceği her şeyi ustalıklarla yapan diğer taraftan da toplumsal kadın imajını koruyan bu karakterler içinde belirgin örneklerden biri Tatarcık'ın başkahramanı Lale olmuştur. Fakat Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir kıyaslama ya da birini üstün gösterme çabası olmamıştır. Üzerine gittiği nokta bu iki kültürün bir araya gelmesinden oluşacak bütünlük ve sentezdir. Adıvar için Batılılaşma görünüşten, züppelikten veya sosyal hayattan fazlasıdır. Bununla ilgili "O, insan hakları felsefesini, Batı medeniyetinin esas ve üstünlük kabul eder. Garp medeniyetinin esası fikir hürriyetidir." (Bora, Peker ve Sancak, 2009, s.304) denilmiştir.

3.5. Halide Nusret Zorlutuna

1901 – 1984 yıllarında yaşayan Halide Nusret, Erenköy Kız Lisesi'ni bitirmiş ve yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünde yapmıştır (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.222). Arapça ve Farsça dillerinde kendini geliştirmiş ve bunun yanında İngilizce öğrenmiştir.

Öğretmenlik kariyerinin ardından 19 yaşında başladığı yazarlığı sürdürmüş fakat önceliği her zaman öğretmenlik olmuştur. Pek çok kurum ve dernekte aktif olarak görev almıştır.

Sabiha Doğan'ın "Roman ve hatıralarında da zengin iç dünyasını yansıtarak duyarlı, yer yer milli, idealist ve mistik bir üslup sergilemiş..." (Doğan, 2012, s.155) diyerek ifade ettiği Zorlutuna, geleneksel ve milli bir çizgi ile birlikte kadın psikolojisini de serilmemiştir. Hem kültürel dalgalanmaları hem de kadın kimliğine yüklenen içerikleri eserlerinde bulabilmek zor olmayacaktır.

3.5.1. Gül'ün Babası Kim

1933 senesinde basılmış olan eser Halide Nusret tarafından yazılmıştır. Oldukça Batılılaşmış, iyi eğitilmiş ve özgürlüğüne düşkün bir kadın karakterle yola çıkan Zorlutuna, bu karakterin Doğu kültürü ve geleneklerle karşılaşması, beğenmediği sıradan kadın tiplerini anlaması, sonucunda da geleneksel ile modern, Doğu ile Batı'yı sentezleyerek kendisine bir hayat biçimi belirlemesini işlemiştir.

Eserde hem Batılılaşmanın uç noktaları serimlenmiş hem de geleneksel Doğulu kültür mümkün olan en gerçekçi anlatımıyla gösterilmiştir. Mecla karakteri üzerinden kültürlü ve Batılılaşmış kadın tipinin, geleneksel toplum ve aile yapısı ile sentezlenerek idealize edilen aydın Türk kadını figürü yaratılmıştır.

Cumhuriyet dönemi eserleri arasında yer alan bu romanda, yazarın kimi çağdaşlarında da olduğu gibi yüksek eğitim almış, özgür tavırlarıyla öne çıkan kadın karakterlerin karşılıklarına çıkan ahlaki sorunlar ve toplumsal rahatsızlıklar ele alınmıştır. Döneminin gerektirdiği fikirsiz düzlemde kopuk olarak sergilenen bu tavır Türkes tarafından "...Tanzimat ve Meşrutiyet romanlarında görülen doğu – batı karşıtlığından izlerde vardır." (Türkes, 2011, s.438) şeklinde ifade edilmiştir. Bu eserde de aynı durumu rahatlıkla görebilmekteyizdir.

3.6. Hüseyin Rahmi Gürpınar

1864 – 1944 yılları arasında yaşayan Gürpınar, Mekteb-i Mülkiye'deki eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmış, romancı ve gazeteci kimlikleri ile öne çıkmıştır (Kurdakul, 1973, s.186). Memurluk ve milletvekilliği de yapmış fakat toplumsal yanlışları alaycı ve nüktedan bir üslupla anlattığı eserleri ile tanınmıştır.

Eserlerinde 19. ve 20. yüzyıllardaki İstanbul halkını ve yaşam tarzlarını ele alan Hüseyin Rahmi, toplumun geçirdiği değişimleri ve yaşayış

tarzını yansıtmıştır. Halkı eğitmek ve yönlendirmek için yazdığı konusunda hemfikir olanlarla birlikte diğer yandan da halkın değerlerine sahip çıkmadığı ve köklü bir değişimi savunduğu da söylenmektedir.

Doğu – Batı sorunsalı çizgisinde Gürpınar ile ilgili Berna Moran’ın şu çıkarımı açıklayıcıdır “Gürpınar’ın yapmak istediğini kısaca belirtmek gerekirse, denebilir ki, halkın geleneksel inançlara, yerleşmiş düşüncelere, göreneklere ve dine dayalı zihniyeti yerine, Batı’nın akla, bilime dayalı pozitivist zihniyetini yerleştirmeye çalışmıştır” (Moran, 2005, s.114). Dönemin içinde bulunduğu karmaşayı eleştirel ve hatta alaycı bir şekilde ele alan Gürpınar’ın Mürebbiye romanı değinilmesi gereken pek çok noktayı gözler önüne sermektedir.

3.6.1. Mürebbiye

1896’da tefrika edilen ve aynı yıl kitap olarak yayımlanan eser Hüseyin Rahmi tarafından kaleme alınmıştır. Eser Batı hayranlığının yükseldiği bir dönemde ne Doğu’nun ne de Batı’nın gerçek anlamıyla kavranılmamış olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu romanda Gürpınar’ın dikkat çekmek isteği bir nokta da kadın – erkek eşitsizliği olmuştur. Moran Hüseyin Rahmi’nin bu yaklaşımı ile ilgili “Toplumdaki yasaların, törelerin, ahlak anlayışının, özellikle kadınlar aleyhine işlendiğini göstermek ister.” (Moran, 2005, s.122) çıkarımında bulunmuştur. Fakat Gürpınar kimi geleneksel âdete karşı durmakla veya kadın haklarını savunmakla kalmayarak temelinden değiştirilmesi gereken bir ahlak anlayışına da vurgu yapmıştır.

Gündelik hayatla ve toplumsal analizleriyle romanlarını şekillendiren Mürebbiye’de de bu şekilde dikkat çeken Gürpınar için Fethi Naci şu çıkarımda bulunmuştur, “Çöküş halindeki bir toplum düzeninin bütün karşıtlıklarını eserlerinde belirterek önemli bir iş görmüş” (Naci, 2013, ss.3-

4). Bu noktada şunu görebilmekteyiz ki, Mürebbiye araştırmamız için önem arz eden eserlerden biri olarak yerini almıştır.

3.7. Muazzez Tahsin Berkand

1899 – 1984 yılları arasında yaşamış olan Muazzez Tahsin, İngilizce ve Fransızca dersler almış, Kız Öğretmen Okulu’nu (Darülmualimat) bitirmiştir (Ağaoğlu ve Saral, 2013, s.96). Bu dönemden önce ise bir süre Fransız rahibe okulu Seurs d’Assomption’da da eğitim görmüştür, uzun yıllar çalışma hayatının içinde olmuş ve aynı zamanda da çok sayıda eser vermiş, hiç evlenmemiştir (Doğan, 2012, s.159).

Berkand’ın Eserlerinin ana karakterleri çoğunlukla kadınlar olmuştur. Toplum yaşantısı içinde kendilerine biçilen roller ve beklentiler ile kadın bireylerin yaşadığı evrilmeler ve gelgitler yansıtılmıştır. Bu eserlerin kimileri ise film haline getirilmiş, senaryolaştırılmıştır.

Muazzez Tahsin’i ele alırken üzerinde durulması gereken belki de en önemli nokta üretkenliği ve sayıları hayli fazla olan romanları olabilir ve Sabiha Doğan’ın da Berkand’ın yaşadığı dönemi göz önünde bulundurarak belirtmeye değer bulduğu şekilde “...çok okunan popüler bir romancı olmuş, bazı eserleri filme alınmıştır” (Doğan, 2012, s.159). Yine üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da bu çok sayıdaki romanlarında her zaman kadın karakterleri ele almıştır.

3.7.1. Kızım ve Aşkım

Muazzez Tahsin tarafından yazılan eser 1943 yılında ilk kez basılmış ve Perdeler ismiyle çıkmıştır. Kendisinden önceki dönemlerde Doğu – Batı arasında kalmış ve nasıl bir yol izleyeceğini netleştirememiş roman karakterlerinin aksine tereddütsüz ve Berkand’ın doğrusunu yansıtan eserler kaleme almıştır. Aydın ve çağdaş olmakla birlikte toplum içinde hak ettiği

yeri edinmekte ısrarlı Türk kadınına diğer romanlarında olduğu gibi Kızım ve Aşkım'da da göstermiştir.

Muazzez Tahsin'in sunduğu kadın imgesi, Cumhuriyet'inde idealize ettiği aydın, fikir sahibi, bir erkekle eş değer iş ve sosyal hayatı olan öte yandan eş ve anne sıfatıyla da öne çıkan kadın tipidir. Betimlenen ana karakterin, diğer eserlerinde de görülen bu örnek kadın kahramanların durumu ve çizilişi ile ilgili Türkes de "Romanları, Cumhuriyet ideolojisinin yaratmak istediği kadın tipinin inşasına katkıda bulunmak isteyen bir çabanın ürünü biçiminde değerlendirilebilir." (Türkes, 2011, s.439) şeklinde bir yorum getirerek "...canlandırdığı genç kız ve kadınlar kendilerine güvenli, namuslu, sadık ve erkeği ile neredeyse eşittirler." (Türkes, 2011, s.439) ifadeleriyle fikrini sürdürmüştür. Muazzez Tahsin bu tutumunu ve kadınlık durumu ile ilgili bu bakış açısını Kızım ve Aşkım'da da gözler önüne sermiştir.

3.8. Namık Kemal

1840 – 1888 yılları arasında yaşamış olan Namık Kemal'in, düzenli bir eğitim hayatı olmamış, özel derslerle yetişmiştir (Kurdakul, 1973, s.275). Farsça ve Arapça öğrenmiş, zamanla Batı edebiyatına ilgisi artmış ve Fransızca dersler almıştır. Şiir, tiyatro oyunları, roman gibi pek çok edebi alanda eserler vermiştir.

Sürgünler ve atamalar ile her dönem karşı karşıya kalan Namık Kemal, yurtdışında çıkan gazetelerde görev almıştır. Genç Osmanlılar içerisinde de yer aldığı bilinmektedir. Yazdığı eserleri toplumun yüzünü Batı'ya dönmesi, Batılılaşmanın hızlanması için kullanmaktan geri durmamış ve söz konusu eserler içerisinde özgürlük, vatan, ulus gibi konuları temele almıştır.

Fikir özgürlüğünü savunan Namık Kemal diğer yandan ahlakçı olarak da değerlendirilmiştir. Fakat Doğu – Batı sorunsalı çerçevesinde Namık

Kemal'in çabası ve fikri geleneksel olanı modernle sunmak olsa da Cemil Koçak tarafından ifade edilen şudur "...onun yapmaya çalıştığı esas iş, Batı siyaset teorisinin, özünde, İslam siyasi felsefesinin dışında olmadığını göstermekti" (Koçak, 2011, s.248). Böylelikle Batı'dan alınacak her şeyin aslında mevcut değerlerin içinde bulunduğunu ve toplumun özünü yansıtacağını vurgulamak istemiştir.

3.8.1. İntibah

1876 yılında yayımlanan eser Namık Kemal tarafından kaleme alınmış olup yazdığı ilk romandır. Yazar tarafından "Son Pişmanlık" ismi verilen eser kendisinden habersizce "İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey" ismiyle yayımlanmıştır. Roman Türk edebiyat tarihinin ilk edebi romanı olarak değerlendirilmiştir.

Türk modernleşmesi için de önemli görülen bu eserde yine kadın olgusuna açık bir şekilde rastlanılmaktadır. Bir yanda hafif meşrep olarak adlandırılan ve başkarakter Ali Bey'e uygun bulunmayan Mahpeyker diğer yanda Ali Bey için özel alınan Batılı eğitim almış, alafranga cariyeye karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tüm bu imgelerin ötesinde başkahraman Ali Bey'in cariyelik kurumuna karşı tavrı da belirtilmiştir.

Hilmi Yavuz, Namık Kemal'in kullandığı örnekler üzerinden giderken şu çıkarımda bulunmaktadır, "Bir yanda 'cariyelik' kurumu var –'cariyelik', ya da, kadının özgürlüğünü kısıtlayan kurumsal yapı; öte yanda da 'alafrangalık'" (Yavuz, 2009, s.215). Bu iki sembolün karşı karşıya gelmesiyle bambaşka bir bakış açısı oluşturan Namık Kemal'in toplumdaki kadınların özgürlüğü hakkında tutumunu anlamaya çalışırken yine Hilmi Yavuz, "Burada, bir simge olarak 'Avrupa tarzında eğitilmişlik' ya da 'alafrangalık', 'kadın özgürlüğü' kavramının yerini almıştır." (Yavuz, 2009, s.215) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Bu dönemde, Namık Kemal’de de gördüğümüz Batılılaşma, Türk modernleşmesi anlayışı sadece belirli simgeler üzerinden yapılmış ve öyle anlaşılmıştır. Özellikle toplumdaki kadınlar açısından, yaşam tarzına, düşünceye inmiş bir Batılı söylem yerine halen kullanılan cariyelik ile görünüşte, simgesel olarak modernleşmeyi işaret eden bir eğitimden bahsedilmiştir. Öte taraftan aslında daha özgür bir yaşayışı olan kadın ise hafif meşrep olarak sunulmuştur. Modern eğitimle yetiştirilmiş cariyeye ise ona kıyasla daha yeğ tutulmuştur. Bu erken dönemden itibaren başlayıp devam eden bu kıyaslama ve toplumdaki kadınların modernleşmesi, özgürleşme üzerine sürüp giden kavga bu romanda da dikkat çekici şekilde vurgulanmıştır.

3.9. Şemsettin Sami

1850 – 1904 yılları arasında yaşamış olan Şemsettin Sami, Arnavutça ve Türkçe ile birlikte İtalyanca, Fransızca, Arapça, Farsça ve Eski Yunanca da bilmektedir (Kurdakul, 1973, s.357). Arnavut kökenli olmasının yanı sıra ilk Türkçe romanın ve modern Türkçe sözlüğün yazarıdır.

Memurluğun yanı sıra yazarlık ve gazetecilik de yapan Sami, modern Türk milliyetçiliğinin ve Batılılaşmanın savunucularından olmuştur. Farklı dillerin yansımalarını taşıyan Osmanlı Türkçesi yerine ise sadeleştirilmiş Türkçe kullanılması yönünde çalışmalar yürütmüştür (Kurdakul, 1973, s.358).

İlk Türk romancılarından olan Şemsettin Sami’ye göre bu yazı formu uygarlığa geçişi temsil etmektedir. Eski edebiyatı, geleneksel hikâyeciliği ise Batı ile karşılaştırdığında beğenmemektedir. Berna Moran bu durumu, “...Şemsettin Sami böyle inanılmayacak şeyler anlatan yapıtlarımızı kaba ve çocukça bulduğu için uygar ve aydın kişilerin okuyamayacağı kanısında.” (Moran, 2005, s.10) şeklinde ifade etmektedir.

3.9.1. Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat

Şemsettin Sami tarafından kaleme alınmış ve 1873 yılına değin Hadika gazetesinde tefrika edilmiş eser 1875 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Osmanlı alfabesiyle basılmış ilk Türkçe roman olma özelliğinin yanı sıra, kadın bireylerin toplum içindeki yerini irdeleyen önemli bir eser olmuştur. Dönemin kadınlarının yaşayış tarzına, kadın – erkek ilişkilerine ve görücü usulü yapılan hatalı evliliklere eleştiri getirmiştir.

Güzin Dino, inanılması güç rastlantılarla kurgulandığını belirttiği bu eserin ortaya koyma çabasında olduğu durumu “... Ş. Sami’nin romanında, toplum yapısı ve eskimiş adetler eleştirilir; Talat’ın başkaldırması, Fitnat’ın kandırılarak sürüklendiği evliliğe karşı bir bilinçlenme evresini gösterir...” (Dino, 1978, s.112) şeklinde betimlemiştir. Şemsettin Sami’nin ve çağdaşlarının romanları sadece ilk romanlar olma özelliğini değil aynı zamanda Batılı düşüncenin ve yaşayışın gerçek anlamda ilk varoluş özelliğini de taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BATILILAŞMA

Hem siyasi ve sosyal alanda hem de düşünce hayatında tesirli ve zor süreçlerden biri olan Batılılaşmanın; yansımaları, türleri ve nüfuz ettiği alanlar anlaşılabilir şekilde değerlendirilmelidir. Birden fazla şekilde yaşantıları etkilemiş olan bu sürecin günümüze değin ulaştığının, halen toplumdaki sancılarının geçmediğinin düşünüldüğü göz önünde bulundurulursa, Batılılaşmanın temeline inmek yerinde olacaktır.

Batılılaşmanın getirdiği değişimlerin anlaşılması ile olumlu ya da olumsuz eleştirilerin kökeni de bilinecektir. Elbette her görüşün kendi açısından önem arz ettiği ve objektif bir bakışla değerlendirildiğinde kendince haklı görülebileceği kaçınılmazdır. Bu sebeptendir ki, öncelikli olarak Batılılaşma sürecinin ele alınması roman analizlerinin sonuçlandırılmasında etkili olacaktır. Ancak üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur, Batılılaşma her ne kadar modern bir yaşamı çağırırsa da çıkış noktası sosyal konulardan ziyade siyasi unsurlar olmuştur. Nitekim Feroz Ahmad'da durumu özetleyen, "Sultan'ın mutlak yetkilerinden vazgeçmeye ve tebaasının bazı temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını kabul etmeye ikna edilmesi gerekti. Bu kısmen 1839 ve 1856 imparatorluk fermanları ve 1876 Anayasası'yla gerçekleşti." (Ahmad, 2012, s.12) ifadeleri yol göstericidir. Ele alınan dönem de bu siyasi sürecin başlangıcı ile karşımıza çıkan ve devamı niteliğindeki 1923 sonrası kapsayan zaman dilimidir. Bu süre zarfında her ne kadar siyasi bir Batılılaşma söz konusu olsa da değişimler sosyal hayatta kendilerini gösterme direncinde olmuştur. Ve ne yazık ki bizdeki Batılılaşma bu yönde ilerlemiş bir dönem olarak yansımış, toplumsal etkileri siyasal etkilerinin önüne geçmiştir.

4. BATI'DA MODERNLEŞME – BİZDE BATILILAŞMA

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar, uzun bir süre boyunca tartışılmış ve gündemde kalmış Batılılaşma sorununu ele alırken öncelikle bunun Batı'daki

çıkışını anlamak faydalı olacaktır. Zira Batı'nın modernleşmesi ile bizim Batılılaşmamız hem tarihsel olarak bir ardışıklık gösterdiği için ayrılamaz parçalar olup hem de farklı değişimler ve yansımalar gösterdiği için bir o kadar da birbirlerinden ayrı görünmektedir.

Modernleşme hareketleri Avrupa'da hayat bulmuş ve 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında ilerleme kaydetmiştir. Herkesi kapsamamakla birlikte, genel kanı, modernleşmenin Avrupa'da ortaya çıkmasa da tüm dünyaya yayılacak bir hareket olduğu yönündedir. Zira modernleşme değişimi, ilerlemeyi ve bunların yanı sıra evrenselleşmeyi içinde barındırmaktadır. Şerif Mardin'in ifadeleri şu yönde olmuştur: "Hiçbir kültür, yöneliminde, yalnız evrensel veya yerel değildir, fakat evrenselliğin modernleşme ile birlikte gelme eğilimi vardır" (Mardin, 1991, s.32). Bu da modernleşmenin tüm dünyada ve özellikle bu coğrafyada neden yayıldığını açıklayıcıdır.

Batı'nın modernleşmesini ele alırken bunun öncüllerinden de bahsetmek gerekmektedir. Bu öncüllerinin ilk akla gelenleri; insan hakları kavramı, demokrasi arayışı, özgürlük istenci, sanayileşmenin başlaması, pozitif bilimlere yöneliş, kentleşmenin gündeme gelmesi ve elbette Rönesans olacaktır. İlhan Tekeli ise tüm bu öncülleri ve diğerlerini; ilk olarak sanayileşmiş toplum, teknolojik gelişmeler ve liberalist mülkiyet anlayışı içinde barındıran ekonomik boyut, ikinci olarak bilgiye, ahlaka ve sanata yansımalar, üçüncü olarak geleneksel bağlardan kopmuş, modern toplumun yurttaşı haline gelmiş bireyin doğuşu, dördüncü olarak ulus-devlet ve demokratikleşmeyi kapsayan kurumsal yapılanma şeklinde dört ana başlık altında toplamaktadır (Tekeli, 2009, ss.19-20). Elbette farklı ayrımlar ve maddeleştirmeler de yapılmıştır, fakat Tekeli'nin sade ve kapsayıcı tanımlaması yeterince açıklayıcı ve yol göstericidir.

Osmanlı'ya gelindiğinde, Batı'nın itici gücü ve etkisiyle, teknik ve medeni anlamda geri kalmışlığın baskısıyla, modernleşme hareketlerinin kendisini göstermeye başladığı ilk dönemler III. Selim'in Nizamı Cedit hareketi ve ardından II. Mahmut'un Senedi İttifak'ı imzalaması ile kendini göstermiştir. Ardından Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kalkmasını takip eden

süre zarfında; genel açıdan askeri yapılanmada, siyasi merkezileşmede ve eğitim reformlarında modernleşme hareketlerinin başladığı anlaşılmıştır.

Tanzimat'a gelindiğinde ise; modernleşmenin tam anlamıyla başladığı ya da ivme kazandığı, yeni bir dönemin kapılarının açıldığı aşikârdır. Modernleşme hareketlerinin hızlandığı bu dönem pek çok alanda önemli olduğu için bir milat kabul edilir ki nitekim edebi anlamda da Tanzimat Dönemi önem arz etmektedir. Bu sürecin izinden gelen Jön Türk Hareketi, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan yeni dönem yine modernleşme hareketlerinin benzer ivmeyle sürdüğü önemli bir aralıktır.

Batılılaşma kavramına gelecek olursak; bu kavram Batı'nın modernleşme hareketini dikkate alarak, bu harekete katılma çabasına giren ve fakat özünde Batılı olmayan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Burada örnek alınan bir Batı söz konusudur. Baran'ın deyişiyle bu şöyle karşımıza çıkmaktadır; "Batılılaşmak, Batıya her yönüyle benzeşmek yani Batı merkezli bir medeniyet anlayışına göre kendini yeniden yapılandırmak demektir" (Baran, 2013, s.63). Ancak elbette bu Batılılaşma süreci beraberinde karşıt görüşleri de getirmiştir. Zaten modernizmin kökeninde de bulunan geleneksel yapı karşıtlığı, bir de bu coğrafyada Batılılaşma ismi ile gündeme geldiğinde pek çok taraftan tepki çekmeyi kısa sürede başarmıştır.

Batılılaşma hareketlerinin pek çok yansımaları olmuş ve ele alınan eserlerde de bu yansımalara değinilmiştir. Ancak söylemek gerekir ki; aydınlar nazarında ve değinilen yazarlar açısından modernleşme düşüncesi yoğun bir karşıtlık görmezken; Batı özentiliği ve bununla gelen aşırı Batılılaşma yadsınmıştır. Batı'nın iyi yanları ve gelişmelerinin takip edilerek alınabileceği hususunda fikir birliği görülürken; züppece ve gösterişle, köklerinden ve aslından uzak bir değişim ise reddedilmiştir.

5. KÜLTÜREL BATILILAŞMA

Tanzimat'tan beri süre geldiğini belirttiğimiz Batılılaşma hareketlerinin oldukça yaygın izleri kültürel alanlarda görülmüştür. Daha

doğru anlatımı ise, modernleşme hareketlerinin oluşabilmesi için Batılılaşmanın kültürden başlaması mecburi olmuştur.

Batılılaşmanın karşısında görünmüş olan İslami ve Doğulu kültür temelden değiştirilmek istenmiş ancak muhafazakâr, geleneksel ve yüzyıllardır süregelmiş bir kültürün üzerine bunu inşa edebilmek de hayli zor olmuş ve belki de bu sebeple eğreti durmuştur. Fakat Batılılaşma idealini temellendirmek için elbette iktisadi ya da siyasi alanlardan evvel topluma inmek ve kültürel yolla bunu yaygınlaştırmak gerekmiştir.

Aydınlardan ve üst tabakadan (burjuva ya da aristokrat) başlayarak yayılması beklenen Batılılaşma hareketinin buradan yola çıkarak halka kadar inmesi arzu edilmiştir. Bunun ne denli başarılıdığı tartışmaya açık olmakla birlikte, aydın ve üst tabaka için de Batılılaşma ne kadar yaşanabilmiş ya da kabul edilebilmiş incelemek gerekmektedir. Nitekim ele alınan eserlerde, üst sınıfın Batılılaşması ilk anda züppe bir Batılılaşma için görülmüştür. Bununla birlikte incelenen eserlerde bu Batılılaşmanın halka ve özellikle Anadolu'ya çok geç sirayet ettiği ve tam anlamıyla da gerçekleşemediğı belirgindir.

Bu noktada ele alınan eserler üzerinden Batılılaşmanın yansımaları görülecek, roman karakterleri ve onların hayatları üzerinden de incelemeler yapılacaktır. Fakat öte yandan Hilmi Yavuz'un da dediğı gibi, "Türk modernleşmesi, Batılılaşmayı somut ve görünür simgelerle kavradığı içindir ki, 'parça'yı 'bütün'ün kendisi zannetmiş..." (Yavuz, 2009, s.212) eleştirisi her zaman akılda tutulacaktır. Bu eleştirinin önemli örneklerini kültürel öğelerde bulabileceğimiz sanılmaktadır. Belki de en gözle görülür değişimler bu alanlarda gerçekleşmiştir. Bu sebeple de kültürel etkilere yer vermek doğru olacaktır.

5.1. Sanatta Yansımalar

Batılılaşmanın pek çok alanda karşımıza çıktığı bu dönemde, sanattaki yansımalarını da yadsımak mümkün değildir. Romanlarda çokça karşımıza çıkan etkiler ise müzik ve edebiyat ile ilgili olmuştur.

Fakat Seçil Deren'in de değindiğı şu konu elbette bir gerçeklik payına sahiptir, "Ne var ki, Türkiye Batılılaşmamıştır, çünkü insan unsuru göz ardı

edilmiş, sadece Batılıya benzer şekilde yaşar gibi görülmeye başlanmıştır” (Deren, 2009, s.385). İki medeniyet karşı karşıya gelmiş ve Batı bu dönemde öne çıkmıştır. Ancak eski kültür gibi bir temeli olmaması ile heves olmaktan ya da öyle görünmekten öteye geçememiştir.

Alaturka olan beğenilmemeye, eski ve değersiz bulunmaya başlanışken bu görüş elbette müzik ve edebiyat alanında da kendini hissettirmiştir. Ne enstrümanlar, ne eserler, ne yazım tarzları, ne anlatılan hikâyeler; her biri komik, basit ve belki de köhne görülmüş, yeni karşısında önemsiz bulunmuştur.

Elbette böyle düşünmeyen, klasikleşmiş kültürü, kendi kültürünü saygın bulan örneklerde görülebilmektedir. Yine de genel hatları ile bakıldığında dönemin zihniyeti Deren tarafından şu şekilde yorumlanmıştır, “Batılılaşma (...) belli kurumların ya da teknolojilerin uyarlanması olarak değil, Batılı bir dünya görüşünün topluma kazandırılması biçiminde anlaşılmalı” (Deren, 2009, s.382). Oysa Batı’nın modernleşme hareketleri pek çok etkeni içinde barındıran, birbirinden ayrılmaz öncüllerin birikimini tarihinde taşıyan bir olgudur. Bunun bir parçasını alıp, hayata eklemeye çalışmak ise Batılılaşmamayı beraberinde getirmiştir. Bu anlayışın sanattaki örneklerine de ele alınan romanlarda rastlamamak mümkün gözükmemektedir.

Bakıldığı zaman, sanatın pek çok dalı kendi içinde Batılılaşarak ya da birebir Batı’daki örnekleri toplumun önüne çıkartılarak, bireyler üzerinde tesirleri olduğu söylenilebilecektir. Safa’nın eserinde geçen şu cümle, “Akraba ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul’un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini bulmuş oluyordu.” (Safa, 2010, s.60) bu konulardaki etkinin önemini vurgulamaktadır. Ancak Safa’nın Batılılaşma karşısındaki muhafazakâr tutumunu da unutmadan değerlendirmelerde bulunmak gerekmektedir. Değişim onun gözünde böyleydi ve bu değişim onun için rahatsızlık vericiydi.

Burada, tarihsel olarak, Batılılaşmanın hayatın içinde yer alması mı sanatı etkiledi yoksa ilkin sanat Batılılaştı ve toplumu mu etkiledi soruları

tarafımızdan güç bir tartışma konusu olarak kalacaktır. Fakat şu kesindir ki; Batılılaşma sanat alanında etkililerini bir hayli göstermiş, büyük değişimlerin kaynağı olmuştur. Eserlerde de göreceğimiz gibi, derecesi sürekli artmış ve sanatın içinde olan her faaliyette karşımıza çıkmıştır.

5.1.1. Değişen müzik

Batılılaşma hareketleri ile birlikte hem dinlenen müzik türünde hem de çalınan müzik enstrümanlarında da değişiklikler görülmüştür. Ahmet Hamdi, Huzur romanında Mümtaz'ı müzik hakkında konuştuğu bir sırada, alafanga ve alaturka müziği de sevdiğini fakat bu iki ayrı türü ayrı iki insan gibi sevdiğini ifade etmiştir (Tanpınar, 2014, s.295). Dönemin ikilemini çok net bir şekilde ifade eden bu tutum iki ayrı kültürün iki ayrı kimlik yarattığı hakkında da eleştirisini sunmuştur. İlâveten, bu eserde olduğu gibi, söz konusu ikilem büyük bunalımları da beraberinde getirmiştir.

Piyano çalmak, gramofon da fokstrot dinlemek gibi pek çok Batı esintisini görebildiğimiz bu eserler arasında ya yetişme itibariyle bunlara ilgi duyan ya da girdiği ortamlar, evlilik, eğitim yoluyla bunlara yaklaşan kişileri ama özellikle kadın karakterleri görmemiz mümkündür. Bu özellikle de eve alınan cariyelerde mevcut bir durumdur. Örneğin İntibah'ta cariyeye olarak alınan Dilaşub özenle yetiştirilmiştir, kendisinden bahsederken sadece güzelliğinden değil, okuma yazma bilmesi, nakış bilmesi ve yine Batılı bir adetten yola çıkılarak piyano çalıyor olması ifade edilmiştir (Namık Kemal, 2013, s.81). Söz konusu eser çok erken dönemde yazılmış olmasına rağmen etkilerin ne denli hızlı yerleştiği ise şaşırtıcıdır.

Batılı tarzda eğitim almış, eserlerde piyano eğitimleri ile karşımıza çıkan başka cariyeler de vardır. Sus Kalbim Sus'ta başkarakter olan Zerrin gibi, özel olarak alınmış ve bir erkek için yetiştirilmiş, güzelliğinin yanında hünerli ve bilgili olması ve hatta piyano çalması sağlanmıştır (Muhiddin, 2006, s.393). Burada söz konusu cariyeye bu eğitimleri sarayda almıştır. Ancak elbette karşımıza çıkan nice örneğin içinde, saraydan da bir örnek bulmak (Batılılaşma hareketlerinin üst tabakadan başladığını hatırlayarak) beklenmedik bir durum olmayacaktır. Buna çok benzer bir örnek de Felatun

Bey ile Rakım Efendi’de mevcuttur. Yine bir cariye vardır. Fakat donanımlı değildir. Bu eserde Rakım Efendi’nin de etkisi ve iyi niyetiyle cariye olarak alınan Canan eğitilmiş ve yine modernleşmenin sembolü haline gelmiş olan piyano eğitimi almasına dahi izin verilmiştir (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.36). Farkına varılması gereken şudur ki; piyano, Batılılaşmanın, Batılı olmanın sembolü olmuştur. Bununla birlikte, toplumdaki kadınlara bu eğitimin verilmesi ise, kadınların Batılılaşmasının ne denli istendiğini göstermektedir.

Ut ile tambur ile özdeşleşmiş İstanbul kadınlarının yerini artık piyano çalan kadın karakterler almıştır. Geleneksel olandan uzaklaşmış, yeni olana yanaşmıştır. Bunun güzel bir örneğini de Fatih – Harbiye’de görmek mümkündür. Neriman yeniyi severken eskiye karşı bir iğrenme hissetmeye başlamış ve çaldığı uttan da müzikten de bıktığını belirtmiştir. Ney çalan babası, kemençe çalan Şinasi ve kendi çalgısından dahi hoşnutsuzluğunu belirtirken alaturka müziğin de kaldırılmasını, bu sayede top yekûn kurtulmayı istemektedir (Safa, 2010, s.29). Bu ifadeler ile züppe erkeklerden sonra ortaya çıkan züppe kadın tiplerinin Batılılaşma sevdasını sunulmaktadır. Fakat eserin yazılma yılına bakılacak olursak; piyanonun sembolize edilmesi, uzun yıllar sürmüştür.

Batılılaşmanın önemli simgelerinden olan piyano elbette tek başına değildir. Hemen her eserde görebileceğimiz fokstrot ve vals çalınan gramofonlar ve bunlar eşliğinde edilen danslar ya da cazbantlar da elbet mevcuttur. Fakat piyano başlı başına bir sembol olmuştur.

Bunun yanı sıra eski besteciler ya da sanatkarlar geride bırakılarak Batı’nın müzik anlayışı benimsenmiş ve onlara ait ünlü besteciler öne çıkmıştır. Tanpınar’da bu Batılı bestecilerin övülüşü “Bir Beethoven, bir Wagner, bir Debussy, bir Listz, bir Borodine bu gördüğü ebediyet yıldızından ne kadar ayrı insanlardı.” (Tanpınar, 2014, s.278) ifadeleriyle karşımıza çıkmıştır. Dinlenen müzikler, kullanılan enstrümanlar değiştiği gibi, hayranlıklar da değişmiş ve hayatın içinde yer edinmişlerdir.

5.1.2. Değişen edebiyat

Müzikte olduğu gibi edebiyat eserlerinde de Batılılaşma izleri bir hayli görülmektedir. Bu dönemde Farsça, Arapça eserler rafa kalkmış, Fransızca, İngilizce ya da bazen Almanca, İtalyanca kitapların, yazarların isimleri anılmaya başlamıştır. Örneğin; Zorlutuna'nın Batılı eğitim görmüş karakteri "O, "Mesnevi" nin yalnız adını işitmişti; galiba Acemce bir eserdi." (Zorlutuna, 2002, s.72) şeklinde gösterilmiştir. Görüldüğü üzere Doğu edebiyatından kopuş başlamış, aydın nesil tarafından sadece Batılı edebiyat kabul görmüştür. Bu noktada elbette eğitimdeki değişimlerin de etkisi olmuştur. Ancak kültüründen uzaklaşmış, yalnızca Batı'ya adapte olmuş yeni insanların, yeni bir neslin gelişi de kabul edilmiştir.

Gürpınar'ın Mürebbiye'sinde Cornelier, Moliere, Racine, Voltaire kitaplarından bahsedilirken kütüphanede bu Batılı yazarların heykellerine dahi yer verilmiştir (Gürpınar, 2015, s.153). Bunun gibi pek çok eserde Batı edebiyatına ve yazarlarına olan hayranlık vurgulanmış, eskiden rağbet görmüş olan Türkçe, Arapça ya da Farsça eserler unutulmuştur. Bu unutulmuş Araba Sevdası'nda betimlenen Fransızca kitaplarla süslenmiş Avrupa tarzı kütüphane örneğinde de gösterilmiştir (Recaizade, 2014, s.75). Eski kültürden kalma kitaplar kaldırılmış, Batılılaşmayı göstermek isteyen ya da Batılılaşmış kimselerin yeni kültürleri bu ayırım ile ifade edilmiştir.

Edebiyatta da gördüğümüz bu Batılılaşma sancıları sadece karakterlerin Batılı kültürünü değil aynı zamanda o eseri yazan yazarın da verdiği örnekler aracılığıyla Batı edebiyatı hakkındaki bilgisini ve belki de kendi Batılılaşmasını bize göstermiştir. Nitekim Safiye Erol'un kendi kültür hazinesinden aktardığını tahmin edebileceğimiz şu örnekte bize bu konuda ışık tutacaktır "Al sana Fantoma. Üç Silahşor'u okudunsa geri gönder. Bir arkadaşım var, Mümtaz. Onda Monte Kristo'nun Oğlu var" (Erol, 2007, s.127). Bunun gibi örnekler, eserleri yazan aydın kesimin de Batılılaşmasını bize sunmaktadır, lakin fikri bir Batılılaşma ile yüzeysel bir Batılılaşmayı birbirine karıştırmamak gerekir. Bu sebeptendir ki; Batılı kültüre son derece hâkim yazarlar, bu yüzeysel Batılılaşmayı sonuna kadar eleştirmişlerdir.

5.2. Eğitim

Eğitim alanında da Batılı izlere rastlamak oldukça kolay gözükmektedir. Batılı tarzda eğitim, Batı kökenli kolejler ve hatta Batı ülkelerine gönderilmiş ve burada eğitim almaları sağlanmış bir nesil görmemiz kaçınılmazdır.

Örneğin, Nezihe Muhiddin’de, zaten koleji bitirmiş olan kadın karakterin Amerika’ya tahsile gönderildiği görülmektedir (Muhiddin, 2006, s.439). Yine söz konusu dönemlerde Batılı eğitim anlayışının ve beklide özentisinin getirdiği bu akımla Enin’de de karşılaşmak mümkündür. Kitapta adı geçen Ekrem Efendi oğullarını daha çocuk denecek yaşlarda İsviçre ve Fransa gibi Batı ülkelerinin okullarına göndermiştir (Fatma Aliye, 2005, s.57). Bu örnekler bize, Batı’nın eğitimine ve bu eğitimi alacak gençlere nedenli imkânlar sunulduğunu göstermektedir. Elbette bu eğitimlerin ardından, ilerleyen dönemlerde Batılılaşmanın artarak devam etmesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak bir farkı da beraberinde getirmiştir; Batı’yı tanıyarak Batılılaşanlar ilk dönem eserlerdeki züppe profilinden ayrılmaya başlamıştır.

Her ne kadar övgü ve gurur meselesi haline getirilmişse de, bu durumun ters etkileri, roman karakterleri üzerinden anlaşılabilir. Özellikle dönemin modası haline gelmiş leyli mekteplerin ilerleyen yaşlarda olumsuz bir kanaatle anılması karşıt atıflar olarak önümüze çıkabilmektedir. Zorlutuna “Beni hasta mütereddi (soysuz) ve kâfir yapan babamdır; yedi yaşında bir çocukken beni o mektebe leyli veren babam!...” (Zorlutuna, 2002, s.93) cümlesiyle karakterinin ağzından bu konudaki fikrini beyan etmiştir. Yalnız Dönüyorum’a bakıldığında ise yine eleştirel bir tavırla karşılaşmaktayızdır. Avrupa tahsilinin temelli bir şey olmadığı gösteriştense ibaret olduğu fikri belirtilmiştir (Şükufe Nihal, 2005, s.17). Daha önce de belirttiğimiz gibi, her fikir ve her atılım beraberinde karşılıklarını ve eleştirilerini de getirmektedir. Bu açıdan, önceleri değerli ve gerekli görülen Batılı eğitim anlayışı da zaman içerisinde olumsuzlukları ile gündeme gelmiştir. Tarihsel olarak olağan sayılabilecek bu durum, Batılılaşma söz konusu olduğunda bir nebze daha şiddetli görülmüştür.

Sadece Batılı eğitimle karşılaşmadığımız bu dönemde artık kızların da erkekler gibi yetiştirildiği bir süreç ve bunu destekleyici fikri yapılar başlamıştır. Nitekim Tatarcık'ta makbul bir mahalle gibi görünmeyen bir yerden dahi bu eğitimlere örnek olmuş kızlar işaret edilmiştir. Adıvar bu durumu “Bu köhne meskenlerin Kandilli Lisesi'ne, üniversiteye, hatta Arnavutköy Koleji'ne giden kızları vardır.” (Adıvar, 2009, s.14) şeklinde örneklemiştir. Toplumdaki erkeklerin ve kadınların eğitim aldıkları ayrıca bu eğitimlerin seviyelerinin arttığı görülebilmektedir. Özellikle Batılılaşma hareketlerinin ilerleyen dönemlerinde bu oranda ciddi artışlar söz konusu olmuştur.

Batılı yaşayış tarzının ve bununla gelen eğitimsel değişimlerin farklı örnekleri pek çok yerde görülebilir. Bu konu ile ilgili olumsuz kanaatler mevcut olsa da genel yapı bize olumlu ve gelişmiş bir tablo çizmektedir.

5.3. Sosyal Hayattaki Etkiler

Toplumsal yapıda karşılaştığımız pek çok alandaki pek çok değişim sosyal hayatta da kendini göstermiştir. Eğlence tarzında, çalışma hayatında, sofrası kültüründe karşımıza çıktığı gibi bunların dışındaki aktivitelerde de Batılı tesirleri ve değişimleri görmek mümkündür. Örneğin; Nezihe Muhiddin'de kadın karakterle erkek karakterin bir arada denize girmesi, kadın karakterin yüzme öğrenmesi ve mayo giymesi bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Muhiddin, 2006, s.452). Yaşam tarzı ve etkinlikler farklılaşmış, modernleşmenin ilk ve kalıcı adımları kendini göstermiştir.

Özellikle spor faaliyetlerinde konumuzla ilgili çok sayıda örnek görülmektedir. Eskiden sadece mesire yerlerinde yürüyüş yapan ya da açık havada oturan kadın figürlerinin yerini sosyal hayatlarını farklı eğilimlerle dolduran kadın karakterler almıştır. Berkand'da “Kızın tam bir sporcu: Tenis oynuyor, ata biniyor, yüzüyor.” (Berkand, 1980, s.237) şeklinde yeni nesil meraklar anlatılmıştır. Benzer bir örneği Müfide Ferit Tek'te de bulabilmekteyizdir. Rum ve Ermeni çocuklar ile birlikte tenis oynayan; ayrıca kürek çeken, dans eden ve bu konularda serbest bırakılan bir kız figürü sunulmuştur (Tek, 2002, s.22). Özellikle toplumdaki kadınların değişen

sosyal hayatı oldukça dikkat çekicidir. Bununla ilgili bir hayli ileri giden örneği belki de Erol karşımıza çıkarmıştır. Karakterlerinden biri olan Nesrin hem tayyare hem de otomobil kullanma hevesindedir (Erol, 2007, s.122). Görülebileceği üzere, ilerleyen dönemlerle birlikte, sosyal yaşamda değişimler olmuş ve özellikle de kadın karakterlerin aktif olarak yer aldığı faaliyetler ortaya çıkmıştır. Artık kadın figürleri istedikleri her alanda kendilerini gösterebilmiş ve nihayet toplumun bir bireyi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Bunların yanı sıra kimi eserlerde de artık eski usul görünen sosyal hayata olumsuz eleştirilerde yapılmıştır. Rezaizade'nin Batılı züppe tipi halkın eski usul sosyal hayatını eleştirirken onları kaba bulmuş kahveci, leblebici, simitçi gibi satıcıların bağırmaclarını; mesire yerlerini dolduran kalabalığı; sazlı, klarnetli eğlence anlayışlarını; havaya yayılan kebab kokularını eleştirmiş, zevksiz ve letafetsiz olarak yorumlamıştır (Rezaizade, 2014, s.108). Batılılaşma içerisinde bulunduğu topluma yabancılaşan bu örnekler elbette her dönemde bulunmaktadır ancak bu örnek erken dönem örnekler arasındadır. Şükufe Nihal'in de romanında verdiği bir örnek Batı özentisi sosyal hayatı ve buna yetişmek için çabalayan insanı oldukça güzel şekilde tarif etmiştir. Eserde köylü imajı ile çizilen Ali, Batılılaşma hevesi ile önce dans öğrenmiştir ardından gece gündüz poker oynamaya başlamıştır ve daha sonra da pokerin eskidiğini görerek briç öğrenmiş ve modern hayata katılmaya çalışmıştır (Şükufe Nihal, 2005, s.193). Görüldüğü üzere sosyal hayatın pek çok alanında Batılı anlayış eskinin önüne geçmiştir. Hatta kendi içinde dahi yenilikler getirmiş ve kendini bile eskittiği görülmüştür. Batılılaşmanın getirdiği, yeni olana ilgi duyma ve adapte olma durumu burada da açıkça görülebilmektedir.

5.3.1. Yeni eğlence

Batılılaşma etkileri ile birlikte eskinin klasik eğlence anlayışı da bir hayli değişmiştir. Bu noktada göze çarpan kadınlı erkekli eğlence hayatının başlamış olmasıdır. Baloların ve dansların yanı sıra çeşitli oyunlarla da toplantılar sağlanmaktadır. Berkand'ın bu konu ile ilgili aydınlatıcı örnekleri

mevcuttur. Evlerde verilen partilerde poker oynandığından, kalabalık olduğu zaman iki kare yapıldığından, gramofon çalınıp dans edildiğinden ve bu eğlencelerin kadınlı erkekli yapıldığından bahsetmektedir (Berkand, 1980, s.57). Geçmiş eğlencelere ve yaşam tarzına bakıldığında belirgin ve hızla değişmiş bir örnek olan bu durum pek çok eserde daha yerini bulmuştur. Belki de yaşantının bu denli hızla değişmesi ve evrilmesi, tüm bunların bu denli ivedi gerçekleşmesi karşı tepkilerin de aynı hızla oluşmasını sağlamıştır.

Eğlence hayatında müzik ve dans tarzındaki değişmelerle birlikte, sunulan ikramlarda da farklılıklar belirginleşmiştir. Zorlutuna'nın muallimlerin yaptığı bir eğlenceden bahseddiği şu şekildedir, "Gramofon çalınmıyor, dans ediliyor, çay likör ve konyak içiliyordu" (Zorlutuna, 2002, s.124). Batı'nın sofrası da eğlencelerde kendini göstermeye başlamıştır.

Evde yapılan toplantıların yanı sıra dışarıya da taşmış bir eğlence hayatı bulunmaktadır. Çeşitli yerlerde düzenlenen balolar ve partilerle bu hayat yaşanmaktadır. Fatih – Harbiye'de Maksim salonunda yapılan bir eğlenceden, köpüklü içkilerden, çalan cazbant fokstrot nameleri, çılgınlıklar ve sıçrayışlardan bahsedilmektedir (Safa, 2010, s.21). Elbette tüm bunların yanı sıra, mesire yerlerindeki gezintiler ve eğlenceler de, kadın ve erkek topluluklarıyla, sürdürülmüş ve yansıtılmıştır. Evlerde ya da dışarıda yapılan eğlencelerde asıl önemli nokta artık toplumdaki kadınlarla erkeklerin bir arada eğleniyor olmasıdır. Bununla birlikte danslar vesilesiyle artık birbirlerine rahatça dokunan, samimileşmekten çekinmeyen karakterler baş göstermiştir.

Bu yeni eğlence anlayışının karşıt bir örneği olarak eskiye atıfta bulunan Ayverdi'nin anlattıkları ise bize bambaşka bir kapı açmaktadır. Ramazan ayındaki sahur misafirliklerini ele alan Ayverdi, kahve, şerbet ve boza gibi içeceklerin içildiği peçiç, papazkaçtı, el el üstünde kimin eli var gibi oyunların oynandığı ve kadın karakterlerin kendi aralarında gülüp şakalaştığını anlatmıştır (Ayverdi, 2006, s.112). Batılılaşmanın çoğu zaman karşısında yer almış olan Samiha Ayverdi yeni eğlence anlayışını da geleneksel örneklerle yıkmaya çalışmıştır.

Her ne kadar karşıt örnekleri ya da eskiye atıfta bulunan güzellemeleleri olsa da ve her ne kadar bu yeni eğlence anlayışı eleştirilse de; bu yeniliklere adapte olmuş karakterler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize, yeni yaşantısından memnuniyet duyan örneklerin de olduğunu göstermektedir.

5.3.2. Yeni çalışma hayatı

Batılılaşma ile birlikte bu yeni dönemde erkekler kadar kadınlar da çalışma hayatında yer almaya başlamıştır. Bu sayede yepyeni bir çalışma hayatı modeli önümüze çıkmıştır. Geleneksel bakış açısına göre bu duruma değinmiş olan Şemsettin Sami “Kadın dediğin hoca olmayacak, kâtip olmayacak (...) bir kızın o kadar okumaya yazmaya ne ihtiyacı var? Kızlara lazım olan dikiş dikmek, nakış işlemek gibi şeylerdir.” (Şemsettin Sami, 2015, s.60) ifadelerini kullanmıştır. Yine kadın figürünün çalışması ile ilgili birtakım eleştiriler getiren Ayverdi, çalışan kadın birey hem ev işlerinden mesul olmaya devam eder hem de çocuk büyütür ve böyle bir durumda da anneden yeterince istifade edemeyen çocuk insandan ziyade makineye dönüşür demiştir (Ayverdi, 2006, s.353). Ama belirttiğimiz gibi bunlar karşıt örneklerdir. Bu eleştirileri bir kenara bırakacak olursak, toplumdaki kadınların zaman içerisinde çalışma hayatında yer aldığını, toplum içerisindeki konumunu daha da belirginleştirdiği fark edilmektedir.

Elbette toplumdaki kadınların çalışma hayatındaki yerine destek veren görüşlerde vardır. Bu görüşler ışığında denilebilir ki kadın bireylerin çalışma hayatında yer alması o dönemde erkekleri bir hayli korkutmuş ancak kimi bakış açılarına göre de çalışma hayatının içinde daha fazla yer edinmeleri istenmiştir. Karaosmanoğlu toplumdaki kadınların o dönemlerde büro işlerinde ya da ambalajlama dairelerinde görevlendirildiği, istatistiklere bakıldığında çalışan kadınların çalışma hayatında erkeklerden daha dayanıklı olduğu yönünde görüş beyan etmiştir (Karaosmanoğlu, 2014, s.183). Daha önce de belirttiğimiz gibi, özellikle aydınlar tarafından, bu örnekte de görüldüğü gibi kadınların çalışması desteklenmiştir.

Güçlü kadın portreleri çizen aydınlarımız için ise toplumdaki kadınların çalışma hayatındaki değerlendirmeleri çok daha farklı olmuştur.

Tatarcık'ta İngilizce hocası olan Lale için beyan edilen erkek görüşü şu şekilde yansıtılmıştır, "...onların yüzünden genç erkeklere ekmek kalmadı (...) çünkü daha evvel koltuğa boyalı tırnaklı bir bayan yan gelmiş" (Adıvar, 2009, s.98). Burada görüldüğü gibi, kadın karakterlerin sayılarının çalışma hayatında artmış olması kimi erkekler karakterleri de korkutmuştur. Belki de bu tutum muhafazakâr düşünceleri körüklemiştir.

Toplumdaki kadınların çalışma hayatı ile ilgili ekonomik özgürlüğe önemli atıflardan biri Muazzez Tahsin'de karşımıza çıkmaktadır. Çalışan kadınların büyük bir haz duyacağını ifade eden Berkand, "Çalışmak, serbestçe kazanmak, kazancıyla yaşamak, bir bakıma kadınlar için çok zevkli ve tatmin edici oluyor. Kimseye muhtaç olmadan kendi kazandığı parayı kontrolsüz, şartsız sarf etmek fena bir şey mi" (Berkand, 1980, s.88). Bu örnekte görüldüğü gibi kadın karakter çalışmaya başladıktan sonra bundan keyif almış, bunu değerli ve gerekli bulmuş, ardından da sayılarını arttırmışlardır.

Toplumdaki kadınların sadece çalışma hayatına katılmakla kalmayıp daha da ileri giderek önemli başarılarla imza atacakları hakkında da görüşler belirtilmiştir. Bu hayatın sadece bir parçası değil, önemli ve etkili yüksek bir noktası olacakları da ön görülmüştür. Müfide Ferit romanının karakterleri Cemile Hanım'ın idare ettiği bir gazeteden bahsetmiş ve gazetenin büyüyerek yer edindiğini ve taraftarlar topladığını söylemiştir (Tek, 2002, s.59). Batılılaşma hareketlerinin önemli sonuçlarından biri bu noktada doğmuştur.

Çalışma hayatında yer edinen kadın figürü eleştiriye de övgüye de maruz kalmıştır. Fakat bugün hala önemini koruyan bu konunun söz konusu dönemlerde de destekçisi olması takdire şayan bir husustur.

5.4. Yaşam Tarzında Farklılıklar

Batılılaşma etkilerini değişen yaşam tarzında görmek elbette kaçınılmazdır. Eski adetleri ve yaşayış tarzını sürdüren olsa da artık büyük ölçüde farklı bir hayat yaşanmaktadır. Ayverdi'de temsili olarak " Yirminci asrın başında kışın kupa, yazın fayton kullanan İstanbul, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında koşu arabası kullanıyordu" (Ayverdi, 2006, ss.110-

111) ifadesiyle yer almıştır. Bu elbette gelişen ve yayılan teknoloji ile olası bir sonuçtur. Pek çok alanda değişiklikler yaşanır ve gözlemlenirken bu alanda da yeni olana eğilmek kaçınılmaz sayılabilmektedir. Konuşmalara, cümlelere kadar yansıyan, evlerin içerisinde sokaklara taşan, insanların üzerinden dahi açıkça görünen bu değişimin etkileri ve yeni yaşayış Batılaştırma tartışmalarında bize ışık tutacaktır.

Medeni dünya olarak görülen yeni yaşantı içerisinde kadın ve erkek beraber dışarı çıkıp gezebilmekte ve artık bu gibi şeyler doğal karşılanmaktadır. Berkand'ın değindiği noktalardan biri olan bu durum, sinemaya gitmek üzerinden anlatılmıştır. Bir erkek ile birlikte sinemaya gitmeye çekinen kadın karaktere karşılık artık tüm dünyada medeni insanlar çalışma arkadaşları ile beraber gezebilmektedir, bu tabii bir durumdur, artık yirminci asırda yaşıyoruz telkinlerinde bulunmaktadır (Berkand, 1980, s.176). Burada söz konusu durumun karşıt tutumları bir arada verilmekle birlikte, doğallık kazanması da dönemin içinde bulunduğu farklılaşmaları açıkça göstermektedir.

Yeni bir hayat sunan Batılaştırma ile akıllarda elbette ikilem olması doğal görünmektedir. Bu dönem eserlerinde de bu karşıtlıklar çok detaylı olarak serimlenmiştir. Pervaneler'de Amerika hayranlığı ile yaşayan ve oraya gitmek isteyen karakter için kendi memleketindeki eski tarz hayat eleştirisi de buna örnek teşkil edebilmektedir. Tek'in karakteri Nesime için Amerika dışında bir hayat çok farklı olacaktır, onun gözünde Türkiye'de sunulan yaşam şu şekilde tasvir edilmektedir, "...tekkeye dönmek, tavanı basık odalarda mangal başında sökükle dikmek, kocasına aşksız itaat etmek, dadılar, bacılar arasında her günü birbirine benzeyen günler yaşamak" (Tek, 2002; s.48). Artık Batılı tahsil görmüş yeni nesil için böyle bir hayatın olmadığını altı çizilmiştir. Ancak önemli noktalardan biri, dönemin ilerlemesiyle artık Avrupa'nın da sönükleştiği ve rotanın Amerika'ya kaydığıdır.

Amerika – Türkiye kıyaslaması olmasa da Fatih – Harbiye kıyaslamasında da Safa'nın benzer örnekleri bir hayli fazladır. Köhne ve eski yaşamla yeni ve güzel olan, Neriman ağzından kıyaslanmıştır. Nitekim bu

kıyaslama, ülkeler arasında, semtler arasında yapılırken elbette şehirlerarasında da karşımıza çıkmaktadır.

Yakup Kadri'nin Ankara romanında buna benzer bir örnek İstanbul – Ankara arasındaki kıyas olarak gösterilmiştir. İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş olan karaktere yaşayışını ve adetlerini değiştirmesi telkininde bulunulurken şu karşı çıkış göze çarpmaktadır, "...ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz, buraya medeniyet getiriyoruz" (Karaosmanoğlu, 2014, s.31). İşte bu noktada modernleşmenin tercih edildiği ve herkes tarafından da tercih edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zaten modernleşmenin fikri temelinde yatan da budur. Yeni olan varken eskiye bakmamak, her yeni olanda da bir öncekini terk etmek düşüncesi burada da açıkça görülmektedir.

Beğenilmeyen bir eski yaşantı ile parlak ve örnek alınması gerektiği üzerinde durulan bir yeni hayat romanlardaki kıyaslamalar ile önümüze çıkmıştır. Bu yeni yaşam tarzını farklı alanlardaki yansımaları ve örnekleri ile temellendirerek değerlendirmenin uygun olacağı düşünülmüştür. Nitekim pek çok noktada değişiklikler meydana gelmiş ve ele alınan eserlerde de örnekleri sunulmuştur.

5.4.1. Batılı mimari ve dekorasyon

Değişen pek çok şey gibi binaların, evlerin mimarisi ve dekorasyonu da değişmeye başlamıştır. Batı'da görülen unsurlar bu alanlara da yansımıştır. Yeni temsil eden bu mimari ve dekorasyon tarzını betimlerken Adıvar, "Arkadaşlarının çoğu iyi giyiniyor, tavrı itibariyle Garplıdır ve Ahmet'in ziyaret edebildiği birkaç ev, Paris'ten gelen döşemeci ilanlarından bir sayfaya benziyordu." (Adıvar, 2009, s.92) ifadelerini kullanmış ve Batı'ya olan ilgiyi oldukça net açıklamıştır. Bu Batılı dekorasyon örneklerinin yoğun temsillerinden biri de, Fransız mürebbiye için hazırlanan odada görülmektedir. Gürpınar'ın romanındaki oda tasvirinde, Fransız duvar kâğıtları, kıymetli tablolar, maun kornişler, cibinlikli karyolalar, aynalı dolaplar ve hatta Hazret-i Mesih'in çarmıha gerilişini gösteren bir heykel dahi yer almaktadır (Gürpınar, 2015, s.59). Pek çok noktada karşılığını bulan

Batılılaşma, bu şekilde evlerin içine de girecektir. Zaten böyle bir değişim sürecinde bu konuda da yeniye yönelinmemesi şaşırtıcı olacaktır.

Bu yaşam tarzının yanında, aksi örnekler de görülmektedir. Genelde eskiyi ve belki de karakterlerin gözünde kötü olanı göstermek için anlatılan klasik Türk evleri de mevcuttur. Tüm bunların yanında, Ankara eserinde, Cumhuriyet sonrası dönemin anlatıldığı, İstanbul'dan gelen bir kadın karakterin şaşkınlığı ile hayat bulan farklı bir kıyaslama da karşıt bir örnek olarak değerlendirilebilir. Karaosmanoğlu'nun Selma karakteri, Ankara'da Mustafa Kemal'in evini görmekte ve taştan bir kulübe ifadesini kullanmaktadır. Yine Batı hayranlığının vurgusu ile Londra – Westminster Sarayı, Paris – Elysee ve Washington – Whitehouse'u düşünen Selma, bunlara kıyasla, eski bir kulübeyi tenkit etmiş ve beğenmemiştir (Karaosmanoğlu, 2014, s.64). Görüldüğü üzere artık evrenselleşmiş bir bakış açısı söz konusudur. Batı'nın her konuda ki örnekleri takip edilmekte ve mevcut olanla kıyaslanmaktadır.

Belirttiğimiz karşıt örneklerin de bulunabildiği eserlerde dikkat çekmemiz gereken nokta Batılı etkilerin ev dekorasyonlarına ve yeni mimari tarzlara kadar inmiş olmasıdır. Bunun örneklerini günümüze kadar yansıtan, bir tarih anlatıcılığı yapan bu romanlar yine söz konusu noktada da bize yol göstermektedir.

Ele alınabilecek örnekler arasında, belki oldukça çarpıcı ve yüksek perdeden örnek Nezihe Muhiddin'de karşımıza çıkmaktadır. Mimari ve dekorasyon alanındaki Batılı yansımaları oldukça iyi görebileceğimiz bu bölümde Zerrin karakterinin yeniden yapılandığı eski bir yalıdan söz edilirken “Bizim bu yalıda bir “Galeri Nasyonel”imiz olduğu gibi, Meyerling Şatomuz, lac du Bourget'miz de var Nahit Bey!.. Galerimizde hemen bütün klasik tabloların kopyalarını toplamaya muvaffak olduk...” (Muhiddin, 2006, s.446) ifadeleri kullanılmıştır. Gerçek bir Batılı hayranlığının oldukça önemli yansımalarını görebildiğimiz bu örnekte bir yalının her köşesinin başka bir mimari yapının kopyası haline geldiği üzerinde durulmuştur. Ancak hızla bu da eskimiş ve Amerika ideallerinin devreye girmesiyle güncelliğini yitirmiştir.

Belirttiğimiz gibi Batılılaşmanın bu alanda da yer etmesi şaşırtıcı değildir. Ancak romanlarda bu denli yer edinecek kadar da örneklerin çoğalması üst sınıfın nasıl bir Batı hayranlığı olduğunu açıklamaktadır.

5.4.2. Değişen gelenekler

Batılılaşma hareketleri ile birlikte örf ve adetlerde, geleneklerde kayıplar olmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Pek çok değişimle birlikte unutulmuş ya da artık sayılmamaya başlayan ananeler de karşımıza çıkmaya başlamıştır. Konu ile ilgili Ayverdi'nin sitemkâr yorumu “Ne tuhaf, bu genç kadınlar, konağın hiçbir âdetini hiçbir an'anesini sevmiyor, beğenmiyorlardı. Ama asıl işin garibi (...) sanki yanlarında hiç kimse yokmuş gibi keyiflerince atıp tutuyorlardı.” (Ayverdi, 2006, s.161) şeklinde olmuştur. Elbette Ayverdi gibi muhafazakâr taraflardan daha çok eleştiri gelmektedir. Ancak fikri bir Batılılaşma arayışındaki aydın ve yazarlar için de geçmişi ve değerleri unutmadan yeniye yönelme isteği vardır.

Bir tarafta, bile isteye bu ananelerden vazgeçen yeni nesil mevcutken diğer yanda bu ananelerde son derece uzaklaşmış neredeyse bu ananeleri bir efsane gibi bilen gençler de mevcuttur. Berkand'ın bunlardan uzak kalmış kahramanı için de söz konusu ananeler uzak bir hikâye ve merak konusudur. Perihan içinde bulunduğu bu durumu anlatırken, “Annelerime bir düzine eski zaman adetlerini soruyorum. Bana neler anlatmıyorlar!.. O zaman gelin olmak mühim bir hadise imiş. Günlerce, gecelerce, bütün aile, eş, dost bayram ederlermiş.” (Berkand, 1980, s.11) ifadelerini uzak bir geçmiş anlatırcasına kullanmaktadır. Ancak söz konusu tarih çok uzak olmamakla birlikte bu denli unutulacak bir konu da değildir. Batılılaşmanın hızı ve etkisi söz konusu olduğunda ise daha anlaşılır bir örnek olarak kabul edilebilecektir.

Batılılaşma hareketleri ile pek çok ananenin unutulmasına karşı tavrın alanlar olduğu gibi bunların geride bırakılmasını destekleyenlerde mevcuttur. Kökten bir Batılılaşma izlenimi veren bu tavrın ne kadar yerinde olduğu tartışmaya her zaman açık olmuştur. Ancak elbette bir gerçek vardır ki, ananeler o dönemlerden başlayarak unutulmaya yüz tutmuştur. Böyle olması

gerektiği yönünde bir beyan olabileceğini düşündüren şu cümle Adıvar'ın Tatarcık'taki ana kahramanın ideali olarak karşımıza çıkmıştır, “Gençlerin bugünkü işi kurulan yeni cemiyeti temelleştirmek, eski fikirler ve ananelerle mücadele etmek” (Adıvar, 2009, s.78). Tam bir Batılılaşmanın gerçekleşmesi için kimi zaman elzem görülen, eskiyi eskide bırakma düşüncesi burada karşımıza çıkmaktadır. Ancak gerçek bir Batılılaşma için ihtiyaç duyulanan bu olup olmadığına dair görüş ayrılıkları olmuştur.

Yine Adıvar tavrına çok benzeyen bir diğer yaklaşım Zorlutuna'da belirmektedir. Zorlutuna'nın ana kahramanı olan Mecla romanın ilk bölümlerinde “...öyle abla imiş, anne imiş, baba imiş, ben bilmem! Ben tanımam öyle şey. İnsan insandır. Üç sene, beş sene, elli sene fazla yaşamış olmanın da gerçi bir kıymeti vardır.” (Zorlutuna, 2002, s.9) ifadeleri ile Batılı eğitimle büyümüş yeni nesil bir kadın figürünü yansıtmıştır. Değerlerin yitirilişini karşımıza çıkararak bu örnek Batılılaşmanın yarattığı tesirleri gözler önüne sermektedir.

Ananelerin kaybolması ile ilgili ne tarafta durulursa durulsun vurgusunu yapmak istediğimiz noktanın gerçekliği kaybolmamaktadır; ananeler Batılılaşma ile birlikte unutulmaya başlamıştır. Bize bu konuda dönemsel veriler sunan bu eserlerde de söz konusu değişimi görmek son derece kolaydır. Adetler ve değerler değişirken ve unutulurken, onlara sıkı sıkıya sarılan fikirlerin de eleştirileri dikkate alınmalıdır. Hızla yok olan bir devrin çocukları belki de anılarını ve alışkanlıklarını korumak istemektedir.

5.4.3. Modern kılık kıyafet

Batılı kılık kıyafet ve hatta saç – makyaj dönemin gösteriş örneklerinden biri halini almıştır. Takip edilen Batı modası kadın – erkek, toplumdaki herkesin hayatında yer etmiştir. Nezihe Muhiddin'de Zerrin, Avrupa dergilerinde gördüğü gibi saçlarını kestirip alagarson modeli seçmektedir (Muhiddin, 2006, s.451). Tek'te de, ense tıraşlı, kısa saçlı kolej öğrencisi imajı sunulmuştur (Tek, 2002, s.38). Tahmin edileceği üzere fikirlerin görüntülerden sonra gelmesi yalnızca bu döneme ait değildir. Toplumun kendi yaşantısından, tarihinden ve içinden çıkmamış, dışarıdan

alınan her ideoloji görüntüsü ile birlikte gelmiştir. Bu belki de her dönemde ve her coğrafyada kendini göstermiştir. Çoğu zamansa görünüşteki bu değişiklik bir sembol olarak kullanılmıştır. Fakat bizim burada ele aldığımız eserlerde daha çok kadınların değişiminden bahsedilmiştir.

Kıyafetteki etkiler ve görülen değişimler azımsanamayacak kadar fazladır. Kimi zaman eleştirilerek, kimi zaman desteklenerek karşımıza çıkan pek çok örneği görebilmek elbette mümkündür. Bu giyim tarzının ilk örnekleri ortaya çıktığı dönemde Şükufe Nihal’de de dile gelen şu olmuştur, “Kadınlar dekolte giyeceklermiş. Sen de iyileşince tabii öyle bir elbise yaptırırsın; Artık Avrupa kadınları gibi giyinmeye alışırınsın” (Şükufe Nihal, 2005, s.20). Burada kadınların giyiminin değişmesi her ne kadar öne çıksa da dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı, bunu söyleyenin bir erkek olmasıdır. Yani anlaşılacağı üzere, her ne kadar toplumdaki kadınlar Batılı giyim tarzına özenseler de Batılılaşma taraftarı erkeklerin de desteği görülmektedir.

Bunun yanı sıra söz konusu etkiler kadın karakterler üzerinde görüldüğü kadar erkeklerin giyiminde de kendini göstermiştir. Söz konusu durumu Tatarcık’ta, “...Nazmi Efendi vaktiyle İstanbul’a mahsus olan alafrangalaşmış eski bir kazaskerdi. Cumhuriyet devrine latasını, şalvarını atıp sakalını, bıyığını tıraş etmek fırsatını verdiği için dört elle sarıldı.” (Adıvar, 2009, s.85) şeklinde bulabilmekteyizdir. Burada değişimi memnuniyetle karşılayan bir örnek görülse de bilinmektedir ki gönüllü değişimlerle birlikte zorunlu değişimler de olmuştur ve her zaman memnuniyetle karşılanmamıştır.

Yine karşıt görüşleri ile karşımıza çıkan Ayverdi’de ise bu konu “Gerek zarafet gerek rahatlık bakımından belki de en uygun olan çedik pabuç, çoktan piyasadan kalkmış, onun yerine okumuş yazmışlar mabeyn kundurası ile galoş-potin; esnaf ise mest-lastik giyer olmuştu” (Ayverdi, 2006, s.311). İfadeleri ile aktarılarak tarihi bir gerçeklik anlatılmıştır. Görüldüğü üzere ayakkabıdan saça kadar gerçekleşen tüm değişim top yekûn bir Batılılaşmanın sadece küçük bir bölümünü işgal etmektedir.

Bununla birlikte, aslında çok geleneksel görünmeyen fakat dönemin eski giyim tarzı örneklerinden biri olarak altı çizilen şu ifadeler ise Uşaklıgil'in bize aktırdığı kadarıyla giyim tarzındaki değişim hareketlerinin öteden beri başlamış olduğunu gösterebilmektedir: “Landonun içinde göğüsleri açık, yakaları geniş boncuklu harçlarla müzeyyen, yavruağzı, ikisi bir örnek ferace” (Uşaklıgil, 2014, s.67). Batılılaşma hareketlerinin başlaması ile Osmanlı'dan itibaren giyim konusunda değişiklikler gözlemlenmiştir. Her ne kadar Cumhuriyet sonrasında bu değişikliklerin olduğu düşünülse de başka pek çok şey gibi giyim konusunda ki ilk adımlar da Osmanlı dönemi Batılılaşma hareketlerinin bir parçasıdır.

Görüldüğü gibi, özellikle İstanbul ele alındığında değişimler başlayalı uzun bir süre olmuştu fakat tüm detayları ile kökten değişimleri görmek zaman almıştır. Batı modasının getirdiği bu yeni kılık kıyafet örnekleri dışarıdan bakıldığında ilk izlenim olarak karşılaşılan bir yenilenme olsa da pek çok alanda daha girişilen Batılılaşma hareketi ile her açıdan durumu değerlendirmek mümkündür.

5.5. Dildeki Etkiler

Kullanılan kelimelerde sıklıkla karşımıza çıkan, hatta günümüzde dahi devam eden yabancı kelime kullanımı Batı etkisi ile bu dönemlerde yerleşmiştir. Fransızca ya da İngilizce kelimelerin ağırlıklı olarak kullanıldığı cümlelere Pervaneler, Kadıköyü'nün Romanı ve Felatun Bey ile Rakım Efendi gibi pek çok eserde rastlamak mümkündür. Türkçe bir cümlenin aralarına serpiştirilmiş Fransızca ya da İngilizce kelimeleri görebileceğimiz gibi bu eserlerde direkt olarak Fransızca cümleler ya da hitaplar bulmamız da son derece mümkündür.

Bunların yanı sıra Türkçe ile Batılı dillerin kıyaslaması ve bu kıyas sonucunda Türkçenin değersiz ya da yetersiz bulunması da az rastlanan örnekler değildir. Mürebbiye'de karşımıza çıkan şu cümle dönemin Batılı dillere olan özentisini ya da merakını gözler önüne sermektedir: “Kızın nefsinin hoşluğuna dokunmuş olacağım (...) nefsinin hoşluğu pek o kadar ‘amour propre’yi tutmuyor... Fransızcadaki kuvvet başka... Ne ise şimdi iki

lisani mukayese edecek degilim ya” (Gürpınar, 2015, s.137). Buna benzer örnekler bulmak mümkün olmakla birlikte Recaizade'nin Araba Sevdası'nda karşımıza çıkan, Fransızca bir şiiri – Türkçe şiirleri beğenmediğinden – sevdiği kadına vermek için Türkçeye çevirmeyi düşünen Bihruz Bey'in, “Anver tercümeyle Türkçenin müsaadesizliğini, an proz tercümede ise letafet olamayacağını düşündü.” (Recaizade, 2014, s.70) cümlesi de yabana atılacak bir tanımlama değildir. Bu dönem kitapları belki gerçekten böyle olduğundan belki de abartılı bir eleştiri yapma düşüncesiyle neredeyse yarı Fransızca yazılmıştır. Ancak ne şartla olursa olsun dildeki yansımaları oldukça güzel ifade etmiş eserler arasında yerlerini almaktadır.

Görüldüğü gibi eserlerde karşımıza çıkan, Batı'nın dile kadar işlemliliği yadsınamaz. Bunları dönemin tarih anlatıcılığını yapan bu romanlarda bulabilmek fevkalade kolaydır. Yine de bu duruma karşı tutum belirlemiş, eleştirel hatta sitemkâr yaklaşan bir grup da yok değildir. Yalnız Dönüyorum'da, satır aralarında rastladığımız şu ifade açıkça bir karşı duruştur: “...böyle yarı Türkçe, yarı Fransızca kelimelerle cümleler yaparak konuşmayı büyük bir meziyet, bir Avrupalılık sanıyorlardı” (Şükufe Nihal, 2005, s.177). Burada da belirtildiği gibi bu örneklerin yer aldığı hemen her kitapta özenti Batılılaşmanın eleştirisi bulunabilmektedir. Günümüzde de örneklerini bulabildiğimiz bu kullanım, diğer bütün Batılı tutumlar bir yana, sanılmaktadır ki her dönemde yadsınmıştır.

Görülen o ki, aydınlarımız arasında dahi karşıt fikirler eserlerine yansırken, toplum hayatında da bu ikileminin cereyan etmesi son derece makuldür. Ve nitekim bize dönemlerini aktaran bu yazarların eserlerindeki farklı tutumlar ve görüşlerdeki karakterlerde bunların başlıca ve önemli örneklerindedir.

Bunların yanı sıra Kadıköy'ünün Romanı ve Gül'ün Babası Kim gibi eserlerde ise bu sefer Fransızcanın yerini İngilizceye bıraktığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak ise, daha önce de karşımıza çıkan Amerika hayranlığı düşünülmektedir. Eserlerin dönemleri ilerledikçe Avrupa'yı temsil eden Fransızcadan, Amerika'yı temsil eden İngilizceye kayıldığı belirgindir. Zira artık yeni ve iyi olan Amerika olmuştur.

Değişiklikler gösterse de muhalifleri olsa da yönelimin olduğu coğrafyaların dilleri konuşmaların içerisine girmiştir. Bu da bize Batılılaşmanın oldukça açık etkilerini sunmaktadır. Ancak incelediğimiz gibi etkiler bununla sınırlı değildir.

6. BATILILAŞMA TARTIŞMALARI: “DOĞRU” VE “YANLIŞ” BATILILAŞMA

Batılılaşma ile ilgili tanımlamalardan iki tanesi de doğru Batılılaşma ve yanlış Batılılaşmadır. Hangi temele göre doğru ya da yanlış olduğu tartışma konusu olabilse de ele alınacak durum doğru ya da yanlış olarak değerlendirilen Batılılaşma modelleridir. Burada genel olarak anlatılmak istenen içselleştirilmiş, anlaşılmalı, fikri Batılılaşma ile Batı’da gördüğünü taklit eden, görünüşte Batılılaşma yanlılarının farkıdır. Ele alınan romanlar üzerinden yapılacak değerlendirmelerde tespiti yapan kişinin yapış tarzına ve açıklamalarına bırakmak yerinde olacaktır.

Bu konuda çokça örneği ve yanlış Batılılaşmaya karşı, gerçekten Batılılaşabilmiş birinin ağzından yapılan eleştiriyi görebileceğimiz eser Şükufe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum*’u olacaktır. Yanlış anlaşılmalı ya da yarım öğrenilmiş bir Avrupalı hayattan bahseden, eğlenmek için bar gitmenin Avrupalılaşmak sayıldığına dikkat çeken Şükufe Nihal’in bu romanında hemen her an bu soruna değindiğini görmek kaçınılmazdır (Şükufe Nihal, 2005, s.138).

Yine buna benzer örnekleri bulacağımız Tanpınar’da şu ifadeler kullanılmıştır, “...yeni ile garp ile münasebetimiz sadece akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. (...) Hâlbuki bugün ondan dışa ait icapları kabulden ileri gidemiyor, insanı ihmal ediyoruz” (Tanpınar, 2014, s.264). Bu örnekleri elbette çoğaltmak mümkündür. Dönemin abartılı ve Batılı olarak adlandırılan tavırları gerçekten Batı’yı görmüş, anlamış aydınlar tarafından her zaman alay konusu olmuş ve benimsenmemiştir. Yakup Kadri’nin başkarakteri için de durum bundan farklı değildir. Açıklamasını ve hoşnutsuzluğunu “Bu yerlere kadar eğilip kadın eli öpmelerin, o konuşulan müddetçe şapkayı elde tutmaların ve her vesile ile reverans yapmaların ne

kadar aykırı bir nezaket olduğunu asıl Avrupalı erkeklerin hal ve tavırlarını gördükten sonradır ki, daha iyi anlıyordu” (Karaosmanoğlu, 2014, s.117). Yanlış Batılılaşmanın farklı örnekleri ve temellendirmeleri olsa da eğreti duran hal ve tavırların oluşturduğu karşıt tutumlar olarak da ifade etmek mümkündür. Sindirilmiş ve fikren oturtulmuş bir Batılılaşmanın arayışı bu örneklerde bulunabilmektedir. Ancak bu konuda, Batılılaşma hareketleri içeren dönem boyunca geri kalındığı ve ilerlemenin istenenden yavaş olduğunu görebilmekteyizdir.

Belirttiğimiz gibi pek çok örnekle temellendirilebilecek bu doğru ve yanlış Batılılaşma konusu genel hatları ile abartılı ve asıl Batılıya uygun olmayan hareketler ve yaşantıyı kapsayan, Batılılaşmanın belki de gerçek manasını kavramamış olan bir özentilik buhranından ileri gitmemektedir. Fakat verilebilecek nice örnekler arasından Fatih – Harbiye’deki bir edebi konuşma hem nüktedanlığı hem de diğer taraftan gizli sertliği ile bir tokat hissi yaratmaya yetmektedir. Babası Faiz Bey’in okuduğu klasik Türk ve Doğu edebiyatını eleştiren Neriman’a Faiz Bey’in ve belki de Safa’nın verdiği cevap bu özentili Batılılaşma açısından mühim bir örnek sayılabilecektir:

“Bu gibi eserlerin garpta bir tanesinin yüzlerce türlü basılmış tercümeleri vardır. Avam da okur, havas da okur velâkin sen okumazsın, mazursun da. Mekteplerinizde böyle şey kalmadı. Bir İngiliz kızına Sadi’yi sorsan bilir, sen Şarklı olduğun halde bilmezsin. Kabahat sende mi, Sadi’de mi” (Safa, 2010, s.51).

Elbette kabahat Sadi’nin değildir. Değinen nokta, bizim de vurgulamaya çalıştığımız, Batı’yı sadece görünüşten ibaret sayan, ne Doğu’nun ne Batı’nın temelini anlamayan bu yeni Batılılaşma hevesidir.

6.1. Düşüncede Batılılaşma

Batılılaşma türlerinden biri olarak ele alınan düşüncede Batılılaşma, özentilikten uzak, Batılılaşmayı fikren kavramış ve her alanda bir felsefe haline getirmiş örnekleri içeren model olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de

en önemli örneklerinden birini Ahmet Mithat Efendi’de karşımıza çıkararak bu durum Rakım Efendi’nin Doğulu bir aydın olarak özgürlüğe yaptığı vurgudur ve şu halde karşımıza çıkmaktadır: “Bu kızın değeri var mı yok mu diye sormuyorum. Satılan şey bunun özgürlüğüdür. Özgürlüğün dünyaya değeceğini kabul ederim” (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.23). Buna eş tutulabilecek bir diğer örnek ise Zorlutuna’da karşımıza çıkar ve “Ben insanların hürriyetine inanırım, Zizi! Anladın mı?... Hürriyet!... Bu ne demektir, bilir misin?.. Oh!... Bilakayt ve şart hürriyet! Yaşasın büyük hürriyet!...” (Zorlutuna, 2002, s.13) ifadeleriyle önümüze serilmektedir. Modernleşmenin vurguladığı insan hakları, özgürlük ve birey olma gibi değerleri ve olguları içerisinde barındıran bu örnekler, modernizmi bir fikir olarak sindirmişliği yansıtmaktadır.

Bununla birlikte Batılılaşmanın sadece sosyal hayat, eğlence ve görüntüden ibaret olmadığını vurgulayan Tanpınar’da pek çok açıdan gerçek bir Batılılaşmanın taraftarı olmuştur. Bir çeşit kültür buhranı içerisinde olduğuna, iktisadi reformlara ihtiyaç olduğuna, çalışarak ve kazanarak gelişebileceğine, bu sayede medeniyet ve kültürün kendiliğinden oluşacağına değinmiştir (Tanpınar, 2014, s.264).

Karaosmanoğlu’na geldiğimizde kadın figürü üzerinden ele alınan bir Batılılaşma idealini görmek mümkün olacaktır. Burada değinilmesi gereken bir nokta, Batılılaşmanın dahi yanlış ve doğru örneklerinin kadın imgesi üzerinden verilebileceğidir. Ankara’da konumuz ile ilgili vurgu yapılırken, kadın karakterlerin yalnızca cemiyete katılmak, tırnaklarını boyamak ve bu uğurda kukla haline gelmek yerine Batılılaşmanın gerçekten var olması için çaba göstererek ve belki de çalışma hayatına katılarak fayda sağlayacağı belirtilmiştir (Karaosmanoğlu, 2014, s.135). Burada da görülebileceği gibi, Batılılaşmanın düşünce temelinde gerçekleşmesi ise asıl değişimlerin gerçekleşeceği görüşü hâkimdir. Bu sayede gereken tüm dönüşümler ve ilerleme kendiliğinden gerçekleşecektir.

Buna benzer bir kadın imgesi vurgusu yapan ve değinilebilecek olan bir diğer eser de Kızım ve Aşkım’dır. Berkand, başkarakteri Perihan’ı Batılılaşmayı yanlış anlayan kocası ile konuştururken, “Mademki modernliğe

bu derece özeniyorsun, aile de kadının da birçok hakları, yetenekleri olduğunu kabul etmelisin.” (Berkand, 1980, ss.58-59) ifadelerine yer vermiş ve toplumdaki kadınları ele alarak düşünce düzeyinde Batılılaşmanın tanımına inmiştir. Burada da ifade edildiği gibi, gerçek bir Batılılaşma kadın haklarını da bize sunacaktır ve tüm temel kavramları çerçevesinde, Batılılaşma hiçbir toplumda kadınsız gerçekleşemeyecektir.

Dönemin eserleri ele alındığında, düşüncede Batılılaşma hayli az bulunan ve fakat bulunduğu da önemli örnekleri ile karşılaşılan güçlü bir tarafı işgal etmektedir. Bunun yanı sıra, yanlış Batılılaşma ise sıkça rastlanılan ve mümkün oldukça eleştirilen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.2. Görünüşte Batılılaşma

Yanlış Batılılaşma modeline örnek teşkil eden görünüşte Batılılaşma, hemen her romanda eleştiri oklarının tutulduğu, kabul görmeyen bir Batılılaşma tarzı olarak önümüze çıkmaktadır. Adıvar’ın Ahmet karakteri ile ilgili belirttiği “...iyi giyinmek, alafranga tavır onda bir ideal şeklini aldı. (...) Onun için birinci ve tek ideal: Para = kudret. Yalnız zengin milletler, yalnız paralı fertler kuvvetlidir, medenidir.” (Adıvar, 2009, s.92) fikri döneminin bu yöndeki insanını açıkça tanımlamaktadır. Burada da değerlerin ölçüsünün değiştiği ve Batılılaşmanın farklı tanımlamalar ile ilerlediği görülmektedir.

Yine bu tür Batılılaşma ile gelen kendini ispat etme çabası Şükufe Nihal’de yansıtılmış, “Lakin, anlıyorum ki Hasan bunlardan ziyade Grand Otel’in büyük salonunda Avrupalıların arasında tam bir Avrupalı gibi görünebilmek derdinde... Arada yine benim tuvaletime ait münakaşalar yapıyor.” (Şükufe Nihal, 2005, s.245) ifadeleri ile şekillenmiştir. Belki de Avrupalı giyim tarzı Türkler arasında çok sonra yer ettiğinden, özellikle giyim kuşam ile kendini Avrupalı göstermeye çalışan bu ideal Rezaizade’de de hayli belirgindir. Görünüşte Batılılaşmanın güzel örneklerinden biri olan karakteri Bihruz Bey’in bir vapur yolculuğu “Vapurda bulunan bazı genç beyler Bihruz Bey’in tuvaletine, etvarına, kıyafetine başka başka dikkat edip

dururlarken bir de beyefendinin Fransızca gazete alması ipucu olunca sahte alafranga olmadığını anladıkları...” (Recaizade, 2014, s.123) anlatımıyla oldukça belirleyici bir hal almıştır. Bu örneklerde dikkatimizi çeken önemli bir nokta, yanlış Batılılaşmanın erkekler üzerindeki yansımalarıdır. İlerleyen dönemlerde kadın karakterlerdeki yanlış Batılılaşmalar da görülecektir. Ancak hem ilk dönemlerden hem de ileriki dönemlerden ele aldığımız örnekler kapsamında görünüşten öteye geçemeyen bu Batılılaşmanın erkeklerde süreklilik gösterdiği dikkat çekmektedir. Kadın bireylerde ise zaten çok sonra hissedilen Batılılaşmanın yanlış örnekleri de referansını, kendinden önceki erkeklerden almıştır.

Bunlarla birlikte, kişiliğinden ayrı olarak, farklı bir imaj vermeye çalışan, Batılı yanında ya da yüksek gördüğü kimse karşısında kendini Batılılaşmış gibi gösterme çabasında olan karakterlerde dikkate şayandır. Gürpınar’ın Dehri Efendi’si yanında çalışan Eda’yı dövmek istediği bir sırada Fransız mürebbiyenin yanında olduğunu hatırlamış ve Batılı bir kadının karşısında bir başka kadını dövmenin Batılı adetlere uymayacağı kanısına varmıştır (Gürpınar, 2015, s.111). Burada ki yapmacıklık ele alınan dönemde sıkça örnekler vermiştir. Bu örnekler de bize Batılılaşmanın anlaşılmadan ve sindirilmeden yaşanmaya çalışıldığını göstermektedir.

Batılılaşmanın bu şekilde vücut bulmuş hallerini ele alırken değerlendirmeleri yapmak çok da zor değildir. Aydınların nazarında saygı duyulmayacak karakterler karşımıza çıkarken Safa’nın romanında fikir alışverişleri yapılmakta, dönemin sorunları ele alınmaktadır. Bunlara örnek teşkil edecek bir açıklamayı Ferit de yapmaktadır. Ona göre bizde Batılılaşma bir fikir olarak anlaşılmamaktadır. Özellikle de kadınlar için bu böyledir. Ona göre toplumdaki kadınlar medeniyeti sadece gözleriyle anlamakta, kültürlü bir Batılı kadının fikirlerine erişememekte, bizim kadınlarımız aldanmaktadır (Safa, 2010, s.98). Bu ifadeler kadınlar açısından kabul görmez bir karşıtlıkta olsa da, söz konusu durumu Batılılaşmaya yapılan bir eleştiri olarak aldığımızda dönemin ruhu için haklı bulunabilecek yakarışlar olarak da değerlendirebilmekteyizdir.

Pek çok örnek daha görebileceğimiz bu eserlerde, genel hatları ile görünüşte Batılılaşmaya karşı bir direnç olduğu fikri kabul görecektir. Batı ve Doğu ikileminde safı ne olursa olsun hemen her aydın ve yazarımızın bu şekilde cereyan eden bir Batılılaşmaya karşı durmuştur diyebilmekteyizdir.

7. DOĞU – BATI KARŞILAŞTIRMALARI

Batılılaşma etkileri mevcutken ve yerleşmişken bir taraftan da Doğu ve Batı karşılaştırmaları, birbirlerine karşıt duran tavırlar da değerlendirilmiştir. Batı taraftarları da aleyhtarları da Doğu ile Batı'yı karşılaştırmış ve aralarındaki karşıtlığı anlamaya çalışmıştır. Safa'nın Fatih – Harbiye'sinde Neriman Doğu – Batı karşıtlığını kedi – köpek örneği üzerinden değerlendirmiştir. Doğu'nun kedi sevgisi ve Batı'da köpek beslenmesi hakkında bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir. Buradan hareketle Doğuluları kediyeye Batılıları köpeğe benzetmiş ve Doğuluların kedi gibi yiyip, içip, uyuyup, doğurduğunu, hayatlarının rüya içinde geçtiğini fakat Batılıların köpeklere benzeyerek diri, atılgan ve çalışkan olduğunu ifade etmiştir (Safa, 2010, s.48). Bu ve benzer kıyaslamalar dönemin fikir ve yaşantılarının yansıması, içinde bulunulan ikililiğin getirdiği buhran doğrultusunda yadırganabilecek bir tutum olarak görülemeyecektir.

Gerek düşüncede gerek yaşam şeklinde Doğu ve Batı arasında görülen karakteristik farklılıklar örneklenmeye ve değerlendirilmeye elbette değerlidir. Batı'yı öven karakterler görebildiğimiz gibi Doğu'yu tutan karakterler de görmemiz son derece mümkündür. Bu bağlamda Ayverdi'nin kıyaslamasına bakacak olursak şu ifadeyi söz konusu durum için kullanabileceğizdir: "...Şark'ı, gözünü sadece kendi içine çevirip dış tabiatla alakalanmamak nasıl gevşetip olduğu yere bağlamışsa, Garb'ı da, iç tabiatı ihmal etmek bahasına maddeye şehvetle sarılmış olması, onu inkıraza götürecek gerçek sebeplerden biri" (Ayverdi, 2006, s.116). Bu her ne kadar Batı'yı da yeren bir örnek olsa da, Batılılaşmaya tartışmadan ve düşünmeden bir anda atılmak yerine, hem Doğu'yu hem de Batı'yı eleştirmesi açısından gerçek bir düşünce örneği sunmaktadır.

Elbette uzun dönemler boyu kendine has yaşayışıyla hayatını sürdürmüş, dış etkileri güçlü bir şekilde üzerinde hissetmemiş olan bu toplum için bir anda hayatını istila eden Batılı yaşam tarzını benimsemek reddetmekten daha kolay olmayacaktı denilebilir. Ancak yine de tamamen yok saydıklarından ve reddettiklerinden söz edilmemektedir. Şükufe Nihal'in bu Batılılaşma hareketlerinin başladığı dönemlerdeki balolar ile ilgili "...erkeklerle ecnebi kadınlar dans ederlermiş. Vali, bu balolara Türk kadınlarını da çağırırmiş; lakin onlar, loşça bir salonda oturarak baloyu uzaktan seyredelermiş." (Şükufe Nihal, 2005, s.19) cümlesi, tamamen bir karşı duruş yerine bir uyum sorunu ile bağdaşabilecektir. Bu örneği teyit edebilecek bir diğer anlatımı da Karaosmanoğlu'nda görebilmekteyizdir. Baloların düzenlenmesinde katkıda bulunan, masraf ve emekten kaçınmayan, ayrıca katılımda da bulunan Türk kadının bir yabancı gibi bu eğlencenin içerisinde yer alması o dönem için beklenmeyen bir durum olmamıştır. Ankara romanında yer alan benzer örnek şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: "İlk zamanlarda Türk hanımlarının balolarda dans etmesi, hele ecnebilerle dans etmesi hoş görülmezdi. Bunlar, bir Avrupalı salon hanımının bütün masraflarını yapmakla beraber monde'un zevkini henüz onlar kadar çıkaramıyorlardı" (Karaosmanoğlu, 2014, s.115). Burada belki de değinmemiz gereken nokta şudur; Türk kadını Batılılaşmayı kabullenmiş, anlamaya çalışmış ve fakat Türk erkeği kadar hızlı ve düşünmeden içine girmemiştir. Önceleri uzaktan izlemek, gözlemlemek, sürecin olgunlaşmasını ve durumu sindirmekle yetinmiştir. Daha sonraları ise hızlı hareket eden erkeklerden daha doğru Batılılaşma göstermiştir. Bunun için söz konusu çekingen süreç aslında işe yaramış, başarılı bir süreç olarak algılanabilmektedir.

Daha pek çok eserde pek çok örnek bulabilmek mümkündür. Doğu – Batı kıyaslamalarına bu dönem romanlarında yer verilmiş olması ve karşıtlığın belirtilmesi gerçekten de karşıt olan, birbirinden son derece farklı olan iki kültürün aynı anda vücut bulduğu bu toplumda akıl alır bir tavır olarak yorumlanabilecektir.

7.1. Batılılaşma Karşıtlığı

Batılılaşma konusunu ele alırken Batılılaşma fikrinin karşısındaki tutumları da değerlendirmek gerekmektedir. Ele alınan romanlar ve yazarları da farklı örneklerle oluşturmak adına birbirinden ayrı görüşler ve anlatımlar arasından seçilmiştir.

İslami verilerle, milli tavırlarla, geleneksel yaklaşımlarla ya da sentezci kuramlarla sıkça karşılaştığımız Batılılaşma anlatımlarından yola çıkılacaktır. Söz konusu anlatımların, romanlarda bu dört madde kapsamında fazlaca bulunduğu görülerek üzerinde durulması gereken noktalar belirlenmiş ve ele alınmak için seçilmiştir. Bu noktadan hareketle aşağıdaki başlıklar belirlenmiş olup romanlardan örnekler verilerek Batılılaşma tartışılacaktır.

7.1.1. İslami kültür

Batılılaşma ile gelen modern yaşam tarzı İslami bakış açısından kabul edilir görülmemiştir. Uzun dönemler boyu millet olmamış, ümmet olmuş bir toplum için dininin etkileri sosyal, siyasal her alanda hâkimiyet kurmuştur. İster istemez kalıplara ya da kanunlara uygun olmayan her şey, bir eleştiri nesnesi haline gelmiş, yadırganmıştır. Elbette Batılılaşmanın destek gördüğü durumlar vardır fakat İslami çerçeveyi kırabilmek kolay olmamıştır.

Değişen devir ile İslami çıkışlar belirginleşmiş ve böyle bir taraf oluşmaya başlamıştır. Nezihe Muhiddin’de rastlayabildiğimiz şu cümle: “Ah kardeşim! Bu yalıda kırk sene evvel namazlar kılınır, mevlitler okunur, Allaha niyazlar edilirdi. Şimdi gâvurlara mesken oldu a dostlar!” (Muhiddin, 2006, s.462) dönemin İslami bakış açısını anlamada son derece belirleyici bulunacaktır. Yine benzer örneklerden biri de Gürpınar’da yansıtılmaktadır. Eve gelen mürebbiye hakkında, evin çalışanlarından Eda’nın “Efendi hazretleri içimizde namaz kılanlarımız var... O kokona karı bahçede, sokakta sürttüğü etekleriyle yalının her tarafını dolaşıp pisletiyor. Kendisine emir buyursanız da bari böyle her yeri dolaşmasa...” (Gürpınar, 2015, s.87) ifadeleri aslında Batılılaşmanın ve hatta Batılının kendisinin dahi ne zor şartlarla kabul gördüğünü yahut hiç kabul göremediğini açıklamak için dikkat çekicidir.

Karşıt çıkışların yanında arada kalmışlığı da görebildiğimiz Yakup Kadri, bir tarafta modernleşen hayat ile alkollü, danslı partileri diğer tarafta birkaç kilometre ötedeki mevlutü tasvir ederek iki tarafa da ait hisseden karakterinin iç dünyasındaki çatışmayı yansıtmaktadır (Karaosmanoğlu, 2014, ss.138-139). Bu iç çatışmaya değinen bir başka roman da Berkand'ın kaleminden çıkmıştır. Yerleşmiş bir inancı bulunmayan karakterin zor zamanında ki “Ah, inanabilmek, her şeyin Allah'tan geldiğini düşünmek, bunu tevekkülle kabul etmek ne harikulade bir saadet olurdu! İnanmak, aldanmak ve avunmak!” (Berkand, 1980, s.289) yakarışı belki bir açıdan din eleştirisi olarak yorumlanacaktır ve fakat diğer taraftan da manevi olarak dinin önemine atıfta bulunacaktır.

Farklı örnek ve anlatımlar mevcut olsa da genel hatları ile İslami yaşam ile Batılı hayat tarzının karşı karşıya geldiğini vurgulamak yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte modernleşme sürecine hızla girmiş bireyler arasındaki İslami düzeyde kafa karışıklığının farklı bir açıdan gösterilmesi de mevcuttur. Müfide Ferit'in eserinde, Hıristiyan eşleri olan Türk erkeklerinin eşleri ile birlikte bir sohbetlerinde, kadın karakterlerden biri Türk erkeklerinin Hıristiyan kadınlarla evlilik isteklerini yerli Hıristiyanlarla geçirmesini söylerken eşleri Hıristiyan olan bu erkeklerin tepkileri sert oluyor ve “Ermeni, Rum mu, bu nasıl söz!.. Bunlarla evlenmek nerden akla geliyor? Bahis konusu bile olamaz.” (Tek, 2002, s.70) denilerek din algısı ve yanlış yorumlamaların özeti verilmektedir. İslami yaklaşımlar da bulunurken dini de doğru anlamak ve değerlendirmek gerektiği, bu açıdan bir tutum sergilenecekse de bilerek bu tutumun ortaya konması yerinde olacaktır.

Bu dönemlerden itibaren süre gelmiş olan, dinin elden gitmesi paniği, Batılılaşma ile gelecek yeni adetlerin, kanunların ve hatta hürriyetin kabulsüzlüğü, din de dâhil olmak üzere oluşabilecek şüpheli aydın yaklaşımlardan ortaya çıkan korku kendini hissettirmektedir. Ancak dönemin içinde bulunduğu kabuk değiştirme durumu düşünüldüğünde, objektif bir bakış açısıyla, bu kaygıları hissedenler açısından da haklı tavırlar sergilendiği düşünülebilmektedir.

7.1.2. Milli benlik

İslami karşı tutumların görüldüğü kadar Milli tutumların ve Türkçülük akımının da karşımıza çıktığı bu dönemde Batılılaşma hareketlerinin önünde bir duvar gibi duran bu konuya da değinmeden geçilemez diye düşünülmektedir. Hem İslami öğeleri hem de Türkçülük fikrini içerisinde barındıran geniş çerçeveli bir örneği Nezihe Muhiddin’de de görmek mümkündür. Fransız matmazelin Mürşit Efendi ile konuşmasındaki detaylara değinmek aydınlatıcı olacaktır. Bir Türk şairin mısralarından bahseden Mürşit Bey, Fransız matmazelin her Türk lafı duyduğunda estağfurullah demesinin öğretilmiş olduğunu, kendisine Türk kelimesine kızıldığının ve hatta hakaret olarak algılandığının bahsedildiğini öğrenmiştir. Buna karşılık Mürşit Bey kendisinin Türk olduğunu savunmuş, bununla gurur duyduğunu belirterek, o halde Müslüman olmadığı kanısına varan matmazole, hem Türk hem de Müslüman olduğunu açıklamıştır. Osmanlı lafının ise sadece bir hanedan isminden ibaret olduğuna değinmiştir. Milliyete bağlılığın henüz gelişmediğinden bahsetmişlerdir (Muhiddin, 2006, ss.419-420). Bu değerli örnek pek çok açıdan yol gösterici bir fikir beyanı olmaktadır. Döneminin pek çok görüşünü tek bir noktadan belirtmekle kalmayarak, dönemin Batılısının gözünden toplumumuza bakışını da içerisinde barındırmıştır. Bununla birlikte dönemin alafranga mürebbiyelerine çatarak, milli benlik vurgusu yapan Ayverdi’de de milli kültürden uzak yetiştirilen Türk kızlarına değinilmiştir (Ayverdi, 2006, s.213).

Milliyet fikrinin çıktığı, oluşma zeminin hazırlandığı yılları takiben gelişen bu fikirler Batılılaşmanın önünde dururken diğer yandan da yeni bir akımın, bir fikrin yayılmasını sağlamışlardır. Ve ayriyeten görebilmekteyiz ki, bu görüşün de tarafında olmuş, hem doğurmaya hem yaşatmaya çalışmış aydınlarımız söz konusudur.

Örnek teşkil edecek bir ifade Tanpınar’ın satırları arasında da hayat bulmuştur: “Ben Türkiye’yim. Türkiye benim adesem, ölçüm, realitemdir. Kâinata, insana, her şeye oradan, onun arkasından bakmak isterim” (Tanpınar, 2014, s.273). Benzeri ve bu fikirlerin o dönemde ne zor şartlar

altın yaşandığını ve ifade edildiğini, kendi karşısında pek çok zıt ses mevcutken kendisinin de zıt seslerden olduğunu görmek ve düşüncelerin bu gelişim sürecine bu eserler arasından bakabilmek elbette keyif verici ve bir o kadar da bilgilendirici bulunabilmektedir.

Batılılaşmanın karşısında duran görüşlerden biri olarak adlandırılan milli hareket, eserlerin çoğunda gündeme getirilmiştir. Türk gençliğinin onurunu kırmak için getirildiği söylenen ecnebler (Erol, 2007, s.195), milli kalması zorunlu olarak değerlendirilen kültür (Safa, 2010, s.119). Batılılaşmayı beğenerek Türklüğü kaba bulan beyanlar (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.91) ve yabancı bir kızla evlenilmesinden bir Türk ile evlenilmesi daha yeğ bulunan erkekler (Fatma Aliye, 2005, s.59) gibi tarafa ya da karşıt pek çok anlatımı ve yaklaşımı bulabildiğimiz bu romanlarda tek bir düşünceden öte pek çok farklı tanımlama ve ithamı görebilmek, dönemin birbirinden değişik bakış açılarına değinebilmek son derece olasıdır. Fakat milli benlik ile Batılılaşma arasında bağ kuran bir değerlendirmeye rastlamak da bu denli zordur. Yine de sentez arayışından geri durulmamış, hayli muhafazakâr sayılan yazarlarda dahi bir sentez oluşturma istenci görülmüştür.

7.1.3. Geleneklere bağlılık

İslami ya da milli temellere dayanmadan, fakat belki de ikisinden de güç alarak, değişime karşı eski değerleri savunan ve devam etmesi istencinde olan bu bakış açısı da yine Batılılaşma karşısında son derece etkili bir tez olarak savunulmuştur. Tarafı her ne olursa olsun, bu tutum kendini eserlerde sıklıkla göstermiştir.

Huzur'da Mümtaz'ın oyun oynayan kız çocuklarını görüp tartışma sırasında belirttiği şu cümleye dikkat çekmekte fayda görülmektedir, “Kız çocukları türkü ile oyun oynuyorlardı. Ta fetihten beri belki bu türküler vardı. Ve kız çocukları onları söyleyerek oynuyorlardı. İşte bu türkülerin devam etmesini istiyorum” (Tanpınar, 2014, s.378). Bu ifade çok naif ve anlaşılabilir bir istenç olarak karşımıza çıkarken, kimi gelenekçi yaklaşımlar ise bu kadar yumuşak bir üslupla belirtilmemiştir.

Zorlutuna'da çocuğunu emzirmek için doğumdan sonra üç ezan duyulmasını adet yerini bulsun diye bekleyen genç anne (Zorlutuna, 2002, s.101), Şemsettin Sami'de okuldan ayrılmak istemediği halde 10 – 11 yaşına geldiğinde gelenek gereği okuldan alınan kız çocuğu (Şemsettin Sami, 2015, s.25), Adıvar'da halkın adetlerine uygun olmadığı için bisiklete binmesine karşı çıkılan Lale (Adıvar, 2009, s.33), Uşaklıgil'de gelenek olunduğu üzere kaynanasının sözünden çıkmaması gerektiği bildirilen gelin Suzidil (Uşaklıgil, 2014, s.88) ve Berkand'da laf gelir diye sevgilisiyle dışarıda görülmekten korkan Perihan (Berkand, 1980, s.240); tüm bunlar dönemin geleneksel tutumlarını açıklamaya yeterli gelen durumlardır. Geleneklerle hayatları sıkıştırılan, kendi kararlarını vermekte zorlanan, isteklerinden mahrum bırakılan ve şans o ya hepsi de kadın olan pek çok karakter aynı çizgide buluşmuştur. Geleneksel tutumları anlayabilmemiz, günümüze intikal etmiş ya da etmemiş kimi değerleri ve yaşattıkları zorlukları görebilmemiz tüm bu romanlarda mümkün görünmektedir.

Bir de bunların Batılı adetler ile birleştiği düşünülürse, bu karşıtlığın yarattığı etkiler anlaşılabilir. Mürebbiye'de Batılı terbiyeyi beğenmeyen gelenekçi yaklaşımın güzel örneklerinden olan, “Benim bildiğim çocuk terbiyesi, bir büyüğün yanına girer iken önünü kavuşturup edeple yürümek, el etek öpmektir. Böyle kışını kabartıp da boncornu demek nasıl terbiye bilmem ki?” (Gürpınar, 2015, s.90) ifadesi gibi, geleneksel yaklaşımda ısrarcı olanlar tarafından anlaşılamayan bir Batılılaşma söz konusudur. Tenkit ile birlikte aslında kati bir doğru yol gösterme isteğini de barındıran bu tavırlar, şüphesiz ki Batılılaşma hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki; bir toplumun değerlerini ve geleneklerini yok sayarak yeni bir sürecin içine girmesi, bir anda her şeyi unutabilmesi ve her şeye alışabilmesi son derece güçtür.

7.1.4. Sentezci yaklaşımlar

Karşıt görüşlerden biri sayılabilecek, çünkü Batılılaşmayı tam anlamıyla kabul edemeyen bu yaklaşım da, kendi tutumuyla Batılılaşmayı bir potada eritmeyi ya da bir arada yaşatmayı arzu eden tavır olarak önümüze

çıkıştır. Batılılaşmanın top yekûn karşısında durduğunu iddia edemediğimiz halde, Batılılaşma taraftarı olduğunu da kabul edemeyeceğimiz bu yaklaşım yine eserlerde kendini belli etmiştir. Safa'nın bu yaklaşımı bilinir olmakla birlikte Fatih – Harbiye'de de kendini göstermiş ve "...Türkiye, Garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı, yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir." (Safa, 2010, s.123) cümleleriyle hayat bulmuştur. Aslında muhafazakâr çizgide değerlendirilebilecek olan Safa, çoğu zaman sentez arayışında olmuş yazarlardandır.

Bu arada kalmış bakış açısından nasibini almış, her iki tarafa da eşit mesafelerde olmasa da yakın duran Adıvar için de durum Safa'dan farklı olmamıştır. Batılılaşmayı desteklediği halde eski bir tarafı olduğu da su götürmez olan Adıvar'ın anlatımında Nazmi Bey'in hem kendi şahsiyetini hem de ailesinin ananelerini koruduğu yönündeki açıklamasının peşinden gelen şu ifade sentezci yaklaşımın değindiği birliğe işaret etmiştir: "Yeni adetleri eskileri üzerine aşılama ile iktifa etti. Esasen bütün ailede şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana uymak kabiliyeti vardı" (Adıvar, 2009, s.86). Örnekte de görebileceğimiz gibi, pek çok kültürden pek çok toplum gibi, gelenekleriyle ve geçmişleriyle ilerleyebilecek insanlar mevcuttur. Ancak Batılılaşmanın tepeden inme başlangıcı ve aynı metotla devam etmesi bunu imkânsız kılmıştır.

Bu fikirlerin ötesine geçerek, Tanpınar toplumun içerisindeki bireylerin genel hatlarıyla istediği gerçek yaşam ve durumlar üzerinde durmuştur. Realiteden uzaklaşmayan, olanı işaret eden ve örnek alan bu tavır ile toplumun tekniği almaya çalışırken zihniyeti ve eksik kalan değerleri de aldığı Batı'nın yanında aynı zaman da eskiyle olan bağlarını koruma istencinde olduğunu da belirtmiş, bu analizinin sonucunda da insanların farklı yaşam standartları olsa dahi aynı şeyi istemesi gerektiğinin, toplum bütünlüğünü farklı isteklerin bozacağı ve aynı hayat ihtiyaç duyulması gerektiğinin altını çizmiştir (Tanpınar, 2014, s.269). Bu yaklaşımı ile Tanpınar, bir aydın olarak fikir beyan etmek ya da kendi doğrularını

göstermek yerine; toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını, isteklerini ve birleşmeleri gereken asgari müştereki belirmiş, dönemin ruhunu anladığını göstererek sentezci yaklaşımın önemini bu sayede sunmuştur.

Sentezciliğin bir fikirden öte bir ideal olduğunu hissettiren benzer örnek ve atıflar için hayal öteye gidemediğini belirtmek yanlış olmayabilir. Fakat sentezden öteye geçebilmiş bir Batılılaşmanın da yanıp yaşanmadığı tartışma konusu olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANLARDA KADININ TEMSİLİ

Dönemin Batılılaşma hareketleri ve değişimler ele alındıktan sonra bu çerçevede kadın konusu ele alınacaktır. Böylece Batılılaşmanın anlaşılmasıyla birlikte, kadınlara karşı sergilenen tutumları, kadınların iç çatışmalarını, kimi eleştirileri ve atfedilen rolleri görebilmek ve değerlendirmek mümkün olacaktır. Ek olarak, Batılılaşma ile kadın figürü üzerindeki değişimler ve mevcut olandan farklı gelişen kurgular görülebilecektir. Bu hedef doğrultusunda, romanlardaki kadın temsillerine bakılacaktır.

Kadın figürü hemen her dönem ve toplumda önemli görülmüş, geçiş süreçleri başta olmak üzere çoğunlukla sembol haline getirilmiştir. Kadınlık durumuna yapılan vurgu, görüşler değişse de benzer şiddetlerde olmuştur. İster siyasi ister sosyal ister hukuki ister dini olsun, kadınların rol model olarak vitrine çıkarıldığını görmek mümkündür. Fikirlerin kadınlar üzerinden somutlaştırılma çabası, Batılılaşmanın neredeyse bir kriz olarak kendini gösterdiği bu dönemde tepe noktasına ulaşmış görünmektedir. Berktaş'ın ifadesi de bu durumu doğrular niteliktedir: "... hemen her toplumda böyle kritik dönemlerde gözlemlendiği gibi, Türkiye'de de bölünme ve kopuşun yol açtığı kaygıların, simgesel olarak cinsel kimlikler alanına, özellikle de "kadın" kimliğinin kurgulanmasına projekte edilmiş olması" (Berktaş, 2009, s.275). Bu sebeptendir ki, Batılılaşma sürecinde ele alınmadan geçilemeyecek konu kadındır ve kadınlar üzerindeki toplum baskısını oldukça iyi görebileceğimiz dönem de Batılılaşma sürecidir. Zira Batılılaşma beraberinde farklı görüşleri de getirmiş ve toplumsal hayatın pek çok farklı noktasında kendisine de karşıt söylemlerine de yer bulabilmiştir. Buradan hareketle günümüzdeki kadın unsurunu daha doğru anlayabilmek için bu dönemi incelemek neredeyse bir mecburiyet olarak görülebilmekte ve bizim için bir yol haritası teşkil etmektedir.

Kadınların her alanda sahip olduğu ya da olmadığı haklar, konumlandırıldığı yer, kendisine yüklenen sıfatlar ya da roller, ona biçilen

şekiller romanlarda dönemin güncel, canlı ve gerçek örnekleri olarak yer etmiştir. Buradan hareketle, kadın olgusunu yeren veya yücelten örnekler eşliğinde, onu bir çeşit buhrana ve düşünsel karşıtığa sokan halleri de görebilmekteyizdir. Bununla birlikte, kadınlara çizilen yol haritalarının baskısı altında, kadınların da kendilerini bulma ve yönlerini tayin etme çabaları söz konusu eserlerde bulunabilir.

Bunların dışında, örneklere bakıldığında ya da söz konusu eserler okunduğunda toplumdaki kadınların yer edinmesinin bir hayli zaman aldığı görülmektedir. Buna rağmen yer edinebilmiş mi ya da günümüze kadar bu yer edinme durumu bir sonuca ulaşmış mı soruları sürmektedir.

Dönemin farklı görüşlerinin tam ortasında kadın figürü görülebilir. Farklı görüşlerin anlatılma ve benimsetilme çabası içerisinde, görüş sahipleri çoğu zaman kendi kadın tiplerini çizmekten ve bahsi geçen kadın figürünü şekillendirmekten çekinmemişlerdir. Ele alacağımız konu başlıkları üzerinden de bu durumu ve dönemin yarattığı sorunsalı değerlendirmemiz mümkün olacaktır.

8. TOPLUMSAL KADIN TİPLERİ

Ele alınan dönem bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Pek çok fikrin ve yaşayışın bir arada görüldüğü, oldukça farklı izlerin yansıdığı bu önemli dönemde kaleme alınmış eserlerde kadın figürüne değinilecek olduğunda, birbirinden farklı kadın tiplerinin anlatımı ile karşılaşılabilir.

Bu kadın tiplerinin Batılılaşma ile birlikte övüldüğü ya da yerildiği birbirinden farklı bakış açılarına rastlamak oldukça kolaydır. Herkesin ele aldığı bu benzer ama farklı kadın karakterler, kendi ellerinde olmayan şekillere girmiş ve bu atfedilen halleri ile her görüşe göre kendince değerlendirilmiştir.

Dönemin öne çıkan birkaç önemli figürü mevcuttur. Ele alınacak olan figürler de bunlardan ibaret olacaktır. Yansımalarını her dönemde hissettiren bu öncül tipler, kadınlık ile ilgili tüm fikirleri açıklayıcı bir hal alacak, erkeğe uygulanamayan bir ideal çizme örneği teşkil edeceklerdir. Pek çok farklı şekilde göreceğimiz bu “cins-i latif” figürü, kimilerinin hayalindeki

kimilerinin karşısında durmaya çalıştığı ama her ne olursa olsun kılıktan kılığa, şekilden şekle girmiş bir mefhum olacaktır.

8.1. Cariye ve Odalık

Cariye ve odalık romanlarda karşımıza sıkça çıkan kadın tiplerindedir. Farkına değinmek gerekirse; cariye, yabancı ülkeden getirilmiş, özgürlüğü elinde olmayan, bir malmışçasına alınıp satılabilen, sahibi olan kişinin her isteğini yerine getirmekle mükellef kadın, odalık ise, erkek tarafından nikâhsız olarak eş gibi kullanılan, dilendiği zaman birlikte olunan kadındır. Osmanlı'dan sirayet etmiş bu kavramlar, özellikle Tanzimat dönemi eserlerinde oldukça güncel ve kullanılabilir öğelerden olmuştur.

Nezihe Muhiddin'in *Sus Kalbim Sus* romanı, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi'si*, Namık Kemal'in *İntibah* romanı bu konu için oldukça önemli ve değinilmesi gereken baş eserler arasındadır. Ayrıca benzer örnekleri farklı eserlerde de bulabilmek elbette mümkündür.

Acıklı bir tarafı da görülebilen bu cariye ve odalık tipleri ile ilgili fikrin anlaşılmasını sağlayacak cinsten bir ifade Uşaklıgil'de, "Tayyar Efendi'nin müstefreşesi (odalığı)! On beş yaşında ya var, ya yok (...) Geçen seneye kadar kız Tayyar Efendi'ye: "Efendi baba!" dermiş." (Uşaklıgil, 2014, s.75) şeklinde betimlenmiştir. Elbette her zaman her figürde olduğu gibi bu figürlerde de bir aşağılama ya da hor görme karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir tanımlama Ayverdi'de "İbrahim Efendi, karısı öldükten sonra evlenmemiş, odalıklarının silik ve şahsiyetsiz mevcudiyetleri, kadın mevzuunda ona yetip de artmıştı." (Ayverdi, 2006, s.9) önermesiyle anlatılmış, kimileri tarafından belki de tasvip edilemeyecek düzeyde işlenmiş benzer durumların ve söylemlerin başını çekmiştir. Burada da görüldüğü gibi bu kadın figürleri pek değerli bulunan şahsiyetler değildir. Kadınlara verilen önemin dahi tartışmaya açık olduğu bu dönemde söz konusu karakterler daha da aşağıda görülmektedir.

Dönemin toplumsal algısının da bu yönde olduğunu, kadınları bu şekilde kategorize ettiklerini belirten Adıvar'ın "En geniş manasıyla ona göre kadın iki sınıftır: Bir tarafta analar, kızlar, öbür tarafta karılar ve odalıklar."

(Adıvar, 2009, s.50) cümleleri de zihniyeti anlamamız açısından seçilebilecek nadir örneklerdendir. Eski nesil için ve bazı yeni nesil için de hissedilen ve düşünülen bu yöndedir. Bu da bize kadın bireylerin toplumsal yeri ile ilgili önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Nitekim günümüze bakıldığında bile bu görüşün kimi çevrelerce sürdürülmediğini söylemek olanaksızdır.

Dönemin ruhunu ve Osmanlı'nın katkılarını yabana atmadan, objektif bir bakışla bu görüşleri değerlendirmek zor ama son derece önemlidir. Enin'de de sevdiği erkeğe yakın olmak maksadı ile cariyelik yapmaya razı olan kadın ile evlilikten önce bir araya gelmenin bir manisi olmadığı söyleyen Rıfat'ın aralarındaki ilişki yine altı çizilecek önem teşkil etmektedir (Fatma Aliye, 2005, s.173). Burada her ne kadar romantik bir örnek verilse de dönemin bakış açısını bize yansıtmaktadır. Özellikle eserin 1910'da yayımlandığını düşünürsek kadın – erkek ilişkileri ve cariyelik konusunda bize esaslı fikirler verdiği görülmektedir. Ele alınan dönemler içerisinde, ileriki dönemlere kadar, kadınların ikinci planda tutulması ve kendini önemsiz görmesi karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum biraz da kadınların eğitim alması ve çalışma hayatına kazandırılması ile değişmiştir. Bu değişim belki de en çok Cumhuriyet dönemi sonrasında karşımıza çıkmaktadır.

Bunlar gibi imalar ve ifadeler ele aldığımız dönemde fazlasıyla mevcut olup en başta da belirttiğimiz gibi, cariyelik ve odalık mevzusunu baştan sona ele alan romanlar da yol gösterici niteliktedir. Felatun Bey ile Rakım Efendi'de öne çıkan karakterlerden biri olan Canan'ın satılma faslını anlatan bölüm dikkat çekicidir. Hastalıklı görüntüsüne ve on dört yaşında olmasına rağmen satılan Canan'ın bir meta gibi satıldığı anlatılmıştır (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.22). Fakat Ahmet Mithat'ın kadın olgusuna yaklaşımı burada önemlidir. Bir insanın hürriyetinin satıldığını ve bunun bedel biçilemeyecek bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim daha sonra da cariyesini iyi yaşatmış ve istediği her eğitimi almasını sağlamıştır. Süreç ilerlediğinde, cariyesinin kendisinden satın alınması söz konusu olduğunda, bu bedelin cariyesine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre onun hürriyetini bedeli ona ait bir paradır. Çok erken dönem bir eser

olmasına rağmen, dönemin aydınlarının kadınların hürriyetine bakışını açıklamaktadır. Bu da önemli bir veri olmaktadır.

İntibah romanında da, ana karakterlerden biri yine cariye-dir. Burada da Dilaşub'u oğluna beğendirmek ve belki odalığı belki karısı olmak üzere göstermek isteyen Ali Bey'in annesi hakkındaki "...Dilaşub'u Ali Bey'e ikram edercesine teklif etmeye kesinlikle karar verdi." (Namık Kemal, 2013, s.81) ifade, cariye statüsündeki bir kadının herhangi bir söz hakkına sahip olmadığını ve nitekim cariye olmayan dönem kadınlarının da evlilikleri üzerine çoğu zaman fikir beyan edemediklerini bize göstermektedir. Bu örnek de yine aynı dönemin eserleri arasında olmasına rağmen, kadının yeri ile ilgili farklı bir noktayı bize işaret etmektedir. Her ne kadar aydın erkekler kadınların haklarını savunsa da toplumda ki bakış açısı böyle seyretmektedir.

Sus Kalbim Sus'da yine cariye ve odalık konusu detaylıca işlenmiş, Muhiddin'in benzer başka eserleri arasında bu kavramlar yine bu eserde de yerini almıştır. Padişah için satın alınan ve özenle yetiştirilen bu kız yedi – sekiz yaşlarında satılmış, Padişahın gözdelelerinden olması ümidiyle on üç yaşına değin yetiştirilmiştir (Muhiddin, 2006, s.393). Osmanlı dönemine atıfta bulunan bu eserde aslında toplumdaki kadınların hangi noktadan nereye geldiği bize gösterilmektedir. Bu da dönemler arasında ki farklılaşmayı ve geçişi belirgin bir şekilde anlatmaktadır.

Görüldüğü üzere, Osmanlı'nın son dönemleri gelinmiş, Batılılaşma hevesi baş göstermiş olsa dahi cariye ve odalık tipleri vazgeçilemeyen karakterlerden olmuştur. Kadın figürüne biçilen roller ve verilen değer açısından yadsınması mümkün değildir. Bu noktadan başlayarak Batılılaşmanın getirdikleri ile kadınlara yüklenen fikirlerin değişmesi ya da değişmemesi dikkate değer bir inceleme ve tartışma olacaktır.

8.2. Metres

Kadın imgelerinden biri de, romanlarda sık sık vurgulanan metres tipidir. Farklı değerlendirmeler ve düşünceler ışığında kadınlara yüklenen sıfatlardan biri olarak karşımıza çıkan metres tabirini ve altında yatan tanımlamaları değerlendirebileceğimiz örnekler mevcuttur. Genel itibariyle

namuslu kadının ya da nikâhlı aile kadının karşıt örneği olarak karşımıza çıkan bu imaj, Erol'da "Sarı Sabahat derlerdi ona. O zaman İstanbul'da vükela metresi olarak saltanat sürüyordu. Şurada burada görmüştüm, enfes bir kadındı." (Erol, 2007, s.177) şeklinde karşımıza çıkarken bunun gibi pek çok eserde daha bir yan karakter ya da onur kırıcı bir itham olarak kendini göstermiştir.

Gürpınar'ın da mürebbiyesinin İstanbul'a gelişi metresi olduğu Maksim'le olmuş, fakat onu da başka bir erkekle aldatmıştır (Gürpınar, 2015, s.29). Döneminde bir erkek için yapılması mazur görülen pek çok şey, kadın söz konusu olduğunda metreslik olarak isimlendirilmiştir. Ahlaki doğruluğu ya da yanlışlığı tartışma konumuz olmamakla birlikte, kadınlık üzerinden gösterilen bu tavrı dikkate almamız gerekir.

Zorlutuna'da da çocuklarına ilgisizlikleri tartışılan ebeveynlerin bu durumlarına sebep de metres olmuş. Fakat burada nikâhlı eş olan kadın ile bir arada verilen bir örnek gösterilmiştir; "Babası, ikide bir değişen metreslerini ve onların bin bir kapisini düşünmekten; annesi de bütün hayatında alnının kara yazısına ağlamaktan baş alıp da evlatlarıyla meşgul olamamışlardı" (Zorlutuna, 2002, s.19). Görüldüğü gibi metres konusuyla ilgili pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler bize hem kadın – erkek ilişkisi ile ilgili hem de kadınlara verilen değerle ilgili sonuçlar sunmaktadır. Her dönemde karşımıza çıkabilen bu metres örneği günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Dikkate değer bir nokta, erkek yazarlarımızda metres tanımı çok önemli bir yer tutmamış, kadın yazarlarımızda ise kimi zaman aşağılayıcı bir tavır kimi zaman da erkeğe karşı bir sataşma olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim Adıvar'da da, modern olmanın gereklerinden sayılan, milyonerlerin daktilo metresleri olması gerektiği ifade edilmiş, bunu sağlamak için de kadınlara baba tavrı ile yaklaşım kendisine ve çevresine alaka göstermek gerektiği anlatılmıştır (Adıvar, 2009, s.42). Bunun belki de erkek yazarlarda daha az karşımıza çıkması, erkeklerin söz konusu durumu daha olağan karşılaması ile ilgilidir. Kadın karakterlerde ise karşımıza çıkan bu örnek, hem kadınların karşıt tutumunu hem de kabullenişini göstermektedir.

Romanlarda geçen pek çok kadın tipi gibi, metreslik de kadınları bir kaba sokmaya çalışan, bir yaftayla işaret etme derdinde olan kategorizasyonlardan başka bir şey değildir. Bu ayrımları yapanların da erkekler ya da erkek zihni ile düşünen kadınlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

8.3. Türk Kadını

Dönemin kadın tipleri içerisinde Türk kadını figürü de belli bir yere sahiptir. Kimi zaman hor görülmüş kimi zaman övülmüş bu kadın tipi yine kadınların fikri kategoriler içerisinde ki yerlerinden birini temsil etmiştir.

Batılılaşmanın getirdiği yeni hayat standartları içerisinde toplumdaki kadınların da değişmesini beklemiş, klasik Türk kadın modelinden hoşnutsuzluğunu ifade etmiş kahramanlar görülebilmektedir. Ahmet Mithat'ın Felatun karakteri “Neye yarar o Türk kadını ki, tavrından, kibriden geçilmez. (...) Hanıma kendini yarandırmak mümkün olmaz. Nazı çekilmez, şakası lezzetsiz” (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.96) ifadeleri ile Batılılaşmış erkeğin gözünden Türk kadını anlatmıştır. Yine Batı özentisi bir erkek gözünden anlatımını yapan Recaizade’de de durum bundan farklı olmamıştır. Bihruz Bey’in “Türk kadınları ne kadar biyon edüke olsalar yine nafi! (...) Ah! Bu hanımlarda polites yok, polites!..” (Recaizade, 2014, s.113) cümleleri de aynı düşünce yapısının örnekleri arasında bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Türk kadını ile ilgili eleştiriler mevcuttur. Nitekim erkekler tarafından bu eleştirilerin sürdüğü günümüzde de görülmektedir. Bu açıdan ele aldığımız dönemden bu yana çok fazla değişiklik olmadığı, yabancı kadınların çeşitli sebeplerle Türk kadınına yeğ tutulduğu bilinmektedir. Anlaşılan odur ki Türk kadını söz konusu özelliklerini hemen her devirde sürdürmüştür.

Yeniye ayak uyduran erkekler, kadınların da değişmesini beklemekte fakat kadınların değişiminin önünde erkeklerinkine nazaran bir takım toplumsal engeller ve baskılar olduğunu çoğu zaman unutmaktadır. Tanpınar’da gördüğümüz, hayatında rahatça gülmemiş, serbest hareket edememiş, çocuklarını dahi istediği gibi sevememiş Türk kadınının işittiği nasihatler arasında da kendini gizlemesi gerektiği düşünceleri yer almıştır

(Tanpınar, 2014, s.149). Burada da görülmektedir ki Türk kadını çevresinden gelen çeşitli baskılar sebebiyle, belki kendi kafasında bile oturttuğu, değişimleri rahatlıkla yaşayamamıştır.

Türk kadınının modernleşme serüveninin daha zorlu ve çetrefilli olduğu aşikârdır. Kendini kolayca Batı'nın kollarına bırakan erkek için mevcut olan rahatlık ne yazık ki kadınlarda aynı hızla ilerlememiş ve belki de kimi zaman desteklenmemiştir. Kadıköyü'nün Romanı'nda da buna eleştiri niteliğindeki “Zengin ve kibar Türk kadınları hala, nazlı saksı çiçekleri gibi yaşıyorlardı.” (Erol, 2007, s.261) cümlesi kadınların geciken medenileşme süreci hakkında fikir verebilirken, bu geç kalmışlığın ya da tamamlanamamış evrim sürecinin nedenlerini onlarda aramak da ne denli doğrudur bilinmemektedir. Toplum ve erkek yönlendirmeleri ile ondan bağımsız olarak yolu çizilen Türk kadınının da, kendisinden beklenen birbirinden farklı tüm bu şeyler arasında nasıl yaşamını sürdürdüğü merak konusudur.

8.3.1. Eş, anne ve aile kadını

Karşımıza çoğu yerde desteklenen ve beğenilen bir tip olarak çıkan bu kadın imgesi, zaman zaman da bu durumun tersi bir şekilde eleştirilmiştir. Batılılaşma hareketlerinden önce kadınlar için önemli bir görev haline getirilmiş olan annelik ve eş olma yeni yaşam tarzıyla yer yer şekil değiştirmiştir. Ayverdi'nin şu cümlesi, “Esasen o zamanlarda ev, kadın için vazife, mesuliyet ve zevklerinin hemen tamamına sahne olan yarı mukaddes bir makam...” (Ayverdi, 2006, s.188) kadınlara ev ve aile kapsamında biçilmiş olan rolü açıklamaktadır. Bu rol, çoğu zaman kadınların modernleşmesinde engel teşkil etmiştir. Toplum da baskısıyla olmak istediği ya da olunması beklenen noktaya ulaşamamıştır.

Neredeyse hayatının tamamı kocasından, çocuklarından ve evinden ibaret olarak gösterilen bu kimlikte yine kadınlara toplum ya da erkekler tarafından verilmiştir. Enin'de Rıfat karakterinin şu yorumu da bu açıdan son derece çarpıcı görülmektedir: “Zira kocası tarafından sevilmeyen bir kadın hiçbir zaman bahtiyar olamaz” (Fatma Aliye, 2005, s.29). Belirttiğimiz gibi burada da kadın karakterin yolu başkaları tarafından ve onların isterleri ile

çizilmektedir. Bu tavrın arkasında yatan ataerkil düşünce yapısını bir tokat gibi yüzümüze vuran Safiye Erol “Şu kadın ve şu çocuk benim mahlûklarımdır, der gibi Yaradanlık taslar, göğsünü gerer, böbürlenir. (...) Onların efendilik hevesiyle dağıtmak istedikleri ihsanlar birer esaret ve felaket yaratır.” (Erol, 2007, s.175) çıkarımıyla çok önemli ve çokta yerinde bir analiz yapmıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere toplumdaki kadınlar çoğu zaman erkeklere bağlı bir varlık olarak görülmüştür. Bu sebeple de kendi kararlarını vermesinden ya da hürriyet sahibi olmasından pek de söz edilemez

Pek çok örnekte evlendikten sonra yaşayış tarzını değiştiren, anne olduktan sonra farklılaşan, aile kadını olmayı eviyle alakadar olmak şeklinde yorumlayan kadın figürleri karşımıza çıkmaktadır. Fakat bunlar kendi arzularıyla ya da gerekli görmeleriyle ilgili bir netice midir yoksa genel yargılar hayatı böyle şekillendirmeye mecbur bıraktığından mıdır, tartışmaya açık olacaktır. Berkand’ın tuvaletine, kuaförüne, giyimine düşkün ve eğlenmeyi seven karakteri Perihan şu değişimle karşımıza çıkmıştır: “Bundan böyle benim için şıklık temizlik demektir, koketlik de bir ana olduğumu daima göz önünde tutmak.” (Berkand, 1980, s.256) ve kabullendiği bu değişimi bir mecburiyet gibi bizlere sunmuştur. Çünkü toplum ondan bunu beklemektedir. Toplumun emirlerine uymaksa bir mecburiyet olarak görülmektedir. Belki de Türk kadınının modernleşmekte gecikmesini burada aramak lazımdır.

Anne, eş, aile kadını gibi sıfatları alan kadın imgesi bu sıfatlarla birlikte yüklenen vazifeleri de çoğu zaman kabullenmiştir. Sadece ele aldığımız söz konusu dönem değil belki de bu hala devam eden bir tutumdur. Ancak dikkat etmemiz gereken önemli noktalardan biri şudur ki, kendisinden Batılılaşması beklenen dönem kadınları bir taraftan da yerine getirmesi beklenen sorumluluklarından geri düşmemelidir. Yine bu noktada fark edeceğimiz gibi, Batılılaşma serüveni içerisinde erkeklerin hayatında böyle ikilemler görülmezken kadınlardan herkesin beklediği farklıdır ve kadınlar muhakkak ki arada kalmaktadır.

8.3.2. Eski nesil – yeni nesil kadın

Dönemin kadınları ve bu dönemdeki romanların ele aldığı kadın tiplerinden bahsederken eski ve yeni nesil olarak karşımıza çıkan kadın tiplerini ve bunların kıyaslanmasını es geçmek mümkün olmayacaktır. Çoğu örnekte birbiriyle anlaşamayan ve fikirleri açısından karşı karşıya gelen bu iki neslin kadınları söz konusu çatışmalarıyla önümüze çıkacaktır. Zorlutuna'da yine böyle bir nesiller arası fikir çatışması sırasında yeni nesil kadın karakterin ablasına hitaben söylediği “Garip fikirlerim, itikatlarım filan da yok. Onlar sana garip geliyor. Çünkü sen, geçen asırdan arta kalmış gibisin; hâlbuki ben bu neslin fikirlerini, itikatlarını yahut itikatsızlıklarını taşıyorum.” (Zorlutuna, 2002, s.17) çıkışı söz konusu uyuşmazlık için örnek teşkil etmektedir. Burada karşımıza çıktığı gibi çok kısa bir sürede çok büyük farklılıklar meydana gelmiştir. Gerek şeklen gerek fikren birbirine karşı duran nesiller oluşmuştur. Böyle bir dönemde bu nesillerin birbirlerini anlaması beklemek son derece güçtür.

Diğer taraftan bu çatışmanın her devirde olduğu gibi böyle bir Batılılaşma devrinde de olmasını doğal karşılamak gerekmektedir. Nitekim Erol'un Baha karakteri “Ayol, dünyanın hangi devrinde, hangi diyarında yaşlılar, gençleri beğenmiş ki bugün beğensin.” (Erol, 2007, s.66) cümlesiyle durumun zannedildiği kadar vahim olmadığını hissettirmiştir. Ki bu tutumun yanlış olmadığı da aşikârdır. Fakat kaçırılmaması gerek önemli noktalardan biri diğer devirlere nazaran bu devir hızla yükselen bir Batılılaşma hareketinin dönüm noktası sayılmaktadır. Dolayısıyla nesiller arası karşıtlık söz konusu dönemde daha şiddetli çatışmalarla karşımıza çıkmaktadır. Ayverdi eski ve yeni kadınlar arasındaki uçurumun bu dönemdeki şiddetli açılışını “Kendilerinden iki hatta bir nesil evvelki kadınla bunlar arasında artık aşılması mümkün olmayan bir mesafe hâsıl olmuştu. (...) şimdi, vatan da iman da, bu yeni kadın tipi için mühimsenmez vakti geçmiş bir masal artığından başka bir şey değildi.” (Ayverdi, 2006, s.228) ifadeleriyle betimlemiş kendi gelenekçi yorumuyla konuyu değerlendirmiştir. Nesiller arasındaki bu farkta elbette Batılılaşma hareketlerin payı büyüktür. Değerler,

fikirler ve yaşayış tarzı değişmiş, kısa devirlerin arasında büyük farklar açılmıştır.

Ele aldığımız romanlarda yeni ve eski nesil kıyaslamalarına sıkça rastlanmaktadır. Ve fakat yine göze çarpan şudur ki; bir hayli kıyaslama, tenkit ve değerlendirme kadınlar üzerinden, eski ve yeni kadın tiplerinden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Berkand bu değerlendirmelerden birine, erkek karakteri üzerinden yorum getirmiştir. Berkand'ın dönemin erkek fikrini önümüze attığı tespitleri, erkek gözünden yeni nesil kadınların ilerleyen yaşlarına rağmen dinç kaldıkları, giyiniş ve tuvaletlerine özen gösterdikleri, eskilerin hayattan el etek çektikleri yaşlarda yeni kadınların halen genç kız gibi görünmesi ve eski kadınları kışkındıracak güzellikte oldukları yönündedir (Berkand, 1980, s.227). Görüldüğü gibi bu yeni ve eski nesil kıyaslamasında da erkeklerin yönlendirmeleri görülebilmektedir. Belki de yeni nesil kadın tipini oluşturan yegâne hareket ettirici nedenlerden biri yine erkek unsuru ve fikirleridir.

8.4. Ecnebi Kadın

Dönemin romanlarında değinilmiş olan kadın tiplerinden biri de ecnebi kadındır. Kimi zaman mürebbiye kimi zaman sevgili veya eş kimi zamansa Batı'dan gelmiş bir misafir olarak karşımıza çıkan bu kadınlar çoğu zaman Türk kadınlarıyla kıyaslanmış kimi durumlarda eleştirilmiş kimi durumlarda ise değerli bulunmuştur.

Bu eserler arasından ecnebi kadın tipini içerisinde bir hayli yoğun olarak barındıran eserin Pervaneler olduğu görülebilmektedir. Müfide Ferit'in karakteri Burhan Ahmet, Fransız karısı Claire şu şekilde betimlemiştir: "O zaman da Claire koket idi. Biraz geveze idi. Gezmeyi, eğlenmeyi severdi. Halinde şarapçı kızı tavırları vardı (...) fakat iyi kalpli idi ve güzeldi" (Tek, 2002, s.30). Bunun gibi bir ecnebi kadın karakteri üzerine kurulmuş diğer bir romanda Mürebbiye'dir. Bu eserde diğer örneklerden farklı olarak Batı hayranlığı ile hayat bulmuş bir beğeni söz konusudur. Ev halkından hemen herkes aslında ahlaken makbul olmayan kadın karakteri yere göğe sığdıramayarak mazbut, iffetli ve ahlaklı olarak yorumlamaktadır.

Gürpınar'ın ise asıl anlatmak istediği Batı'nın hakkıyla kavranılmamış olmasıdır. Buradan bir örnek olarak, Mürebbiye hakkında ki şu yorum Batı'ya ve ecnebi kadınlara olan hayranlığı ifade edecektir: “Frenk terbiyesi öyledir. Görünüşte serbest, fakat ahlaken iffet ve doğruluk ihtiyacında son derece riayetkâr olurlar” (Gürpınar, 2015, s.135). Bahsedildiği gibi ecnebi kadın Türk kadınından iyi ve doğru görülmüştür. Hâlbuki çoğu zaman Türk kadınının ecnebi kadın gibi yaşaması kabul görmemiş ve eleştirilmiştir. Bu da Türk kadınının toplum tarafından bir tabu gibi görüldüğünü açıklamaktadır.

Elbette Batılılaşmayı doğru anlayan ya da anlamak isteyen kimselerin Batılı insanlara karşı yakınlık duyma tanıma ve gözlemlene ihtiyacı mümkün olabilmektedir. Fakat bizim ele aldığımız bu eserlerde Batı'yı yalnızca yüzeysel olarak ele alan, tutumları hayranlık ve özentiden ileri gitmeyen karakterlerin Batı'ya bilhassa ecnebi kadınlara karşı hayranlık ve saygıyla karışık yaklaşımları söz konusudur. Ahmet Mithat'ın züppe karakteri Felatun bunların başını çekmekte olup ecnebi kadın hakkındaki görüşü şu şekilde karşımıza çıkmıştır: “Görüyorsun ya birader, ne serbesttir. Hiç böyle bir kadın insanı sıkar mı? Efendim, nedir o törenler usuller” (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.95). Burada da görülebileceği üzere ecnebi kadın Türk kadınından daha üstün görülmekte fakat Türk kadınının da çeşitli sebeplerle bu noktaya erişememesi bilinmektedir.

Bu bariz örneklerin yanı sıra geleneksel fikirleri sürdüren, Batılılaşmayı bu denli bir özentilikle yaşamayan ve Türk kadınının Batılı kadından yeğ tutan görüşlerde bu sıklıkta olmasa da karşımıza çıkmaktadır. Fakat Batılılaşma çerçevesinde konuyu ele aldığımızda ecnebi kadınlara karşı tutumun bir hayli farklı olduğu ve ecnebi kadına karşı her anlamda bir beğeni sunulduğu aşikârdır.

9. İDEAL KADIN PORTRESİ

Her dönemde karşımıza çıkması muhtemel, birileri ve daha çokta erkekler tarafından ortaya konulan, dışsal ya da içsel olarak arzu edilenin betimlendiği ideal kadın portreleri olmuştur. Bu dönemde de özellikle bunu ele almamızın yegâne sebeplerinden biri, kendilerine yüklenen roller ve

kendilerinden beklenen pek çok şey varken, Batılılaşma ve karşıtlarının getirmiş olduğu arada kalmışlığın üzerine bir de ideal kadın betimlemeleri yapılmıştır. Zaten ne yöne gideceğini şaşırarak, herkesin kendi yaşayışı hakkında doğru bildiği birtakım şeyler söylenen kadın figürü, bir de herkese göre farklı şekillerde idealize edilmiştir.

Bu konu ile ilgili karşımıza çıkan pek çok örnek vardır. Bunları tek tek ele almak ne kadar uzun olsa da kadınlardan beklenenlerin ne derece farklı ve kafa karıştırıcı olduğunu görmemiz için belki de gereklidir.

Tatarcık'da "Fakat Zehra yanılıyor, çünkü her devirde erkek, Zehra gibi kudreti cinsiyetten gelen kadına olduğu kadar, Amazon tipi kadına da düşkündür." (Adıvar, 2009, s.116), Huzur'da "Her şeyden evvel çok iyi arkadaştı. (...) Musikiden iyi anlıyordu. (...) Mümtaz'ı çıldırtan şey, o garip utangaçlığı, hiçbir günahın ve hazzın gideremediği ruh bekâretiydi." (Tanpınar, 2014, s.153), Kadıköyü'nün Romanı'nda "Türk kızını isterim. (...) Yontulmamış, işlenmemiş; cahil fakat istidatlı olsun." (Erol, 2007, s.76), Kızım ve Aşkım'da "Tatlısın, zekisin, müşfiksin, insanın yavaş yavaş içine giriyor, yerleşiyorsun. Bundan başka, iyi giyinmesini, iyi konuşmasını biliyorsun ki, bunlar da her kadında bulunmayan meziyetlerdendir." (Berkand, 1980, s.179), Sus Kalbim Sus'da "Onu güzelliği kadar da hünerli ve bilgili yetiştirmek istiyordu. Bir taraftan piyano, bir taraftan okumak yazmak, bir taraftan da Fransızca öğreticileri vardı." (Muhiddin, 2006, s.393) gibi örneklerde herkesin kendince oluşturduğu bir ideal söz konusudur. Bu örnekleri tek tek burada geçirmek, kadınların omuzlarına yüklenen onlarca sorumluluk ve beklentinin yanı sıra yine onda görülmesi istenen birbirinden farklı özellikleri anlamamızı sağlayacaktır. Sadece ele aldığımız bu dönemde değil bundan yüzyıllar öncesi ve yıllar sonrası da göz önünde bulundurularak kadınların içerisinde buldukları şaşkınlığı ve belki de buhranı bir nebze olsun anlamak mümkün olacaktır.

Bu dönemde romanlardaki anlamlı ve yüksek ölçüde reel tarih anlatıcılığı bizlere kadınların Batılılaşma hareketleri ile birlikte bir ikilemden çok daha fazlasının ortasında kaldığını göstermektedir. Bir de bunların

üzerine erkeklerin ve ataerkil toplumun idealize ettiği beklentiler eklemlenmektedir.

Bu örneklerin yanı sıra karşıt örnekler ve bir kadının bir erkek tarafından beğenilmemesine ya da istenmemesine işaret eden tutumlarda mevcuttur. İntibah'ta Mahpeker namussuz, iffetsiz ve içkiye alışmış bir kadın olarak erkeğinin canını sıkmıştır (Namık Kemal, 2013, s.68). Bir diğer karşıt tutum Yalnız Dönüyorum'da karşımıza çıkmış birtakım kadınların balodan, tuvaletten ve dedikodudan başka bir özelliği olmadığı, sadece oyuncak kadınlar olduğu ifade edilmiştir (Şükufe Nihal, 2005, s.159). Bu örnekler de ideal olan, istenilen kadın figürüne ters düşmüştür. Tam tersi, bir kadının nasıl olmaması gerektiğine dair örneklerdir. Buralarda da görüldüğü gibi toplum ve özellikle erkekler tarafından ideal kadının nasıl olması gerektiği, bir kadında hangi özelliklerin bulunmaması gerektiği açıklanmıştır. Genel bağlamda kadın figürü ile ilgili şartlar açıklanmış, kadınların da bu kalıplara uyması gerektiği belirtilmiştir.

Görülen odur ki kadınlar ancak birtakım özelliklere sahipse yeterli ve ideal, birkaç noksanlığı varsa değersiz ve erkeğe layık görülmemektedir. Hatta Recaizade'nin Bihruz Bey'ine göre Bihruz Bey'in sevdiği kadın tifodan dahi ölmüş olamaz, onun ki gibi nazik bir vücut ancak veremden ölebilirdi; kadar ileri giden idealize etme çabaları bile ortaya atılmıştır (Recaizade, 2014, s.164). Bu beklentilerin, özelliklerin ve noksanlıkların ise kadınların kendileri tarafından değerlendirilmediği görülmekte, fakat kimin hangi fikrine istinaden değerlendirilmekte olduğu önemli bir tartışma konusudur. Bununla birlikte ideal bir kadın var mıdır, kadınlar bu ideallere uymak zorunda mıdır, kendilerine biçilmiş bu kılıkların içine girmeli midir ve pek çok yükü birlikte bunlara da göğüs germek mecburiyetinde midir soruları değerlendirilmeye ve eleştirilmeye açık görünmektedir.

9.1. Namuslu Kadın

Namus konusu, yüzyıllar boyu sorgulanan, eleştirilen bir tabu olmuştur. Hemen hemen bütün namus ölçümleri kadınlar üzerinden yapılmış, erkeklerin namusu da kadınlar sayılmıştır. Çoğu zaman ideal kadın figürünün

karşısında duran, bu figürü yıkan bir eleman işlevi görmüştür. Batılılaşmadan önce, Batılılaşmadan sonra veya Batılılaşırken; hiçbir dönemde bu olgunun öneminin değişmediğini görebilmekteyizdir. Toplumun ve bireylerin nazarında namus ve kadın olgusu bir arada, kardeş iki kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim ele aldığımız romanlar kapsamında bunu beklide en fazla işleyen, üzerinde fazlasıyla duran Namık Kemal'dir. İntibah'ta olay örgüsünü neredeyse tamamen namussuz olarak nitelendirdiği bir kadın etrafında kurmuş, bu kadına âşık olan ve evlenmeyi düşünen namusuna düşkün Ali Bey'e Mesut Bey ile karşılık vermiş, onu aklını kaçırmakla itham etmiş ve böyle bir kadınla evlenmek istemesine şaşırılacağını belirtmiştir (Namık Kemal, 2013, s.49). Görüldüğü üzere namus konusu hemen her zaman, Batılılaşmanın başladığı dönemlerden günümüze kadar, bir problem olarak değerlendirilmiştir. Kadınların namusu üzerinden tartışmalara girilmiş, kendisinin söz sahibi olmadığı bir olgu konumuna getirilmiştir.

Kadınların namusu sorgulanırken çoğu zaman, yukarıda da işaret edildiği gibi, asıl mesele erkeklerin namusu olmuştur. Toplumdaki kadınların erkeğin namusu olarak görüldüğü kanaatiyle, erkek belki de sadece kendini korumak isteğiyle bir kadının namusunun bekçisi halini almıştır. Şemsettin Sami'de, kızını eve kapamış üvey baba dışarıya çıkmasına izin vermemiş ve "Benim namusum böyle rezaletleri kaldırmaz. Bizde şimdi edep kalmadı, namus kalmadı. Senin gezinti yeri dediğin yerler rezalet yerleridir. Öyle yer kız gönderilir mi? (...) Çünkü bilirim ki namusuma zarar gelir." (Şemsettin Sami, 2015, s.55) açıklamasıyla kendini savunmuştur. Görüldüğü gibi, bir namus koruyuculuğu mevcuttur ancak bu koruma kadınların namusu uğruna mı yoksa kadınlar üzerinden erkeklerin kendini koruma çabası mı belirgin değil fakat dikkat çekicidir. Bu namus düşkünlüğü sadece erkeğe özgü bir durum da değildir. Ailenin namusu, mahallenin namusu, toplumun namusu gibi türetilbilir fakat bu türetilmelerin içerisinde de yine ataerkil düşünce yapısı önümüze çıkmayı sürdürmektedir. Bunun bir örneği Fatma Aliye'de karşımıza çıkar; aslında ecnebi bir gelin istemeyen aile şu şartı koşarak durumu kabul etmiştir: "Şimdi Nihat'a şunu anlat ki eğer Paris'te sevdiği bir kız varsa, namuslu bir aileden, iffet sahibi bir kızsız biz kabul ederiz" (Fatma

Aliye, 2005, s.59). İster Türk olsun ister ecnebi, ideal kadın profiline uygun olması için namus temel nitelikler arasındadır. Bunu her dönemde görebilmek de mümkündür. Pek çok kriterin geri plana atıldığı ve ön şart olarak namusun arandığı bir düşünce yapısı ele alınmakta ve bu düşünce yapısının Batılılaşması beklenmektedir.

Görülen odur ki, neredeyse hiçbir zaman karşımıza bir erkeğin namusunun merakı, namuslu bir damat istenci ya da mahalledeki namussuz bir erkeğin huzursuzluğu yansıtılmamış, namus söylemi yolunu kadın figürü üzerinden çizmiştir. Bu sayede de kadınlara yüklenen sıfatlar ve kadınlardan beklenenler yine artmıştır ve tüm bunlar olurken bunun onayını kadınlardan almak hiçbir zaman söz konusu olmamış, akla dahi gelmemiştir.

Karaosmanoğlu'nun satı aralarına sıkıştırılmış bir sözü, dönemin görüşünü ve ataerkil düşünce yapısını özetler niteliktedir: "...onun yaptığı şeylerin hesabını ancak kocası sorar. Ve her kadının namusu kocasına aittir" (Karaosmanoğlu, 2014, s.67). Bu tek cümle dahi her şeyi anlatma konusunda son derece muktedirdir. Dünyayı ve namusu erkekler gözünden gören ve bize yansıtan bu eserler içerisinde yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumsal yapı ve düşüncede de namus önemli bir etken ve söz sahibidir. Zorlutuna'da babasız bir çocuk dünyaya getirdiği için kendisini lekelenmiş hissedenden Gül karakteri, İngilizce hocası olmayı hayal ederken topluma hak verir ve babası meçhul bir çocukla böyle bir kadına kimsenin iş vermeyeceğini, kendisi yerine buna hakkı olan tertemiz kızlar olduğunu ifade etmiştir (Zorlutuna, 2002, s.109). Burada kadın karakterin namus ölçüsünü biçen ve layık olduğu ve olmadığı şeylere karar veren bir toplum görülürken, bu yaklaşımların kişide de kendisi ya da çevresindeki kadınlar ile ilgili yargılara varmasına olanak sağlamaktadır. Ataerkil düşünce yapısı işte bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Kişiden kişiye ve toplumun derin noktalarına kadar varan, erkek merkezinden çıkmış fikirler kadınlarda da erkeklerde de düşünceyi hareket ettirici temeli oluşturmaktadır.

9.2. Güzel Kadın

İdealize edilen kadın örneklerini, diğer yandan karşıt değerlendirmeleri ve ataerkil kıstasları incelerken güzellik algısına da değinmekte fayda vardır. Ele aldığımız eserlerde şunu görmekteyizdir ki, sadece kadın güzelliğine duyduğu hayranlıkla hareket eden erkekler, bu doğrultuda güzelliği için uğraşan kadınlar ve bunların karşısında duygularına, fikirlerine ve maneviyatına ilgi gösterilmesini bekleyen, güzel bir kadından fazlası olmaya çalışan karakterler mevcuttur. Güzellik anlayışı üzerinden giderken, İntibah'ta karşımıza çıkan şu betimleme bize ışık tutabilmektedir: “Usta bir heykeltıraşın elinden çıkma, putlardan daha yapılı bir beden, siyaha çalan uzun saçlı, ince düz kaşlı, yeşil gözlü, uzun ve siyah kirpikli, al yanaklı, irice çekme burunlu, ufak ağızlı ateş kırmızısı dudaklı” (Namık Kemal, 2013, s.27). Bununla birlikte Enin'de de bir kadının güzellik vesilesiyle başka kadınlarla kıyaslanması ve tercih edilmesi kapsamında “Bunların içinde çok güzellerini gördüğümde kendi kendime “Sabahat bundan güzel!” diyordum. Bir başkasına tesadüfümde ise “Bu Sabahat kadar güzel değil!” diyordum.” (Fatma Aliye, 2005, s.43) anlatımı karşımıza çıkmakta ve bahsettiğimiz güzellik konusuna anlaşılır örnekler teşkil etmektedir. Fakat bunlar ve benzerleri örnekleri bir kenara bırakarak asıl değinilmesi gereken noktanın bu tarz bakış açılarına karşı duruş sergileyen anlatımlar olduğu düşünülmektedir.

Kadınların istedikleri, bekledikleri ve özledikleri tavrı kendi anlatımlarıyla karakterlerin ağzından okuduğumuzda belki de güzelliği yalnız erkeklerin bu kadar önemseydiğini düşünecek ve kadınların kişisel çabalarının önemli bir kısmının erkeklerin arzu ettiklerinden yola çıkılarak yapılmış olduğunu göreceğizdir. Kadın figürü ile ilgili zaten pek çok beklentisi olan erkeğin güzellik başlığı altında bir yenisini daha eklemiş olduğunu fark edebileceğizdir. Bahsedildiği üzere, düşünülen odur ki, güzellik ile ilgili erkek fikirlerine karşılık geliştirilmiş karşıt tutumları ele almak son derece yol gösterici olacaktır.

Berkand'da, “O beni sadece güzel bir kadın olduğum için seviyor. (...) Çirkin bir kadın olsaydım çoktan benden uzaklaşacaktı. Hislerim, maddi manevi ihtiyaçlarım onu alakadar etmiyor.” (Berkand, 1980, s.70), Erol'da,

“Benim şahsımın – ruhumun değil – maddi varlığımın onun için bir kıymeti vardı. Benim kollarımı ayaklarımı, saçlarımı seviyordu!” (Erol, 2007, s.233) ve Şemsettin Sami’de “Ben bir kıızı bir kez görünce nasıl tanıyacağım? Çehresini bile anlayamam. Sonra gelinin sadece güzel olması mı lazım? Ben bir kız akıllı olmadıkça, namuslu olmadıkça, iyi huylu olmadıkça hiç onu gelin yapar mıyım?” (Şemsettin Sami, 2015, s.12) örneklerinde de görüldüğü üzere kadınlar artık yalnızca güzellikten ibaret olmak istememektedir. Bu hem kadınlar hem erkekler için geçerlidir. Dönemin erkekleri kadınlarda güzellikten fazlasını aramaya başlamıştır. Aynı şekilde kadınlar da güzelliklerinden daha fazla kriterlerin değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir.

Kadınların hayatına, kişiliğine ve hatta görünüşüne müdahaleler olduğu, Batılılaşma hareketleri ile beraber ideal kadın imgesiyle birlikte pek çok noktada değişiklikler olduğu ya da kimi sabit fikirlerin kendini koruduğu gözlemlenebilmektedir. Bunların yanında söz konusu durumu kırmak isteyen yeni kadın figürünü ya da ataerkil düşünceye bağlı kalan geleneksel kadın figürü farklı örneklerle görülebilir. Asıl nokta şudur ki bu dönem de değişmiş ya da aynı kalmış tüm şeylere rağmen artık bunların karşısında durma gücünü kendinde bulan yeni kadın karakterler de sahneye çıkmıştır.

9.3. İdeal Kadın Portresine Uymayan Kadın

İdealize edilen kadın figürünün dışında kalan, kendisinden beklenenleri karşılamayan kadın tipleri de mevcuttur. Ancak bu kadın tipleri romanlarda karşıt tepkiler ile karşılaşan karakterler olmuştur. Söz konusu karşıt tepkiler ise daha çok aşağılama olarak ortaya çıkmıştır.

Aşağılama, eserlerde sıkça rastladığımız önemli bir durumdur. Bir şekilde beğenilmeyen ya da yeterli bulunmayan kadın karakterlere karşı kimi zaman sözel eleştiri ya da hakaretler ile kimi zaman fiziksel şiddet ile görülebilmektedir. Genellikle erkeğin kafasındaki ideal kadın figürünü karşısında bulamadığı zamanlarda yükselen bir tutum olarak da ele alınabilmektedir. Bu aşağılama örneklerine Gürpınar’ın eserinin hemen her sayfasında rastlayabilmekteyizdir. Evin beyi, Dehri Efendi’nin çalışması

Eda'ya karşı tutum ve söylemlerinde sık sık rastladığımız bu tavrın, Mürebbiye önemli örneklerindedir (Gürpınar, 2015). Ecnebi kadına, Batılı kadına yaklaşımın farklı olması ve Türk kadınının aşağılanması bu örnekte açıkça görülebilmektedir. Toplumdaki kadınlar çoğu zaman ezilen, beğenilmeyen, hal ve davranışları sebebiyle aşağılanan karakter olmuştur.

Kadınları ele alırken ve kadınların idealize edilme çabası ile gelen olumlu ya da olumsuz yüklerden söz ederken aşağılama, göz ardı edebileceğimiz bir tavır olarak görülmemektedir. Bu tutum zaman zaman tek bir kadından fazlasını da kapsayarak tüm kadınlara yöneltilmiştir. Yine gördüğümüz bu şey, erkeklerin kadınlar üzerindeki baskı ve hâkimiyet uğraşından öteye gitmemektedir. Batı adetleri arasında bulunmadığı pek çok eserde belirtilen aşağılama yine de Batılılaşma sürecinde pek çok farklı şekliyle tezahür etmektedir. Rezaizade'de gördüğümüz, “Kadınlar çok muzırdırlar. Onlar melaike-i azabın yeryüzünde peyda olmuş benzerleridir. Bizi cennet kapısından cehenneme gönderirler.” (Rezaizade, 2014, s.56) ifadeleri kadınlara karşı alınmış genel tavrın önümüze çıktığı çok sayıda örnekten biridir. Yine belirtmekte fayda görülecek benzer bir söylem Kadıköyü'nün Romanı'nda, “Dünyada kadın milleti kadar oyunbaz, gaddar, kahpe bir cins olamazdı zaten. Kadın denilen mahlûk “iblisin şaheseri” denmeye layıktı.” (Erol, 2007, s.148) şeklinde yerini almıştır. Kadın karakterler mütemadiyen, ikinci planda tutulmuş, onun başarısı göz ardı edilmiş, sadece kadın bir birey olmasından kaynaklanan aşağılamalar belirlemiştir. Batılılaşmanın dışına taşan bu durum hem Batılılaşma öncesi hem de sonrası dönemlerde güncelliğini korumuştur.

Kadınlara karşı bu tutumun sebebi nereden gelmekteydi, bu düşüncelerin çıkış noktası neydi elbette belirlemek zordur. Fakat böyle bir dönemde, kadınların sokağa çıkmaya başladığı, erkeklerle flört ettiği, okula gittiği ve çalışma hayatına girdiği bir dönemde belki kıskançlık, belki rekabet bu durumu farklı bir noktaya getirmiştir.

Belirttiğimiz üzere, bu aşağılama sadece sözel bir aşağılama olarak da karşımıza çıkmamıştır. Bir genelleme yapacak olursak, fiziksel şiddeti de kadınların aşağılanması kapsamında ele almak yanlış olmayacaktır. Buradan

hareketle, dönemin ruhunu, Batılılaşma ve kadın imgesi ikilisini incelemeyi sürdürürken buna dair anlatımları da dikkate almakta fayda olacağı düşünülmektedir. İntibah'ta yer verilmiş olan, "...zavallı kızın başını yanındaki duvara öyle büyük bir hızla çarptı ki, vurmasıyla Dilaşub'un ağzından burnundan siyah siyah kanlar dökülerek ölü gibi boylu boyunca uzanması bir oldu." (Namık Kemal, 2013, s.115) anlatımı ve Kırık Hayatlar'da karşımıza çıkan, "Bu ilk tokattan sonra artık adet oldu, ikide birde tokat... Ferit hasta olur, tokat; cadı tencereyi ateşte bırakır, komşuya savuştur, yemeğin dibi tutmuş diye tokat, bahçeye baş örtüsüz çıkmışsın der, tokat; tokat!.. Tokatsız söz söylemez oldu." (Uşaklıgil, 2014, s.86) ifadeleri konu ile ilgili yeterli olmasa da yol gösterici örneklerdir. Kadının idealize edilen ya da öngörülen ataerkil sınırların dışına çıkması ile ona şiddet uygulanabileceği ve bunun normal bir durum olarak karşılanacağı pek çok dönemde karşımıza çıkmaktadır. Ancak önemli olan bir nokta, Batılılaşmanın getirilerinden olan insan haklarının burada yerine oturmamış olmasıdır. Toplumdaki kadınlara gösterilen bu tavır gibi pek çok örnek, kadın haklarından ve özgürlüklerden bahsedilemeyeceği yönündedir.

Bu aşağılama bir üstünlük nişanesi midir, güç gösterisi midir, saygısızlık ya da eğitilmemişlik midir; bunların kararını vermek ya da psikolojik çıkarımlarını yapmak elbette bizim işimizin dışındadır. Ancak kadın konusunu ele alırken, kadınlara karşı erkeklerin tutumlarına bakarken, hayallerini ya da gerçeklerini yansıtırken değinmeden geçilebilecek bir nokta da teşkil etmemektedir.

10. KADIN – ERKEK ÇATIŞMASI

Kadın ve erkek tarih boyunca birbirlerini tamamlayan figürler olmuş olsa da yine tarih boyunca her zaman birbirlerine karşıt da olmuşlardır. Bu bazen kendi özelliklerinden kaynaklanmış bazense toplumun onlara biçtiği rollerden ibaret kalmıştır. Ancak her ne olursa olsun şu aşikârdır ki kadın ve erkek figürü hemen her düzlemde birbirleri ile kıyaslanmışlardır.

Tatarcık'ta tarif edilen bir erkek bakış açısı şu şekildedir: "Analara hürmet edilir, karılar helal mal gibi kullanılır; kadınların topunu birden erkek

himaye etmekle mükelleftir. Fakat kadın erkekten daha yüksek yahut alçak ne olursa olsun hiçbir zaman erkekle müsavi addedilemez” (Adıvar, 2009, s.51). Burada da görüldüğü gibi ataerkil bakış açısı kadınları her zaman ötekileştirme çabasında olmuştur. Ayverdi’de ise dönemin bakış açısını anlatan şu cümleye yer verilmiştir: “Zaten bu dünyada helal ve mübarek olan birkaç şey vardı: Kadın için koca; erkek için karı, evlat ve mal” (Ayverdi, 2006, s.329). Toplumdaki kadınlar, Batılılaşmaya rağmen bir obje olarak değerlendirilmiş ve bu obje sahibinin yegâne mallarından biri olarak gösterilmiştir. Bu kimi zaman aile kimi zaman eş olmuştur, fakat netice itibariyle kadın figürü ait olduğu bütünün sadece bir parçası olmuş ve bütüne hürmet etmeye zorlanmıştır.

Görüldüğü gibi kadınlarla erkek arasında her zaman vurgulanan farklar olmuş buna müteakip kimi zaman da kadınlar erkeklerin sahip olduğu bir nesne gibi ele alınmıştır. Kadınlara verilen değerden bahsederken Şemsettin Sami “Onlar evlendikleri zaman karılarına verdikleri önem, satın alacakları bir beygire ya da bir arabaya verdikleri önemden azdır. (...) bizi hayvan derecesinde bile görmezler. Ne yapalım? Hüküm onların elinde.” (Şemsettin Sami, 2015, s.81) ifadeleriyle konuyu yorumlamış, kadının yeriyle ilgili erkek gözüyle fakat son derece objektif bir sunuş yapmıştır. Kadının yeri çoğu zaman çok sonlara atılmış, genel kanı itibariyle önemsiz bir meta olarak görülmüştür.

Kadınların erkeklerden düşük görüldüğü, ne kadar eğitim alsalar, modernleşseler, hürriyet kazansalar ve hatta çalışıp para kazansalar dahi yine böyle görüleceği dikkat çektiğimiz noktalar ışığında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Namık Kemal’de “Bizde bir kadın, ister Şinasi kabiliyetinde olsun, aldığı terbiyeyle ne kadar güzel yazabilecek?” (Namık Kemal, 2013, s.109) cümlesi kadınların kendi iç fikrini anlatan, toplumsal olarak kendini nasıl konumlandığını açıklayan örnek bir durumu göstermektedir. Elbette Namık Kemal’in fikri yapısının bununla paralel olduğunu düşünemeyiz ancak dönemin fikri yapısını ve kadınların içinde bulunduğu psikolojiyi mümkün olan en reel çerçevede aktardığını tahmin edebilmekteyizdir.

Tüm bunların yanı sıra kadın – erkek eşitliğini vurgulayan cümleler ve fikirler de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Uşaklıgil’de kadınlar ve erkekler birbirine benzetilmiş aile hayatı içerisindeki sorumluluklarının ve suçlarının birbirlerinin aynı olduğu belirtilmiştir (Uşaklıgil, 2014, ss.73-74). Burada elbette Uşaklıgil’in tavrının ve fikri yönünün de etkileri vardır. Ancak önemli olan nokta, tüm karşı duruşlara rağmen kadınların yanında olan, ona değer veren ve onu destekleyen kişilerin de oluşudur.

Kadınlarla erkekleri, Batılılaşmanın, gelişmelerin ve yeni düşüncelerin etkisiyle ne kadar eşit tutmaya çalışsalar da göz ardı edilemeyecek nokta; hemen her dönemde erkeklerin kadından üstün tutulma çabasıdır. Bu çaba kadın figürünü hem kısıtlamış hem de ona dilediğince şekil vermeye çalışmıştır.

10.1. Hür Kadın

Hür kadın tabiri olumlu ve olumsuz taraflarıyla, gerçek anlamı ve karşıt anlamıyla karşımıza çıkmıştır. Bir taraftan kadınların hürriyetini kısıtlayan yaptırımlar ve tehditler mevcutken diğer taraftan kadınların hürriyetini destekleyenler ya da kendi hürriyetini isteyen kadınlar görülmüştür. Kadınların hürriyetini kısıtlayan durumların pek çoğu geleneksel bakış açısından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte belki Batılılaşmanın da yoğun tesirleri ile bir hürriyet arayışı ve istenci başlamıştır. Bu arayış hem erkek hem de kadınlar tarafından ortaya çıkmış olup arayış öncesinde belki de fazlaca kısıtlanan kadınların olması ile karşıt tavır daha yoğun yaşanmıştır. Dolayısıyla hür olma ya da olmama durumunu karakter örnekleri üzerinden ele almakta fayda olacaktır.

Tanpınar’da bir kadın fikri şöyle ifade edilmiştir: “Ne yaparsınız, hayatımızı olduğu gibi kabul etmek lazım. İnsan istediği kadar hür olamıyor... Bilir misiniz ki, bu yaşta hesap vermeğe mecburum” (Tanpınar, 2014, s.127). Şemsettin Sami’de ise anlamlı bir erkek bakış açısına rastlanmaktadır: “Demek ki biz kadınları insan yerine koymayız. Kendimizi eğlendirmek için onların ruhunu sıkırız. Serbestçe gezip eğlenmelerine engel oluruz” (Şemsettin Sami, 2015, s.62). Yine dönemin kadın hürriyetine bakış

açısını yansıtacak örneklerden biri de Ayverdi'dedir: "Pek tabii ki baba evinde kalmış bir dul olarak hayatı hakkında karar vermek diye bir meselesi olmayacak; nasıl şimdiye kadar başkaları tarafından idare edilmişse; gene başkaları tarafından kayrılıp düşünülecekti" (Ayverdi, 2006, s.268). Kadınların özgürleşmesi ile ilgili çok önemli örneklerden olan bu ifadeler, kadınların istediği yeri edinemediğini, Batılılaşmasının gecikme sebeplerini ve dış faktörlerin onun üzerindeki etkilerini anlatır niteliktedir. Bu örnekler günümüzde dahi karşılıklarını bulmaktadır. Bu sebeple Batılılaşmanın bu açıdan ne denli etkili olduğu tartışılır niteliktedir.

Görüldüğü gibi kadınların hürriyetleri karşısında engeller mevcut olmuştur. Fakat bunların yanı sıra hürriyet ihtiyacıyla harekete geçen kadın fikirlerine de rastlanmaktadır. Ahmet Mithat'ta Rakım Efendi cariyesini kendisi isterse başka birine vereceğini ve karşılığında verecekleri parayı da asıl sahibi olan cariyesi Canan'a vereceğini söylemektedir (Ahmet Mithat Efendi, 2015, s.73). Fatma Aliye'de ise kocasının herhangi bir vefasızlığına karşı gözyaşı dökmeyeceğini ya da ikinci bir şans vermeyeceğini ifade eden kadın karakter bizlere yol göstermektedir (Fatma Aliye, 2005, s.54). Bu örnekler de anlaşılan odur ki kadınlar artık hürriyetleri için harekete geçmeye başlamışlardır. Fakat yine de bu örnekler geçiş süreci örnekleri olmaktan ileri gidemez. Daha temelli örnekler görmek için yine ele aldığımız örneklerden yararlanabilmekteyizdir. Buradan hareketle Şükufe Nihal'de kendisine nikâh kıyılırken belirtilen parayı çok bulan amcaya karşılık gelinin tepkisi sert olmuş, ne paraya ne de kocasına ihtiyacı olmadığını anlatmıştır (Şükufe Nihal, 2005, s.126). Kadınların değerini anladığı ve özgürlüğüne sahip çıktığı örnekler ile erkeklerin kadınlara sahip çıktığı örnekler kadınlar açısından ve gerçek bir Batılılaşma açısından önem arz etmektedir. En azından değerlendirilebilecek nokta şudur ki; kadınların özgürlüğü söylemlerde yerini bulmuştur.

Ele aldığımız tüm açılardan daha pek çok örnek ile dönemin eserlerinde karşılaşmamız kaçınılmazdır. Ancak Kızım ve Aşkım'da Perihan'ın aşk, evlilik ve hür yaşam hakkındaki ifadeleri önemli örnekler arasındadır. Hayata daha muhafazakâr bakan arkadaşı Belma'ya karşılık,

“Ona... yarını düşünerek, benimle evlenmesini teklif edemem. Aşkımıza karşı bir günah işlemiş olurum. Serbest kuşlar gibi sevişmek istiyoruz biz. İnsanların nazarında rabitamızın nasıl görüneceğini düşünmek lüzumunu duymuyoruz.” (Berkand, 1980, s.171) tavrını göstererek, hürriyet anlayışını temellendirmiştir. Dönemine göre, bir kadın karakterin bu fikirlere sahip olması ve bu yönde istekleri bulunması hür kadın tanımı altında dikkati çekmektedir.

Batılılaşma ile birlikte yükselmeye başlayan hürriyet algısı, kadınlar açısından da dikkate değer iz düşümler ortaya çıkarmıştır. Bir tarafta yine toplumsal ya da belki ataerkil baskılar mevcutken diğer yanda hürriyetini isteyen, bağımsız bir birey olma özlemi duyan, çevresine kulaklarını tıkayarak kendi istediği şekilde yaşamını sürdürme gayretinde olan kadın karakterler söz konusudur. Batılılaşma ekseninde kadın figürünü ele alırken kaçırılmaması gereken noktalardan biri olarak karşımıza çıkan hür kadın kavramı bu çerçevede önemli görülmüş ve günümüze kadar da önemini korumuştur.

10.2. Eğlenilecek Kadın – Evlenilecek Kadın

Kadınlık konusunu ele alırken, ideal kadın, aşağılama, hürriyet ve daha pek çok noktaya değinirken her dönem erkekler ve toplum tarafından öngörülmüş, kalıplaştırılmaya çalışılmış eğlenilecek ve evlenilecek kadın profillerini es geçmek doğru olmayacaktır. Belirttiğimiz gibi her dönem de ve hatta günümüzde bu ayırım ve ayırma sebep olan kriterler gündemde olmuştur. Fakat Batılılaşma ile birlikte bu kriterlerde de değişimler yaşanmıştır. Ağırlıklı olarak Batılaşmış kadın üzerinden şekil değiştirmiş bu yorumlar kimi zaman Batılaşmış kadını öven, kimi zaman da onu doğru kadın tipi olarak değerlendirmeyen görüşler önümüze çıkmıştır. Zorlutuna’da erkek gözünden yapılmış konu ile ilgili bir değerlendirme karşımıza şu şekilde çıkmıştır: “Seninle elbet evlenemezdim. Bugün benimle gezip tozan, otellerde sarhoş olan kadın yarın bir başkasıyla aynı sahneleri yaşayabilir. Sana nasıl itimat edebilirim” (Zorlutuna, 2002, s.97). Burada da görülen örnek halen güncelliğini belli kesimler tarafından sürdürürken, hangi

kadınlarla evlenileceği hangileriyle evlenilmeyeceği konusundaki hükümleri de açıklamaktadır.

Erkeklerin gözünden oluşturulmuş bu eğlenilecek ve evlenilecek kadın imajlarını artık kadınlar da benimsemiştir. Buradan hareketle kadınlar da kendilerini bir kefeye koymaya ya da bir kefeye uymaya başlamışlardır. Namık Kemal’de bir hayat kadını olarak tasvir edilen Mahpeyker, “Bilirim efendim, beyler buraya vakit geçirmeye gelirler. Her şeyle eğlendikleri gibi, biraz da önlerine rast gelen kadınlarla eğlenirler. (...) Bir geleneği yerine getiriyorsunuz.” (Namık Kemal, 2013, s.32) ifadeleriyle kendi durumunu kabullenmiş, uyması beklenen iki kalıptan birine ait olduğunu belirtmiştir. Kadınlara da kabul ettirilmiş bu fikirler, Batılılaşma ile gündeme gelen ecnebi kadın profillerine bakıldığında aykırı olmakta, erkeklerin ne kadar Batılı kadın isteseler de bu konularda muhafazakârlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir.

Bu tanımlama o denli keskin ve birbirine zıttır ki, ikisinden yalnızca birine ait olmak mecburiyetini doğurmaktadır. Genellikle de evlenilecek kadın imajı o denli vurgulanmış ve önemsenmiştir ki belki de hemen her kadın kendini bu başlığın altında görmek ister. Berkand’da Belma karakteri, “Ben eğlence kadını olmam, olamam. Sen ve senin gibi düşünenler hakkımda ne hüküm verirseniz verin, ben aşkta da cemiyetin koyduğu esaslar dâhilinde gider, doğru bildiğim yoldan ayrılmam.” (Berkand, 1980, s.193) çıkışıyla toplumun kadınlardan beklediği yaşayışı ve evlenilecek kadın olmanın yüceliğini bildirmiştir. Benzer bir örnek Erol’da da karşımıza şu cümlelerle çıkmaktadır: “Size gücendiğim nokta beni sırf bir zevk kadını gibi kullanmış olmanızdır. Pekâlâ, biliyordunuz ki ben bir zevk kadınından daha fazla bir şey olmak için yaratılmış ve yetiştirilmişim” (Erol, 2007, s.239). Bu açıdan bakıldığında, kadınlar da toplumun ve erkeklerin baskılarıyla kendilerini bir kategoriye sokmaya çalışmıştır. Beğenilen, istenilen bir kadın olmak için çaba harcamışlardır. Bu uğurda belki de gerçekten istedikleri gibi yaşamaktan uzak düşmüşlerdir. Açıktır ki; baskılarla kadınlar şekillenmiştir.

Görülen o dur ki kadınlar yine belli önermelerin altına sokulmaya çalışılmıştır. Ve yine şu görülmektedir ki bir azınlık dışında genel olarak

kadınlar da bu kalıpların içine girme uğraşında olmuştur. Burada yine kadınlarla ilgili fakat onlar dışında bir karar verme mekanizması işlemektedir. Günümüzde hala etkilerini gördüğümüz ve varlığını sürdüren bu kıstaslara karşı ne kadar çaba sarf edilse de güçlü etkileri hala yaşamaktadır.

10.2.1. Evlilik

Evlilik konusu bu dönemde kadınlar açısından da erkekler açısından da meşakkatli bir süreç izlemiş olsa da yine bu konu da kadınları fazlaca etkilemiştir. Konu ile ilgili değerlendirmelere girişmeden önce Zorlutuna'da karşımıza çıkan Batılılaşmış bir kızın düşünceleriyle başlamak yerinde olacaktır: “İzdivaç da, hiç şüphesiz, pek saçma bir müessesedir. İki insanı birbirine müebbet sevgi ve sadakat yemini etmesi kadar manasız, gülünç bir yalan tasavvur edilemez” (Zorlutuna, 2002, s.27). Burada da görülebileceği üzere evlilik üzerine fikirler değişiklik göstermektedir. Batılılaşma hareketleri ile birlikte evlilik hakkındaki kanaatler farklılaşmıştır. Bu kimi zaman kadınlar kimi zaman erkekler gözünden görülmüştür.

Bir nesne alıp satar gibi kızlarını ya da erkek çocuklarını uygun gördükleri kişilerle evlendiren ailelerin mevcudiyeti bu dönemde de devam etmekte olup öte yandan buna karşı tavır sergileyen yeni nesil de bulunmaktadır. Ele alınacak olan ise, her iki durumun da bu dönemdeki yansımaları olacaktır.

Kadınlar söz konusu evlilik olduğunda düşünceleri önemsiz, yaşayacakları umursanmaz olmuştur. Özellikle kocasıyla ilişkisi konusunda her zaman boyun eğmesi beklenmiştir. Kırık Hayatlar'da Ömer Behiç karakteri şu yakarıшта bulunmuştur: “Kocalarının ne zulmü, ne hıyaneti, ne çirkinliği, ne huysuzluğu, hiç, hiçbir şey yoktur ki onları kendilerini döven, kıvrıran eli gidip öpmekten, ayaklarının altında sürüklenmekten men etsin” (Uşaklıgil, 2014, s.133). Zira evlendikten sonra kadınların erkeklerin her halini çekmek ve her yaptığına boyun eğmek gerektiği fikri sunulmaktadır. Bu durum elbette Batılılaşma öncesinde de olmuş, Batılılaşma sonrasında da yerini almıştır. Ancak kadınlar açısından bakıldığında, böylesi durumlara

boyun eğmek zorunda bırakılması onun kendini ifade edememesinden ve hürriyetini eline alamamasından ileri gelmektedir.

Bahsettiğimiz gibi Batılılaşmaya rağmen bu dönemde de mecburi evlilikler söz konusudur. Nitekim Şemsettin Sami’de kızıyla konuşan anne “Sen on altı yaşını geçtin, kocaya varacak zamanın geldi. Şansın da açılmış. Seni büyük bir evden istiyorlar. Adam gayet zengin, soylu bir beyefendi. Biz babanla düşündük, çok uygun bulduk. Allah’ın emriyle seni ona vereceğiz.” (Şemsettin Sami, 2015, s.29) cümleleriyle dönemin fikriyatını serimlemiştir. Elbette belirttiğimiz gibi bu sadece kız çocukları için uygulanan bir yapı değildir. Enin’de evleneceği kişiyi çocuğun kararına bırakmayı alafrangalık olarak gören baba, oğluna seçilecek eşi anne ve babanın belirlemesi gerektiğini vurgulamıştır (Fatma Aliye, 2005, s.31). Eş seçimine ve evliliklere müdahale evvelden beri var olmuştur. Bu dönemlerde de, Batılılaşmanın bu denli tesir edemediği bellidir. Batılılaşmanın savunduğu olgular çok çeşitli olsa da görülen odur ki, belli aşamalarda istenilen ya da olması gereken seviyeye gelememiştir.

Bu tutuma karşı çıkan yeni nesli yok sayan eski nesle karşılık evlilik konusuyla ilgili kendi fikirlerini özgürce tatbik eden karakterler de eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen evlilikle ilgili geleneksel fikirler güncelliğini korumaya devam etmiştir. Berkand’ın Perihan karakteri hür kadın örneklerinizden biri olmakla ve evliliğe karşı tutum sergilemekle birlikte bir müddet sonra evliliğin kadınları himaye ettiğini, sevgilisi evlendiği zaman onun bir gün kendisini terk etmesiyle ilgili daha az kaygılanacağını belirtmiştir (Berkand, 1980, s.216). Bu durum ise Batılılaşmanın fikren nüfuz ettiği örneklerdendir. Yine günümüzde yansımaları olan bu örnekler, dönemin Batılılaşma hareketleri ile de kendini göstermeye başlamıştır. Kadınların pek çok konuda hür düşünceleri ve yaşamaları zaten Batılılaşmanın getirmesi beklenen değişikliklerdendir.

Görüldüğü gibi Batılılaşma ile değişin yargılar ve yaşayışlar söz konusu olsa da geleneksel çerçevede düşünölmeye devam eden olgular da mevcuttur. Özellikle kadınlık konusuna gelindiğinde Batılılaşmanın değıştirme gücünün ne denli azaldığı görölebilmektedir. Şunu diyebiliriz ki

Batılılaşmanın ne çok alana tesiri olursa olsun konu kadınlara geldiği zaman sarsılmaz ve yıkılmaz gelenekler ve tabular önümüze çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

Ele aldığımız dönemde, Batılılaşma hareketlerini, değinilen yazar ve eserleri, kadın figürünü inceledikten sonra genel hatlarıyla bir değerlendirmede bulunmak her ne kadar zor olsa da gerekli bulunmuştur. Bu bağlamda, incelememizden yola çıkarak elde edilen fikir ve görüşlerin bir özetini sunmak yerinde olacaktır.

Batılılaşmanın hem toplumsal etkileri hem de kadın figürü üzerinden sağladığı görünürlük üzerine elde edilen verilerin sentez niteliğinde sunulması ile altı çizilen noktalar belirginlik kazanabilecektir. Bu noktada araştırmanın sağladığı ve oluşturduğu sonuçlara geçmeden evvel ulaşılan fikirlerin beyanına ve ek olarak birkaç söze yer vermek doğru görünmektedir. Yalnız altı çizilmesi gereken önemli hususlardan biri şu ki, belki de siyasal ve hukuksal bir düzlem bulması sebebiyle, Cumhuriyet'ten sonraki dönemler daha yüksek ivmeyle seyreden bir Batılılaşmaya sahne olmuştur. Bu bakış açısı Timur'da da karşımıza çıkmaktadır ve onun görüşü de; Batılı kanunların etkisi ve çağını tamamlamış kurumların kaldırılmasıyla ulusal bir devletin kurulmuş olması sonucuna bağlanmaktadır (Timur, 2003, s.30). Osmanlı'da hakkıyla gerçekleşemeyen reformların Cumhuriyet ile kendini göstermesi ve kadınlarda dahi belirgin değişimlerin olması bu sayede rahatlıkla açıklanabilir. Bu durumu akılda bulundurarak dönemsel değişikliklere bakmak faydalı olacaktır.

Toplumdaki kadınlar açısından zor geçtiğini düşünebileceğimiz bu süreç Cumhuriyet sonrasında nispeten kolaylaşmıştır. Ancak; elbette bu noktada yine kadın figürünün Cumhuriyet ile birlikte gelen fikirleri doğrulamak ve icraatları kolaylaştırmak amacıyla kullanılıp kullanılmadığı tartışmaya açıktır. Bu yeni dönemde, kendileri üzerinden değişimler olurken, kadın bireylerin ne derece istekli olduğu ya da yeni reformları ne derece destekledikleri netleştirilememiştir. Bu sebeple, söz konusu durumun akıllarda tutulması gereken bir veri olduğunu unutmamak gerekir.

11. DÖNEMLER ARASI DEĞİŞİMLER

Tanzimat'tan başlayarak, Cumhuriyetin ilk devrine kadar bir dönemi değerlendirerek, bu uzun süre zarfında, farklı tarihlerde yazılmış, yayımlanmış ve farklı kanaatler sunmuş eserler incelenmiştir. Bu süre boyunca, elbette çeşitli değişimler görülmüştür. Ancak yeterli bulunmayacak değişimler ve gelişmeler de mevcuttur. Genel hatları ile eserleri ve yazarlarının bu eserlerde sunduğu fikirleri ele alarak, bir ilerleyiş olup olmadığına bakılabilir. Bu kısımda hem değişimlere dikkat çekilecek hem de istatistiksel olarak değerlendirmelerde bulunacaktır.

Öncelikle önemli ve kayda değer ayırımımız, Saltanat ve Cumhuriyet ayrımı olacaktır. Bu eserlerden altısı (Felatun Bey ile Rakım Efendi, Enin, Mürebbiye, İntibah, Araba Sevdası, Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat) Saltanat dönemi eserleri arasında, on tanesi (Huzur, Tatarcık, Gül'ün Babası Kim, Kızım ve Aşkım, Sus Kalbim Sus, Fatih – Harbiye, Kadıköyü'nün Romanı, İbrahim Efendi Konağı, Yalnız Dönüyorum, Ankara) Cumhuriyet dönemi eserleri arasında yer almakta olup; Kırık Hayatlar ve Pervaneler Saltanat'tan Cumhuriyet'e geçiş dönemi olarak ele alınabilecek niteliktedir. Bu farklı dönemlerin eserler üzerindeki etkisi değerlendirmeler sırasında dikkate alınacaktır. Bunun yanı sıra; Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünun, Fecr-i Atı, Milli Edebiyat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi gibi farklı edebi dönemlere ait olduğu bilinen eserler bir arada değerlendirilmiştir. Yine bu dönemlerin farklılıkları, anlatım tarzları ve ele aldıkları bakımından dikkate değer bulunmaktadır. Ayrıca daha önce ayırımını yaptığımız gibi; modernleşme fikrini savunan, muhafazakâr çizgisini koruyan ya da bir sentez arayışında olan farklı yazarlar tarafından kaleme alınmışlardır.

İlk olarak Batılılaşma hareketlerinin ve buna karşıt eleştirilerin çıkışına bakmak faydalı olacaktır. Pek çok araştırmanın konusu olmuş, üzerine sıkça incelemeler yapılmış “alafranga züppe” kavramına değinilmesi gerekli bulunmaktadır. Belirttiğimiz gibi Batılılaşma hareketleri Tanzimat ile ivme kazanmış ve bu süreç üst sınıf erkekler ile kadınların Batılılaşması üzerine kurulu bir süreç olmuştur. Burada önemli olan nokta, bu üst sınıf Osmanlı erkeklerinin abartılı Batılılaşmasıdır. Hemen herkes tarafından

reddedilen bu züppe karakterler, karşımıza Recaizade Mahmut Ekrem ve Ahmet Mithat Efendi'yle ve önemli tasvirleri ile çıkmaktadır. Mardin bu eserlerdeki karşıt tutumu şu cümlelerle aktarmıştır: "...Bihruz Bey örnek bir Batılılaşmış züppedir. Roman 1870'lerde geçer. Bu eserde, aşırı Batılılaşmış Osmanlının arkasında gizlenen sosyal gerilimleri fark etmeye başlarız. Araba Sevdası 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Türkiye'de bazı yeni sınıfların takındığı yüzeysel Batılılaşma tavrını yerer" (Mardin, 1991, s.37). Bu karakterler bizim için de önem taşımaktadır. Dönemleri itibariyle ele alındığında, Avrupa'nın modernleşme hareketinin ilk ve belirgin yansımaları, daha bu ilk etapta yarattığı karşıtlık ve olumsuz eleştiriler aslında sentez arayışını ve muhafazakâr tavrı güçlendiren basamaktır. Üst sınıfların bu yüzeysel ve taklitçi Batılılaşma durumu, aslında 1800'lerin ortalarından itibaren gündeme gelen ikileminin fitilini ateşleyen önemli bir argümandır. İlerleyen dönemlerde bu züppe tiplerine karşılaşmak güçleşmiştir. Buradan tahmin edebileceğimiz; toplum içerisindeki bu köksüz Batılılaşma örnekleri, belki de karşıt fikirlerin etkileriyle, görülmemeye başlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçlerde bu kez de kadınların züppe Batılılaşması ile ilgili örnekler görülecektir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, züppe kadın karakterlerini romanlarda bulmak mümkündür. Ele alınan eserler arasından, 1924 yılında yayımlanan Pervaneler'de ilk örneği görülebilmektedir. Ana karakter Leman bu tiplerin öncülü olarak değerlendirilebilecektir. Fakat bu fikrin yükselişi ilerleyen yıllarda daha net olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz eserler arasında bu örnekleri bulabileceğimiz diğer eserler ve buralardaki kadınlar şunlardır; Fatih – Harbiye'de ana karakter Neriman, Gül'ün Babası Kim romanında ana karakter Mecla'nın gençlik dönemi, Yalnız Dönüyorum'un yan karakterlerinden İsmet, Tatarcık romanındaki yan karakterlerden Zehra ve Sus Kalbim Sus'ta karşımıza çıkan bir diğer yan karakter Esmâ. Burada dikkate değer bir nokta şudur ki, Pervaneler örneğinin ardından gelen bu eserlerin yayım yıllarına bakıldığında çok yakın bir aralık görülmektedir. 1931 ile 1944 yılları arasına denk gelen bu eserler aslında bize şunu göstermektedir; istenilen ve beklenen şekilde kadınların

Batılılaşması erkeklerde olduğu gibi ters etkilerini de yaratmıştır. Erkeğin Batılılaşması ile ortaya çıkan züppe tipleriyle ilk kadın züppe tipi arasında 50 seneye yakın bir süre mevcuttur. İlerleyen örneklere gelindiğinde ise bu süre 60 – 70 yıla kadar ulaşmaktadır.

Alafranga züppe tiplerine değindiğimizde, fark edileceği üzere, asıl önem arz eden verilerden biri, bu züppe karakterlerin çıkışı, Batılılaşma hareketlerinin topluma indiği ve kişilerin hayatlarına girmeye başladığı dönemi işaret etmektedir. Bu açıdan baktığımızda ise, erkeklerin Batılılaşmaya başlaması ile kadınların Batılılaşması arasında uzun yıllar görülmektedir. Bu da bize, dönemsel gelişmelerden ve değişimlerden belki de en önemlisini sunmaktadır. Batılılaşma arzusu ile hemen her aydın tarafından gündeme getirilmiş olan, kadın imgesinin Batılılaşması fikri, görülen o ki; istenildiği kadar çabuk ortaya çıkamamıştır. Bu gecikmede kadınların çekinceleri mi yoksa erkeklerin kadınlarla ilgili onayını vermesi mi rol oynamıştır bilinmemekle birlikte, yine önemli noktalardan bir diğerine değinerek, Batılılaşan kadın figürlerini – züppe de olsa – Cumhuriyet döneminde görmeye başladığımızdır. Kadınların elde ettiği hak ve özgürlükler, ilerleme ve modernleşme açısından elde ettiklerinin cumhuriyet dönemine ve hatta ileri Cumhuriyet dönemine tekabül etmesi ise rastlantı olarak görülemeyecektir.

Bunların yanı sıra, aşırı Batılılaşma eleştirilerini içerisinde barındıran, erken dönemlerdeki Mürebbiye, Felatun Bey ile Rakım Efendi, Taaşuk-ı Talat ve Fitnat gibi eserlerin dışında, ilerleyen dönemlerde, ideolojik olarak Batılılaşma eleştirilerini içlerinde barındıran romanlar gelmeye başlamıştır. Huzur, Gül'ün Babası Kim, Pervaneler, Fatih – Harbiye ve İbrahim Efendi Konağı bu romanlara örnektir. Bu eserler 1924 – 1964 yılları arasında yer almakta olup, ilk dönem eserlerindeki yanlış Batılılaşmadan ziyade, genel olarak Batılılaşma fikrine eleştiriler getiren eserlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Batılılaşma hareketi başladıktan sonra karşıt görüşler de kendilerini göstermeye, fikri savunmalarını yapmaya başlamıştır. Bu eserlerin yazarlarına bakıldığında; muhafazakâr düşüncedeki yazarların ya da sentez arayışındakilerin romanları oldukları görülecektir.

Ancak asıl nokta şudur; ele alınan süreç içerisinde, önce Batılılaşma başlamış, yaşayışı ve toplumu etkilemiş ve geçen yılların ardından – bakıldığında yine Cumhuriyet dönemi ile başlayan bir süreçtir – karşıt tarafları harekete geçirmiştir. Burada fark edilebilecek bir diğer unsur da, Cumhuriyet döneminin Batılılaşma aleyhtarlığı konusunda hareket ettirici, itici bir gücü olduğu kanısındır. En azından ele alınan eserler ve yazarlar üzerinden yola çıkıldığında, böyle bir süreç analizi görülmektedir.

Yine seçilen eserler üzerinden gidilirken, görülmüştür ki; kimi eserlerin içinde aşırı Batılılaşma örneği olarak yabancı kelimeler sıklıkla konuşmalarda, cümle içlerinde yer almaktadır. Özellikle Gül'ün Babası Kim, Mürebbiye, Araba Sevdası ve Kadıköyü'nün Romanı bu örnekleri sıklıkla karşımıza çıkarmaktadır. Fakat bu konuda da dönem içinde değişiklikler olmuştur. Batılılaşma hareketlerinin ilk dönemlerinde kaleme alınan Araba Sevdası ve Mürebbiye romanlarında Fransızcaya özenen karakterler görülürken Cumhuriyet dönemi sonrası yazılan Gül'ün Babası Kim ve Kadıköyü'nün Romanı eserlerinde Türkçeye giren dilin İngilizce olduğu görülmektedir. Nitekim dilde kullanılan yabancı kelimeler dışında, ileri dönem eserlerden Sus Kalbim Sus, Tatarcık, Gül'ün Babası Kim, Pervaneler ve Kadıköyü'nün Romanı içerisinde Avrupa'dan Amerika'ya kaymış fikirler ve karakterler karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerde Avrupa'nın artık demode olduğu ve yeni olan şeylerin Amerika'yı işaret ettiği belirtilmektedir. Dolayısıyla dönemsel olarak Batılılaşmanın ilerleyen süreçlerde Amerika fikrine kaydığı ve bu sebeple dildeki Fransızca etkilerin kaybolarak yerini İngilizceye bıraktığı düşünülmektedir.

Giyim konusunda dönemsel bir analiz yapılacak olursa, erken dönem eserlerinden Mürebbiye'de başörtüsü takma ve Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ta örtünmeden bahsedildiği bununla birlikte geçiş dönemi eserleri arasında ele aldığımız 1924 tarihli Kırık Hayatlar romanında da ferace ve yaşmak kullanan kadınlar olduğu dikkat çekmektedir. Cumhuriyet sonrası, ileri dönem eserlere bakıldığında ise (Sus Kalbim Sus, Kızım ve Aşkım, Kadıköyü'nün Romanı) açık giyimli kadınların yer almaya başladığı ve hatta kadınların mayo giyerek yüzdükleri görülmektedir. Geçiş dönemi eseri olarak

bahsettiğimiz Kırık Hayatlar'da örtünme örneklerinin yanı sıra açık giyimli kadınlar da bulunabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kılık kıyafet ve örtünme konularında Cumhuriyet'in önemli bir basamak olduğu düşünülebilmektedir.

Dönemsel olarak kıyaslamalar yapılırken, Cumhuriyet döneminin farklı pek çok noktada değişim getirdiği fark edilmiştir. Bunlardan biri toplumdaki kadınların eğitimi konusudur. Cumhuriyet öncesi dönemi eserlerinden Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında bir cariye'nin evde eğitilmesi, Taaşuk-ı Talat ve Fitnat romanında kızların belli bir yaşa kadar okula gönderilmesi ve bu dönemin dışında kalan fakat eserin başında Osmanlı Sarayı'nı anlatan Sus Kalbim Sus'ta saraydaki cariyelerin eğitiminden bahsedilmektedir. Oysa Cumhuriyet sonrası eserlerine bakıldığında eğitilmiş kadınların arttığı görülmektedir. Yatılı okullarda ya da kolejlerde okuyan, hemen hepsinde lise eğitimini tamamlamış kadınların karşımıza çıktığı eserler (Tatarcık, Gül'ün Babası Kim, Kızım ve Aşkım, Pervaneler, Yalnız Dönüyorum, Ankara) dönemsel olarak 1924 – 1943 yılları arasında yayımlanmıştır. Buradan hareketle Cumhuriyet'le birlikte eğitilmiş kadınların sayısının arttığı düşünülmektedir.

Kadınların eğitim almasıyla birlikte çalışma hayatında da yer almaya başladıkları eserler yoluyla görülebilmektedir. Değinilen romanlar içerisinde Tatarcık ile Kızım ve Aşkım bu konuda oldukça net örnekleri vermiş eserlerdir. Eserlerin tarihlerine bakıldığında ise 1939 ve 1943 yıllarında yayımlandıklarını bilmekteyizdir. Mardin'in ifade ettiği, "...diyebiliriz ki, Osmanlı üst sınıfında kadınların özgürlüğü konusunda dikkat çekici bir görüş birliği vardı." (Mardin, 1991, s.36) bu cümle tartışılmayacak derecede doğru olsa da kadınların modern hayat içerisinde yerlerini ve haklarını alması ne yazık ki Cumhuriyet dönemi sonrası gerçekleşmiştir.

Yine Cumhuriyet sonrası eserlerde dikkat çeken bir diğer nokta ise kadınlarla erkeklerin özgür beraberlikler yaşadığı, serbest ilişkiler kurduğudur. Ele aldığımız dönemin ilk eserlerinden itibaren buna benzer ilişkiler görülmüştür. Fakat bu ilişkiler, erkeğin ya metresiyle ya da gayrimüslim kadınlarla birliktelikleri olarak kalmıştır. Ancak 1938 – 1944

yılları arasında yazılmış Kızım ve Aşkım, Sus Kalbim Sus ve Kadıköyü'nün Romanı eserlerindeki ilişkiler farklılık arz etmektedir. Birbirini seven bir kadın ve bir erkeğin sevgili olmasını ve evlilik dışı birlikteliklerini kimseden saklama gereği duymadan uzun süre devam ettirmesi görülebilir. Cumhuriyet'in ileri yıllarında, gerçek liberal söylemlerden kısa süre önce ele aldığımız eserlerdeki modernleşmenin dönemsel olarak zirveye çıktığını fark edebilmekteyizdir.

Cumhuriyet sonrası yayımlanmış eserlerde karşımıza çıkan bir diğer nokta İstanbul ve Anadolu karşıtlığı ya da kıyaslamasıdır. Gül'ün Babası Kim, Ankara, Yalnız Dönüyorum eserleri İstanbul'da yaşanan modern hayatın karşısına başka bir coğrafyanın insanlarıymış gibi tüm yeniliklerden ve gelişmelerden habersiz yaşayan Anadolu'yu çıkarmaktadır. Bu konuyla ilgili dikkat çeken husus, eserlerin yayımlanma tarihlerinin 1933, 1934 ve 1938 oluşudur. Cumhuriyet'in ileri dönemleri olmalarının yanı sıra Mustafa Kemal'in hayatta olduğu bu dönem dikkat çekmektedir. Anadolu'yu kalkındırma ve İstanbul ile arasındaki uçurumu kapatma istencinde olan Cumhuriyet ideolojisi ve Kemalist yaklaşımlar için bu eserlerdeki söz konusu örneklerin eşsiz kıyaslamalar olduğu açıktır. Eserlerin yazarlarına bakıldığında muhafazakâr oldukları söylenemeyeceğinden, eserlerdeki İstanbul – Anadolu kıyaslamasının dönemin yönetim ruhunun lehine örnekler olduklarının düşünülmesi kaçınılmazdır.

Bunların yanı sıra ele alınan romanlar arasında büyük bir bunalımı ifade edenler de vardır. Doğu ile Batı, eski ile yeni arasında kalmışlığı, sıkışmışlığı neredeyse tüm eser boyunca sunan Fatih – Harbiye ve Huzur bu konudaki önemli örneklerdir. Enteresan olan ise, Cumhuriyet'le birlikte gelen pek çok değişime rağmen, bu eserlerin 1931 ve 1948 yıllarında yazılmış olmasıdır. Bu kadar ileri tarihlerde dahi böyle bir bunalımın aksettirilmesi ise düşündürücüdür. Bununla birlikte bu iki eser sosyal, siyasi ve manevi tartışmaların da, ele aldığımız dönem kapsamında, aleni ve sıkça yapıldığı eserlerdendir. Bu açıdan bakıldığında ise yazıldıkları yılların fikir ve ifade özgürlüğü konusunda ilerlemiş olduğu düşünülmektedir. Değerlendirilen dönem boyunca bu iki eser kadar, arada kalmışlığın bunalımını veren ve

çeşitli konular üzerine açık tartışmalardan kaçınmayan eser bulmak son derece zordur.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, hem dönemsel hem de fikri açıdan çeşitlilik gösteren bu eserlerin anlattıkları dönüşüm oldukça önemlidir. Gerek edebi anlamda gerek hukuki anlamda gerek devlet yönetimi bağlamında gerekse ideolojik bağlamda belirgin değişikliklerin ve reformların gerçekleştiği bu dönem ele alınan romanlar ışığında toplumun yaşantısını da farklı açılardan etkilemiştir. Özellikle kadın – erkek ilişkilerinde, eğlence ve aile hayatında, eğitim ve çalışma alanında, dilde, geleneklerde ve kılık kıyafette fakat daha da önemlisi kadın imgesinin toplumsal konumu çerçevesinde gözle görülür farklı aşamalar yaşanmıştır. Batılılaşma hareketlerinin yoğun olarak karşımıza çıktığı bu uzun süreç, tarihsel ve toplumsal açıdan önemini korumaktadır.

12. BATILILAŞMANIN ETKİLERİ

Batılılaşmanın başlangıcı Tanzimat olarak alınmakta ve Cumhuriyet'in ilk döneminde de yükselerek sürmektedir. Bu dönem boyunca, devletin yönetim kademesinin de etkisiyle toplumda Batılı görünme çabası olmuştur. Elbette bu Batılılaşma esintisi karşısında dini, milli, gelenekçi bir takım gruplar yer almış ve aksi eleştiriler ya da tutumlarla mevcudiyetini ispat etme gayretinde olmuştur. Aslında dikkat edildiğinde görülecek olan şudur ki, Batılılaşma; Tanzimat'ta, İkinci Meşrutiyet'te ya da Cumhuriyet döneminde tepeden inme bir akım halinde yansımıştır. Aydınların etkileri olduğu bir gerçek olsa da, aydınların etkisi mi yöneticilere yansımış yoksa yöneticilerin idealleri mi aydınlarda hayat bulmuş belirlemek zor görünmektedir.

Batılılaşmanın getirdiği ve değiştirdiği şeyler hemen her alanda karşımıza çıkmıştır. Sosyal, siyasal ya da iktisadi çerçevede karşımıza çıkan Batılılaşma, toplumun yine kadınlara yüklenmesini sağlamış ve buradan hareketle büyük etkilerini kadınlar üzerinden göstermiştir.

Geleneksel ataerkil düşünce yapısına sahip, Doğu kimliğini üzerinde taşıyan, dini ve milli alışkanlıkları olan bir toplumda Batılılaşmanın kolayca uygulanması ve yaşanması elbette söz konusu olmamıştır. Erkekleri

kadınlardan üstün gören geleneksel tavra karşılık Batılılaşma ile ilerleme kaydeden ve özgürleşen kadın imgesinin varlığı çatışma yaratmıştır. Berktaş'a göre, bu durum erkeklerin güçsüz hissetmesine vesile olmuş, durumu bir tehdit olarak karşılayan erkek, kadınlar için doğru ve yanlış olanların sınırlarını çizmiş, toplumsal denetim sağlamıştır (Berktaş, 2009, s.279). Ancak elbette Batılılaşmanın etkileri yalnızca kadınlar üzerinde olmamış, bütün bir toplum bu değişimi hemen her alanda hissetmiştir.

Pek çok noktada etkiler görülürken bu etkilerin sonuçlarının toplumdaki kadınlara kadar ulaştığı görülebilmektedir. Fakat genel çerçevede Batılılaşma karşıt taraflar ve ikilem oluşturmuş, bütün bir millet üzerinde olumlu ya da olumsuz yansımalarını göstermiştir.

12.1. Batılılaşmanın Kadınlara Birleştiği Yer

Batılılaşma hareketlerinin de pek çok farklı alanda olduğu gibi yine kadın imgesi üzerinden kendi yolunu çizdiğini, kadınlar üzerinden yapılan değerlendirmeler ile kendini bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de modernleşme çabasının temelini kadınlık sorununun oluşturduğunu ifade eden Aksu Bora, "Böyle olduğu için, kadın sorunu toplumsal ilerleme, modernleşme, Batılılaşma hatta kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir bileşeni olageldi." (Bora, 2009, s.819) yorumunu yapmış, siyasi ve sosyal pek çok alanda kadınları kullanan tutumun Batılılaşma içinde merkeze alındığını belirtmiştir.

Ele alınan eserlerde de görüldüğü gibi, bir taraftan kadınların modernleşme süreci başlamış ancak diğer taraftan kadınların istenilen kalıplarda kalması beklenmiştir. Kadın imajı belki de medeni bir toplum olma aşamasında vitrin görevi görmüştür. Onun hem dışarıya karşı Batılılaşmanın gereklerini yerine getirmesi hem de içerde geleneksel rollerini sergilemeye devam etmesi istenmiştir.

Kadınların Batılılaşması, ilerlemesi, gerilemesi, olduğu yerde kalması, nelerden sorumlu olduğu ya da nelere karışmaması gerektiği gibi pek çok nokta erkek düşüncesi ve yaklaşımlarıyla şekillenmiştir. Evveliyata ve

günümüze bakıldığında da durumun geçerliliğini korumuşluğu ise tartışmaya açıktır.

Kadınların Batılılaşmak istemesi ya da istememesi kendine sorulmadığı gibi kadınların Batılılaşmadan evvel aldığı şekiller de yine kadınlık durumu dışında tezahür etmiş durumlardır. Dolayısıyla kadınları Batılı görmek isteyen çevrenin, onu evvela daha önce soktukları kılıktan çıkarmalarını beklemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların Batılılaşması demek, Berktaş'ın ifadeleriyle; kadınların eğitilmesi demek olacak, bu eğitilmiş kadınlar da ailesi ve ulusu için daha iyi annelik yapacak, böylece ele aldığımız dönem içerisinde de kendine yeni bir etkinlik alanı açmış olacaktır (Berktaş, 2011, s.350). Görülen o ki, kadın figürü Batılılaşma ile birleşmemiş, Batılılaşma kadın figürünün üzerine eklenmiştir.

13. KADININ ERKEK KARŞISINDA KONUMLANDIRILMASI

Kadının erkek karşısında daha az değerli bulunduğu ve kadınlara verilen değerler dönemler boyunca istenilen ölçekte olmadığı tartışmaya gerek duyulmayacak kadar belirgin bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Berktaş'ın da belirttiği, “Kadınların ezilmesini ve onlara karşı ayrımcılık uygulanmasını, bilinen tarih boyunca hep görüyoruz; ama gene bilinen tarih boyunca, bu ezilmeye karşı sistemli bir karşı çıkışı her zaman göremiyoruz.” (Berktaş, 2011, s.348) önermesi bu durumu açıklar niteliktedir.

Ele alınan romanlar ve roman karakterleri üzerinden gittiğimizde de bu yapının değişmediği aşikârdır. Hemen her zaman ikinci planda kalmış, hak ettiği noktaya ulaşması engellenmiş, ulaştığı zamanlarda dahi gereken saygınlığı görememiş, ön çıkmasına müsaade edilmemiş kadın figürü geçmişten günümüze değin büyük değişimler geçirmemiş, tutumlar aşağı yukarı aynı aralıklarda seyretmiştir.

Nitekim incelenen eserlerin sağlanması noktasında; erkek yazarların eserlerine çok kolay ulaşılırken, kadın yazarların eserlerinin baskılarının olmadığı, köklü kütüphanelerde dahi kopyalarının bulunmadığı, Türkiye'nin dört bir yanındaki sahaflar aracılığıyla ve uzun süren bir çaba ile bu kitaplara

erişimin sağlandığı gerçeği kadınlara verilen değer açısından da aydınlatıcı olmuştur. Söz konusu kadın aydın ve yazarların donanımına, eserlerine, siyasi ve sosyal hayattaki katkılarına bakıldığında görülecektir ki, bu önemli şahsiyetlere dahi belki de sadece kadın bir birey olduklarından gereken saygı ve ihtimam gösterilmemektedir.

Bu çalışma içerisinde ele aldığımız başlıklar ve konular da bu konuyu vurgulayan örnekler olmuşlardır. Erkeklerin egemenliği kadınlar üzerinden kendini göstermiş ve kadınları değersizleştirme çabasının yanında kendini değerli gösterme fikrini desteklemiştir. Bora “Kocadan yediğin dayak, onun iktidarını korumasının bir aracıdır ve kocanın iktidarı daha geniş bir çerçevede, “erkek egemenliği” denilen sisteme dâhildir, ondan beslenir, onu besler.” (Bora, 2009, s.818) çıkarımıyla, erkek iktidarının ve toplumdaki kadınların değersizleştirilmesinin aslında birbiriyle bağlantılı olgular olduğunun altını çizmiştir.

Batılılaşsa da geleneksel dinamiklere bağlı kalsa da erkeklerin yeri ve kadınların yeri ayrı olmuş, erkek genel nazarda daha değerli kabul edilmiş ya da kendi böyle kabul ettirmiştir. Her ne kadar buna karşı tutumlar sergileyen kadınlar ya da erkekler olsa da baskın bir kükrete karşısında cılız sesler olarak kalmışlardır. Toplumdaki kadınların öncelikli olarak belirtmesi gereken veya kazanması gereken değer, en az erkek kadar yeterli ve gelişmiş bir insan olduğu gerçeğidir. Ayrıca fark edilecek olan şudur ki, bir kadınlık sorunu değerlendirmesi yerine cinsiyet eşitsizliğini görebilmek daha yerinde olacaktır.

14. KADIN ÜZERİNDEN BATILILAŞMA

Erkek Batılılaşmaktaydı, toplum Batılılaşmaktaydı, kültür Batılılaşmaktaydı ve lakin hiçbir kadınlar olmadan yeterli gelmemiştir. Belki de hiçbir şey kâfi miktarda Batılılaşmamış ve Batılılaşmayan ataerkil toplum, her işlerini yaptırmaya hazır bulundurdukları kadınları kullanmak için yeni bir zemin buluştur. Onu Batılı göstererek biz de Batılılaşmış görünürüz düşüncesiyle, zaten fikirler ve kişiler arasında sürüklenen kadınlar

bu göreve de seçilmiştir. Toplumdaki kadınlar her tezin temellendirildiği önerme görevini görmüş ve onun öne çıkmasıyla her şey desteklenmiştir.

Berktaş'ın, "Kadınların "topluluğun ruhu" nu simgelemeleri, dolayısıyla da topluluğun kurtuluşu ya da ilerlemesi kadar, çürümesi ve gerilemesiyle özdeşleştirilmeleri, Batılı ya da Doğulu olsun ataerkil düşüncenin genel bir özelliğidir." (Berktaş, 2011, s.352) şeklindeki söylemi kadınların kullanılış tarzını ve tüm sorumlulukların üzerinde yükselmesini ispat eder niteliktedir. Fikirselsel olarak ne yöne gideceği ve kendisiyle beraber toplumu da hangi yöne çekeceği konusunda başkaları tarafından hareket ettirilen kadın olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Doğu – Batı ikileminin toplum nazarında ve iktidar sahibi erkek gözünde bir sorun olarak algılanması ve tedirginlik yaratması, anlaşılması zor bir durum değildir. Aslında buradan hareketle şunu algılayabilmemiz de kolaydır, erkeğin ve ataerkil düşüncenin bocaladığı ve güç kaybetmekten korktuğu her dönem, kadınların kullanılarak istenilen yapının sağlanması ve tekrar güçlü olunan bir hale girilmesi şeklinde seyretmiştir. Berktaş'ın bir başka çalışmasında karşımıza çıkan önermeleri bize yeni bakış açıları sunmuş; bu dönemdeki kaygıların kadın kimliğini yeniden belirlediği, erkeğin denetiminde bir kadın imgesi oluşturulduğu ve ataerkil görüşlerin yeniden üretildiği görüşü karşımıza çıkmıştır (Berktaş, 2009, s.275).

Batılılaşma ile ilgili bir kadın sorununu öne çıkaran bu sistem içerisinde aslında derin bir gözlemlerle, sorunun kadınlık değil erkeklik sorunu olduğu görülecektir. Yine bu sayede de, erkeğin yeni sorununun kadın bireyin yeni yükü ve arada kalmışlığı olduğu bilinecektir. Bakıldığında, Batılılaşma, modernleşme, ulus devlet fikirlerin doğması ve yerleşmesi, yenilenme hareketleri ve köklü değişiklikler kadınları da içlerine almış ya da almaya mecbur kalmıştır. Böyle bir dönemde, bu koşullar altında kadınlara yer verilmesi gerekmiş, bu gerekliliğin baskıları Türkiye'de hissedilmiş ancak yine gerekli düzenlemeler ve şekillendirmeler iktidardaki erkek zihniyle oluşmuştur.

14.1. Günümüze Kadar Gelen Kukla Kadın

Türk modernleşmesinden bahsederken, karşımıza mütemadiyen çıkan kadın olgusu, bize bu sürecin toplumdaki kadınlar üzerinden yol aldığını gösterme konusunda son derece belirleyicidir. Hale Biricikoğlu'nun konu ile ilgili değerlendirmeleri “Kadınlar, modernleşmenin kamusal hayattaki görünümüleri olduğundan dolayı gerek modernleşme taraftarları gerekse de modernleşme karşıtları için, kadınların toplumsal hayattaki konumlarının simgesel bir niteliği bulunmaktaydı.” (Biricikoğlu, 2006, s.1) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar üzerinden yeni toplum imajı yaratılmaya ve toplum Batılılaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yeni dönemle birlikte yeni ve eskinin kendi taraftarları arasında yine kadınlar kalmıştır.

Kadınlar belki de yüzyıllardan beri bir imge olarak varlık göstermiş, toplumların vitrini olmuştur. Ele aldığımız dönem için de bu görüş yadsınamayacaktır. Nitekim yakın dönemlere kadar da bu sürmüştür. Özellikle siyaset ve kamu yaşamı için bir sembol halini alan kadınlar günümüze değin bu çalışmaların merkezinde durmuştur. Ancak bu neredeyse hiçbir zaman kendi isteğiyle olmamıştır.

Söz konusu ettiğimiz dönemde, toplumdaki kadınlar kimi sebeplerle Batılılaşma yanlıları tarafından desteklenerek Batılılaşmaya ve haklarını elde etmeye itilmiş, diğer yandan muhafazakâr kesimlerce de bu durum reddedilerek kutsal ve manevi sayılan değerler ışığında kadınların değişmemesi istenmiştir. Bu konu nezdinde kadınları kukla olmakla itham etmemizin sebebi de kadınlara karşı bir hakaret içermemekte, kadınların bu ikilimler arasında hırpalanarak kendisi dışında gerçekleşen baskılarla çeşitli noktalara çekilmeye çalışılmasını ifade etmek amacını taşımaktadır. Değindiğimiz fikir, kadınların başkalarınca kuklalaştırılması ve yönlendirilmesidir.

Ele aldığımız dönemde bir Batılılaşma çabası ve kadın olgusuna yönelik yaptırımla olmuş ancak Birickoğlu'nun da “Tanzimat'tan itibaren Türk modernleşmesi doğu – batı meselesi, yeni bir millet, yeni bir medeniyet, yeni bir gelecek oluşturmaya çalışmıştır. (...) Cumhuriyet döneminde kadının, devletin Osmanlı/İslam geleneğiyle bağlarını koparmak için bir araç

olarak kullanıldıklarını söyleyebiliriz.” (Biricikoğlu, 2006, s.6) sözleriyle belirttiği gibi, amaçlar konusunda değişiklikler görölmüştür. Sonuç olarak farklılaşan yaklaşımlar olsa da, hedef Batılılaşma olmuş ve kadınlara yüklenen sorumluluklar ile kendisinden beklenenler çoğalmıştır. Sonuç olarak řu kati surette görölebilmektedir ki, kadınlık durumu çeşitli amaçlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Osmanlı'da Batılılaşmanın başlangıcı olarak ele alınan Tanzimat Dönemi ve sonrası ile Cumhuriyet'in ilanından sonraki yeni dönemi kapsayan Batılılaşma süreciyle ilgili değerlendirmelerde ve incelemelerde bulunulmuştur. Batılılaşmanın tüm toplumdaki etkileri ve özellikle kadınlar üzerinden nasıl işlediği dönemin romanları ile incelenmiştir. Roman incelemeleri ve bu incelemelerin yanında yardımcı kaynakların okumaları ve dönemin analizi yapılmıştır.

Bu dönemin içerisinde, hemen her alanda bu akımın etkileri kendisini göstermiştir. Ancak dikkat çeken kısım toplumun gündelik yaşamı içerisindeki alanlar olmuştur. Giyim şeklinden eğlence anlayışına, sanattan spora, konuşmalardan fikirlere kadar hayatın her alanında etkilerini gösteren bu Batılılaşma, farklı görüşlerdeki kimseler için de farklı tezahürler bulmuştur.

Söz konusu incelemede hem Batılılaşmanın toplum üzerindeki etkileri, getirdiği değişimler ve yenilikler, yarattığı karşıt görüşler, doğru ya da yanlış olarak değerlendirilen oluşumlar değerlendirilmiş hem de ele alınan eserler çerçevesinde kadın figürlerinin dönem boyunca karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları değişimler sunulmaya çalışılmıştır. Seçilen eserler ele alınan dönemde yaşamış ve yine ele alınan dönemde eserlerini kaleme almış yazarlardan seçilmiş ve değişik noktalara işaret edilmiş olması ihtimaline karşılık, bu yazarlar hem Batılılaşma yanlısı hem karşıtları arasından ve hem erkek hem de kadın yazarlardan seçilmiştir. Ancak elde edilen görüş yazarın cinsiyetine göre değişiklik göstermemiş, yazarın bakış açısındaki farklılıkların belirleyici olduğu görülmüştür. Bu da şu sonuca varmamıza sebep olmuştur; Batılılaşma ve kadınlar hakkında erkek ya da kadın yazarların görüşleri, ataerkil ve geleneksel düşüncede olanlar ya da olmayanlar çerçevesinde değişiklik göstermektedir. Erkeği ve erkeğin hüküm sürdüğü geleneksel yaşam modelini benimseyen kadınlar olduğu gibi, kadınların hak ve özgürlüklerini kadından daha fazla savunan erkek yazarlar da mevcuttur. Sonuç olarak da, toplumdaki kadınların değerlendirilmeye

çalışıldığı bu incelemede kadınların ve erkeklerin cinsiyetçi bir tutumla tavrı belirlemedikleri görülmüştür.

Osmanlı'dan başlayan bu değişim, toplumun modernleşmesi bağlamında kadınları çokça etkilemiş, kadınların toplum içerisindeki yerleri ve görünüşleri onları Batılılaşmanın simgesi haline getirmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise çeşitli siyasal ve sosyal düzenlemelerle yine kadınlar ön plana çıkarılmış ve simgeleştirilme durumları sürmüştür. Ancak tüm bu süreçler boyunca kadın imgesinin, ataerkil düşünceye ve sisteme uygunluğunu koruduğu ve yine erkekten aşağı görülmeye devam edildiği görülmektedir. Banu Çakmak'ın konu ile ilgili "Tıpkı köleler gibi efendileri olan erkeklerin metası olup her türlü haktan yoksun bırakılan kadınların konumu görünürde sorgulanmış ancak bu sorgulama sırasında devlet, din ve geleneksel ataerkil ideolojinin sınırları dışına çıkılamamıştır." (Çakmak, 2011, s.51) yorumu bu fikri destekler niteliktedir. Kadın imgesine bu dönemlerde her ne kadar yeni şekiller verilmeye çalışılmışsa da aslında gördüğümüz şu olmuştur ki, kadınlar yine de geleneksel rollerinin dışına çok da fazla çıkarılmamıştır. Bunun önemli bir handikabı ise yine kadınlarda vuku bulmuştur. Çünkü kadınlık durumu hem sistemsel ve örgütsel yapı içinde Batılılaşmaya zorlanmış hem de eski özüne bağlı kalması beklenmiş; dolayısıyla Doğu – Batı ikilemi gibi dışsal bir çıkmaz yerine kendi benliği içinde bir çatışmaya sevk edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Batılılaşma hareketlerinin başlamasıyla karşıt eleştirilerin ve tezlerin de ortaya çıktığı ve Batılılaşma ile beraber ilerledikleri görülmüştür. Durumun devamı olarak da, toplumsal düzlemdeki çatışmalar gelmiştir. Bununla birlikte kadınların Batılılaşması ilk dönemden itibaren istenmiş, ancak kadınlar ileriki dönemlerde Batılılaşmaya başlayabilmiştir. Dahası, toplumdaki kadınlar Batılılaştıkça karşıt sesler ve tutumlar da artmıştır. Ayrıca Batılılaşmanın İstanbul dışına çıkmakta zorlandığı, üst sınıflardan tüm topluma inemediği fark edilmiştir. Yine değinilmesi gereken bir nokta da, Cumhuriyet ile birlikte gerçek yansımalarını vermeye başlayan modernleşme hareketleri hem toplumsal düzlemde hem de kadınlar özelinde artış göstermiştir.

Ele alınan konu kapsamında fark edilen, kadınlara karşı yaklaşımlarda özellikle de ataerkil geleneğin belirleyici olduğu bir toplumda geçmişten günümüze ve hatta Batılılaşma evresinde kayda değer bir değişime rastlanmamış olmasıdır. Elbette Batılılaşma hareketlerini ve geçiş sürecini ele aldığımız bu dönemde büyük farklılaşmalar, hızı ya da yavaş ilerlemeler görülmüştür. Ancak şunu söylemek de yanlış olmayacaktır ki; başlangıcını Tanzimat Dönemi olarak kabul ettiğimiz bu Batılılaşma süreci ve dönemin kadınlar üzerinde yarattığı buhran ve ikilem yoğunluk derecesini değiştirerek, inişler ve çıkışlar göstererek günümüze kadar gelmiş ve yansımalarını göstermeye devam etmiştir. Aslına bakılırsa, bu durum kadınların kendi yaşadığı bir olay olmaktan çok toplumun yaşadığı ve kadın olgusu üzerinden ifade etmeye çalıştığı bir fikir ayrılığıdır. Kadınların bu dönemler boyunca neden vitrine çıkarıldığı ve neden bir sembol olarak kullanıldığı sorularını kendimize sorduğumuz da elbette farklı cevaplar bulunacaktır. Ancak bu çalışma çerçevesinde, genel bir izlenimden bahsedecek olursak; kadınların tabu, namus, ailenin ana karakteri ve dolayısıyla toplumun da gizli belirleyicisi olduğu ve onun üzerinden yapılacak her girişimin siyasal ya da sosyal hayatta etkili olacağı fikri bulunabilir. Ayrıca diyebiliriz ki, toplumdaki kadınların bu döneme değin süregelen kapalı yaşamının, kapalı giyim tarzının ve toplum içindeki silik görüntüsünün bir anda değişecek olması onu kullanmanın değerini arttırmıştır; çünkü onun, pek çok ajandan daha önemli etkiler yaratabileceği düşünülmüştür. Nitekim kadınların Batılılaşması ile birlikte toplumsal değişimlerin de ivme kazandığı görülmektedir.

Kadınların her alanda gündeme getirilmesi ve onun üzerinden yapılan göndermeler toplumdaki kadınların giyimi ya da örtünmesi noktasını hemen hiçbir dönemde geçememiştir. Oysa kadınların çalışma hayatına katılması, sesinin duyulma, fikirlerini ifade edebilmesi, sadece ideal bir anne ve ideal eş olmaktan öteye gidebilmesi düşünülmelidir. Aslında, bakıldığında, günümüze kıyasla, ele aldığımız Batılılaşma dönemi kadınlar açısından daha yenilikçi ve serbest bir dönem olarak görülebilir. Her ne kadar, kadınların arada kalmışlığından bahsetsek de kadınların özgürleştiğini fark ettiğimiz bir

dönemdir. Toplumdaki kadınları sembol olarak kullandığı görülse bile, söz konusu dönem kadınları her alanda Batılılaşmaya sevk etmiştir. Dönem incelendiğinde, kadınların bu geçiş sürecinde daha radikal değişimleri olduğu, belli kesimler tarafından desteklendiği ve sadece görünüşüyle ilgilenilmediği fark edilecektir.

Erkekler arası modernleşme ve muhafazakârlık savaşı kadın kimliği üzerinden sürdürülmüş olsa da, günümüze kadar süren bu tavır kadın imgesinin kullanılışı ve kurgulanışı düzleminde geçerliliğini kaybetmiştir. Fakat yine de bunu kabullenerek idare edilmeye açık kadın figürü geçerliliğini korumaktadır. Erkek açısından ise kadın sorununun çözümü için hala Batı taklitçiliği sürdürülmektedir. Oysa bir azınlık fikri olarak kalmış olan Türk modernleşmesinin fikren temellenmiş örnekleri günümüzde yol gösterici olabilecektir. Bu ne Batılı bir kopya kadın ne de günümüze kadar arada kalmışlığını koruyan buhranlı kadın olacaktır.

Ayrıca bilinmelidir ki kadınlık kavramını ancak kadınlar şekillendirebilir ve eğer bir değişim ya da yenilenme olacaksa bu da yine her cümlenin öznesi durumuna gelmiş kadınlar tarafından gerçekleştirilebilir. Bunun için de sadece vitrinde kalmayıp, siyasal, hukuksal, ekonomik ve sosyal hayatta görünürlük sağlamak gerekebilecektir. Ancak bir açıdan bakılırsa da, günümüzdeki yansımalar, hayat tarzı ve kadın rolü incelediğimiz dönemden ileri gidebilmiş midir yoksa tersine evrim geçirmekte olan bir kadın mı mevcuttur tartışılabilmektedir. Yine diğer bir nokta ise Türkiye'nin Doğulu mu yoksa Batılı mı olduğu dahi halen gündemdeki bir soruyken kadınların bir yöne çekilme çabası son derece gülünç görülmektedir.

Osmanlı ve Türk modernleşmesini birbirinden ayrı görmeyen Çiçek, Aydın ve Yağcı'ya göre durumun açıklığı şöyle ifade edilmiştir:

“...modernleşme sorunu ve dolayısıyla kadın hareketleri sorunu

Osmanlıdan Türkiye'ye tevarüs eden bir konudur. Kadın hareketleri her iki dönemde de hak ve özgürlükler elde etmek amacıyla ortaya çıkmış ancak gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet döneminde belirli

dalgalanmalarla birlikte erkek egemen zihniyetin baskınlığı sürmüştür” (Çiçek ve diğerleri, 2015, ss.282-283).

Anlaşılacağı üzere, toplumdaki kadınlar ne kadar odak noktası haline getirilse de, erkek belirleyici olmuş ve bu süreç bir türlü sonlanamamıştır. Günümüz romancılarına geldiğimizde dahi kadınlık sorunundan ve Batılılaşma ya da Batılılaşmama olgusundan esintiler bulabilmekteyizdir. Buradan hareketle ne Batılılaşmanın ne de kadınlık konularının çözümsüzlüğünü koruduğunu anlayabilmekteyizdir. Bunun ise sebebini siyasi söylem ve tavırlarda mı ya da erkek düşüncesinde mi aramamız gerektiği ayrı bir tartışma konusudur.

Sonuç olarak, görülmüştür ki Batılılaşma Türk toplumu için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu olgunun kadınlarla birleştiği noktalar dünyanın pek çok yerinde ve toplumunda da sancılı süreçlere meydan vermiştir. Ancak Türkiye üzerinden konuya bakıldığında bu dönemin başlangıcı net olarak belirlenebilirken bitişiyile ilgili o denli net fikirler görülememektedir. Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında modernleşme sürecinin tamamlanmış olduğunu söylemek güç, kadınların simgeleştirilmesinin ise bittiğini belirtmek daha da güçtür. Özellikle siyasal düzlemde ve ikincil olarak toplumsal perspektifte birbirinden farklı söylemleri olan tarafların kadınları odak noktası ve bir sembol olarak ele almış ve almaya devam etmiş olduğu görülür niteliktedir. Bu durumla ilgili son sözü söyleyecek ve beklenen noktayı koyacak olan kadınlar ise hiçbir dönemde yeterince örgütlenememiş ve günümüze değin ataerkil yapının dışında varlık gösterememiştir. Bu bağlılık yine kendisini bir kuklaya çevirmiş ve kullanılmaya müsait halde yaşamasını sağlamıştır. Elbette bu kalıbın dışına çıkan kadınlar hem Batılılaşma döneminde hem de günümüzde mevcuttur. Fakat genelleme yapılamayacak kadar da nadir örnekler olarak kalmışlardır.

Bu çalışma, Batılılaşmanın bir buhran yarattığını ve bunun kadın imgesi üzerinden kendini gösterdiğini, romanlardaki Batılılaşma ve kadın figürü üzerinden inceleyerek ortaya koymuştur. Ancak elbette, günümüz örnekleriyle yapılacak kıyaslamaları içeren bir çalışma yapılması da faydalı

olacaktır. Bununla birlikte ele alınan dönemde başlayan feminist hareketler ve örgütlenmeler de ele alınması gereken bir diğer nokta olarak görülebilir.

Son söz olarak bu çalışma boyunca akla gelen, içten içe söylenen şu mısraları da paylaşarak bitirmek yerinde olabilir:

“Ve kadınlar,

bizim kadınlarımız:

korkunç ve mübarek elleri,

ince, küçük çeneleri, kocaman gözleriyle

anamız, avradımız, yârimiz

ve sanki hiç yaşamamış gibi ölen

ve soframızdaki yeri

öküzümüzden sonra gelen

ve dağlara kaçırıp uğruna hapis yattığımız

ve ekinde, tütünde, odunda ve pazardaki

ve karasapana koşulan

ve ağıllarda

ışığı altında yere saplı bıçakların

oynak, ağır kalçaları ve zilleriyle bizim olan

kadınlar,

bizim kadınlarımız” (Nazım Hikmet, 1986, ss.89-90).

KAYNAKÇA

- Adivar, H. E. (2009). *Tatarcık* (2. basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Ağaoğlu, N., ve Saral, Z. (2013). *Edebiyatımızda Kadın Yazarlar Sözlüğü* (1. basım). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (10. basım). Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Alver, A. (2012). “İlk Dönem Türk Romanlarında Yanlış Batılılaşma Sonucu Yabancılaşan Karakterler”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 27 – 36. 06 Ocak 2016 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/dedekorkut/article/view/5000105368> adresinden erişildi.
- Ahmet Mithat Efendi, (2015). *Felatun Bey İle Rakım Efendi* (3. basım). İstanbul: Say Yayınları.
- Argunşah, H. (2009). “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*. 29 Ekim 2015 tarihinde www.yeniturkedebiyati.com/indirmeler/HArgunshah_03.pdf adresinden erişildi.
- Atay, T. (Ed.) (2009). “Gelenekçilikle Karşı–Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk ‘Gelenek–çi’ Muhafazakârlığı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 154 – 178. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayverdi, S. (2006). *İbrahim Efendi Konağı* (7. basım). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Baran, M. (2013). “Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açından Bir Bakış”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 8/11, 55 – 79. 03 Ocak 2016 tarihinde

www.turkishstudies.net/Makaleler/2046876678_05BaranMurat-trh-55-79.pdf adresinden erişildi.

Bayrak, Ö. (2010). “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Romanında Milli Kimlik – Batı Çatışması”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, 41 – 54. 05 Ocak 2016 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/adyusbd/article/viewFile/5000041799/5000039327> adresinden erişildi.

Belge, M. (Ed.) (2009). “Muhafazakârlık Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 92 – 100. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berkand, M. T. (1980). *Kızım ve Aşkım* (6. basım). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Berktaş, F. (Ed.) (2009). “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 275 – 285. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktaş, F. (Ed.) (2011). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 348 – 361. İstanbul: İletişim Yayınları.

Biricikoğlu, H. (2006). “Türk Modernleşmesinde Kadın”, *Second International Conference on Women's Studies (CWS-EMU)*. 03 Kasım 2015 tarihinde http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Hale%20Biricikoglu.pdf adresinden erişildi.

Bora, A. (Ed.) (2009). “ ‘Kadın Sorunu’ mu, Erkek Egemenliği mi?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 9, 818 – 824. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T., Peker, Y. B. ve Sancar, M. (Ed.) (2009). “Hâkim İdeolojiler, Batı, Batılılaşma ve İnsan Hakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 298 – 335. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakmak, B. (2011). “Tanzimattan Cumhuriyet’e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu”, *İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, Sayı 18, 44 – 79. 02 Kasım 2015 tarihinde <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutiyatro/article/view/1023020039/1023018937> adresinden erişildi.

Çakmakçı, S. (2013). “Cumhuriyet Dönemi Popüler Aşk Romancılarından Muazzez Tahsin’in Romanlarında Batılı Yaşam Tarzının Sosyal Yaşamdaki Yansımaları”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 8/1, 1181 – 1203. 04 Ocak 2016 tarihinde http://www.turkishstudies.net/Makaleler/737667901_56_%C3%A7akmak%C4%B1selami-edb_S.pdf adresinden erişildi.

Çiçek, A. C., Aydın, S. ve Yağcı, B. (2015). “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 9, 269 – 284. 10 Kasım 2015 tarihinde <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hp/Belgelerim/Downloads/5000109362-5000161697-1-PB.pdf> adresinden erişildi.

Çulhaoğlu, M. (Ed.) (2009). “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 170 – 188. İstanbul: İletişim Yayınları.

Demiralp, O. (Ed.) (2009). “A. Hamdi Tanpınar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 24 – 35. İstanbul: İletişim Yayınları.

Deren, S. (Ed.) (2009). “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 382 – 402. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dino, G. (1951). “ ’Araba Sevdası’ Kuruluşu Hakkında Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, 381 – 389. 22 Ekim 2015 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1006/12206.pdf> adresinden erişildi.

Dino, G. (1978). *Türk Romanının Doğuşu* (1. basım). İstanbul: Cem Yayınevi.

Doğan, S. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın Kadınlar* (1. basım). İstanbul: Akademik Kitaplar.

Erol, K. (2011). “Kültür Değişmesi ve Safiye Erol'un “Kadıköyü'nün Romanı” ve “Ülker Fırtınası” Adlı Romanlarında Kuşak Çatışması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 387 – 406. 26 Ekim 2015 tarihinde <http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000294> adresinden erişildi.

Erol, S. (2007). *Kadıköyü'nün Romanı* (4. basım). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Fatma Aliye, (2005). *Enin* (1. basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Gürbilek, N. (Ed.) (2009). “Tanpınar'da Ophelia, Su ve Rüyalarda”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 410 – 438. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gürpınar, H. R. (2015). *Mürebbiye* (2. basım). İstanbul: Everest Yayınları.

Kansu, A. (Ed.) (2011). “20. Yüzyıl Başı Türk Düşünce Hayatında Liberalizm”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 277 – 295. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2014). *Ankara* (31. basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, C. (Ed.) (2011). “Namık Kemal”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 244 – 249. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurdakul, Ş. (1973). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* (2. basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Mardin, Ş. (1991). “Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*, 23 – 81. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2005). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – 1 (18. basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Muhiddin, N. (2006). “Sus Kalbim Sus”, *Bütün Eserleri*, Cilt 3, 391 – 485. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Naci, F. (2013). Yüz Yılın 100 Türk Romanı (6. basım). İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.

Namık Kemal, (2013). İntibah (1. basım). Ankara: Panama Yayıncılık.

Nazım Hikmet, (1986). Kuvâyi Milliye (3. basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Onaran, B. (Ed.) (2011). “Ahmet Mithat Efendi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 170 – 175. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öğün, S. S. (Ed.) (2009). “Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 539 – 582. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özipek, B. B. (Ed.) (2009). “Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 66 – 84. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, J. (Ed.) (2011). “Tanzimat Edebiyatı’nda Siyasi Fikirler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 223 – 233. İstanbul: İletişim Yayınları.

Recaizade Mahmud Ekrem, (2014). Araba Sevdası (1. basım). İstanbul: Şule Yayınları.

Rzayeva, R. (2007). “Türk Toplumunu ve Modernleşme”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 10 Ocak 2016 tarihinde <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/RZAYEVA-Roida-T%C3%9CRK-TOPLUMU-VE-MODERNLE%C5%9EME.pdf> adresinden erişildi.

Safa, P. (2010). Fatih – Harbiye (14. basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şemsettin Sami, (2015). Taaşuk-ı Talat Ve Fitnat (2. basım). İstanbul: Say Yayınları.

Şükufe Nihal, (2005). *Yalnız Dönüyorum* (2. basım). İstanbul: L&M Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2014). *Huzur* (23. basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tek, M. F. (2002). *Pervaneler* (1. basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tekeli, İ. (Ed.) (2009). “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 19 – 42. İstanbul: İletişim Yayınları.

Timur, T. (Çev.) (2003). “Osmanlı Mirası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, 12 – 37. İstanbul: Belge Yayınları.

Türkeş, A. Ö. (Ed.) (2009a). “Muhafazakâr Romanlarda Muhafaza Edilen Neydi?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, 590 – 603. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkeş, A. Ö. (Ed.) (2009b). “Milli Edebiyattan Milliyetçi Romanlara”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, 811 – 828. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkeş, Ö. (Ed.) (2011). “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 9, 425 – 448. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Kırık Hayatlar* (4. basım). İstanbul: Özgür Yayınları.

Van Os, N. A. N. M. (Ed.) (2011). “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 335 – 347. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, H. (Ed.) (2009). “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, 212 – 217. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zorlutuna, H. N. (2002). *Gül’ün Babası Kim* (1. basım). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Birce Demirgüç

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara – 21.11.1987

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Felsefe	Hacettepe Üniversitesi	2010
Yüksek Lisans	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	Atılım Üniversitesi	2016

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Plan B İnsan Kaynakları ve Kariyer Danışmanlığı Ltd. Şti	İnsan Kaynakları Danışmanı	2010 – Halen

Yabancı Diller: İngilizce, İtalyanca, Almanca

Yayımlar: –

E-posta: demirgucbirce@hotmail.com

Telefon: 05320525687

Tarih: 09.03.2016

İNTİHAL RAPORU

Turnitin Orijinallik Raporu

Tez Birce Demirgüç tarafından

ÖDEV 2 (SBE TEZ 1) den

25-Nis-2016 16:06 EEST' de işleme konu

NUMARA: 664872738

Kelime Sayısı: 35505

Benzerlik Endeksi

%6

